

Poštšina v kraljevini SHS
v gotovini plačana.

ČAS

Znanstvena revija
»Leonove družbe«

Letnik XVI. Zvezek 2.

LJUBLJANA, 1922

Tiska Jugoslovanska tiskarna

Vsebina.

I. Razprave:

Proti sadašnjem obliku parlamentarizma.	
Prof. Pavao Butorac — Kotor u Dalmaciji	73
Potreba poznavanja skupne psihologije	73
Javno mnjenje o parlamentarizmu	74
Neka načela skupne psihologije	76
Primjena na parlament	79
Manji broj mandata	82
Privredna kuća	83
Zaključak	85
Prazgodovinski človek. Dr. Lambert Ehrlich —	
Ljubljana	86
1. Prazgodovinska geologija in paleontologija	87
2. Prazgodovinska arheologija	93
Ročna tehnika	93
Razvoj ročne tehnike	95
3. Prazgodovinska umetnost	97
Razvoj stenske umetnosti	100
4. Prazgodovinsko človeško pleme	101
Socialni položaj pračloveka	104
Mislivo velepodjetju. Inž. Dušan Sernec	106
Narodovo zdravje v Sloveniji l. 1920. Dr. A. B.	117

II. Iz našega kulturnega življenja:

Dr. Anton Mahnič in filozofija sv. Tomaža	
Akvinskega. Dr. Aleš Ušeničnik	121
K problemu o rasi in veri v srbski prošlosti.	
Dr. Jos. Srebrnič	130
Vera in nacionalno življenje	130
Problem v luči Vl. Čorovića	131
Pravoslavlje in katoličanstvo	133
»Srbska vera«	137
»Srbska vera« več vredna kot katoličanstvo?	138
Sklep	140
Rimske cerkvene visoke šole. Dr. J. T.	141
Domoznanstvo: Jugoslavija. L. del. Anton Melik, (Dr. K. C.)	147
Jezikoslovje: Popoln angleško-slovenski besednjak.	
Spisal F. J. Kern. (Fran Miklavčič.)	149
Nabožno slovstvo: O. H. D. Lacordaire, Sv. Dominik.	
Prevod s francoščine. (P. Aug. Tominec, O. F. M.)	150
III. Kulturne drobtine	151

Ureditev lista (»Čas«, XVI. letnik, Zvezek 2.) je bila zaključena dne
15. novembra 1921.

Proti sadašnjem obliku parlamen- tarizma.

Prof. Pavao Butorac — Kotor u Dalmaciji.

Potreba poznavanja skupne psihologije.

1. Mnoge pojave i ustanove, s kojima je nerazdruživo vezan naš sadašnji društveni sustav, izmakle su sve do zadnjih vremena opažanjima dubokih mislilaca. Tima se pozabaviše novinari, govornici javnih skupština, političari od zanata, donekle i povjesnici, ali im ne zadoše dublje u sadržinu, da im se jezgra na vidjelo iznese.

To općenito vrijedi o velikim povjesnim događajima, ponapose ob onima, što stvoriše lažnim vremenskim razvojem sadašnji društveni red. Sa političkoga stajališta, pa recimo i sa gledišta povjesnoga pragmatizma, ti su pojavi, preokreti i ustanove dovoljno pretražene. Katkad je to ispitivanje tako daleko išlo, da se naučnjaci, nerijetko i osjećajem zavedeni, pocijepaše u svojim mnijenjima pogđjekad i o vrlo poznatim povjesnim preokretima i ličnostima, kao o franceskom prevratu i Napoleonu. Ta je razroznost bila tolika, da nam ti najpoznatiji događaji ostaše u neku ruku zagonetkom. Ta će koprena tek onda pasti, kad ih psihologija nožem dvoresem raščini i rastavi u one elemente, što se zovu zakoni života i životnoga razvoja.

2. Moderni povjesnici i sociolozi već glasno ističu nuždu, da se već jednom prekine sa stereotipnim prikazivanjem povjesnih činjenica i društvenih uređaja. To nam je otkrivalo samo ruho, kojim je tradicionalan razvoj političkih prilika u svijetu prekrio dušu čovjekovu, dušu pojedinca velikana ili pokretača ili buntovnika, dušu narodnu i rasnu. Čemu su se te činjenice baš tako izvele, a ne drukčije, čemu su različite društvene prilike dale baš one i onakve pobude skupinama i gomilama, na to se nije svraćala pažnja ni davao odgovor.

Zato je već polovinom prošloga vijeka daroviti, i ako jednostrano orijentirani, Englez B u c k l e u svom nedovršenom djelu

»Povijest civilizacije u Engleskoj« svratio poglede naučnjaka na veliku istinu, da se treba obratiti mnogim pomoćnim znanostima za tačniju i stvarniju obradbu povjesne nauke. On je prije svega davao posebnu važnost statistici i prirodnim znanostima, koje su osobito kroz zadnja dva vijeka nedvojbeno imale velika udjela u preokretu društvene uljudbe, te su, uskorivši saobraćaj i usavršivši mu sredstva, pridonijele mnogo, da su se veliki društveni i politički preobrati razvijali u tako velikim dimenzijama i na tako ogromnim prostorima, na koje su prije toga veliki pokretači malo i mislili. Nije ovdje mjesta, da se podrobnije uzmu u pretres pojedini preveć sintetski izvodi Buckleovi, osobito iz područja statistike. Samo je red spomenuti, da se, kolikogod prirodne znanosti utjecale na razvoj društvene uljudbe, ne smije zaći u ispitivanje društvenih pojava baš onim istim kriterijem, kojim se ispituju zakoni čisto fizičkoga reda. Pokus i brojenje ne mogu da bezuvjetno služe za dokaz, kad se radi o velikim činima duha, nepodložna kemijskoj rastvorbi. Samo induktivna metoda prirodnih istraživača može da dobro, i ako ne potpuno, posluži ispitivačima čovječjega duha i njegova razvoja, da sabirući ujedno katkad čudne njegove pojave približnom točnošću zahvate one velike, još sasna neiztražene zakone, kojima se, analogno fizičkom razvoju, nipošto pojednako, kreće čovječanstvo kroz vjekove svog povjesnog djelovanja k istini, dobru i skladu.

3. Psihologija, osobito skupna ili kolektivna, bolje od statistike i prirodnih nauka i folklore i prava i političke ekonomije, kadra je, da nam lažanim i svestranim izučavanjem motiva, pobuda, težnja, preokreta, otajnih preobrata i nenadnih elementarnih provala duha kod pojedinih nosilaca povjesnih epoha, te pojedinih naroda i cijelog čovječanstva objavi te zakone. Tako će vremenom ta mlada i još neizgrađena nauka namaknuti dragocjenu građu svojih načela, da u njihovu svijetlu razvidimo koješta, što nam je dosad ostalo zamračeno u promatranju povjesnoga razvoja i modernih društvenih ustanova, koje iz njega nikoše.

Javno mnijenje o parlamentarizmu.

4. Parlament nedvojbeno spada u red modernih ustanova društvenoga života, što nikoše iz postepena razvoja demokratske misli. Moderno se društvo ne da zamisliti bez njega.

Nu red je priznati, da se pri tom isticanju parlamenta kao predstavnika i čuvara ustavne slobode sudi pretjerano, te se uz sve nedostatke, što ih ustroj te ustanove nosi sobom, katkad dižu hvalospijevi stereotipnoj formi parlamenta, koju uz neke preinake presadiše sa tla franceskoga prevrata na politički život Evrope.

Ali regbi da u današnje socijalno doba počinje javnost — mislim na široku evropsku javnost — da otvara oči i da dublje prozire u sadržinu te varke. Ta se Evropi osamnaestoga vijeka ukazala u svoj čarnoj ljepoti demokratske vile, da joj u dvadesetomu postane meretrix magna.

5. Ne treba ovdje zalaziti u skrajnost, po uzoru štampe. Ova stvara javno mnijenje, evropska evropsko, svjetska svjetsko, po nekoj čudnoj sugestivnoj sili, što redovito pod dojmom nestranih ili novih vijesti izvodi na čitalačku javnost pretjeran učinak.

I bez obzira na one redovite napadaje, kojima danas s dana na dan vrvi štampa svih struja i stranaka, a dijelom su osnovani, dijelom pretjerani pod utjecajem stranačke mržnje, te kivne neprijateljice umne logike, javno mnijenje počinje da uvida nuždu revizije političkog parlamenta. jer ne odgovara više svojoj velikoj zadaći. Stranački bijes, kojim se pojedini vode parlamentskih grupa gone, lična ambicija, koja demagoškim frazerstvom u času izbora dostizava nezaslužan mandat, nesposobnost većine zastupnika, neupućenih u duh modernoga zakonodavstva, nedostatak energije i solidarnosti kod sposobnije manjine nijesu najteži nedostaci. Pomanjkanje zdrava kriterija u rasuđivanju vanjske i nutarnje politike, izdizanje stranačkih interesa iznad bitnih probitaka države i naroda, trdoglavost u obrani svoga mišljenja, makar kako bilo nastrano i neispravno, katkad i nevještina u barantanju svojim položajem još ne sačinjavaju vršak parlamentske nesposobnosti. Politička borba, i to ona sitna, što nikad ne širi, a uvijek sužuje obzorje, tako je ispila sile mnogih i to obično najvećih parlamentskih klubova i stranaka, da se ili omalovažuju ili naprosto ne shvaćaju velika socijalna pitanja sadašnjice. To je od svih iztaknutih zala veće zlo.

Ili će doskora morati da zađe ovo pigmejsko nadmetanje u politici izigravanja, od kojega osim Belgije, Holandije, švicarske, država Skandinavije, Danske i Njemačke danas posvuda

boluje parlamentski život, ili će Evropom prohujiti strahovit vihar socijalnoga prevrata, ako njezini profesionalni političari budu samo tapkali za cirkuskim igrama, a kruh odnemare.

6. Nu ima još nešto, na što javnost pogotovo ne misli, a i teško da će naskoro svrnuti oko na to, jer baš oni novinari, kojima nikakva sitnica iz vidljiva svakdanjeg života ne izmakne, nijesu sposobni, a nemaju ni vremena, da zadu dublje u psihološko izučavanje čovječjega djelovanja. To su načela i rezultati modernih psihologa, kako ih *Le Bon* u *Franceskoj* i *Sighele* u Italiji izniže. U svijetlu vrlo zanimljivih izvoda skupne psihologije najjasnije se dađu uočiti nedostaci skupnoga parlament-skoga vijećanja, i ako treba priznati, da im je teško, dajbudi zasada, označiti radikaln lijek.

Da lakše u svijetlu ovih načela uočimo nastranost parlamentskoga djelovanja, treba dakako najprije označiti ta načela, pa ih primijeniti na parlamentski rad.

7. Nu pri tomu treba izbjeći dvije skrajnosti, jer, kako je u svim pitanjima istina uvijek po srijedi, tako je i ovdje. Te dvije skrajnosti jesu: dati apsolutnu važnost zahtjevima individualizma na račun skupnosti i dati apsolutnu važnost skupnoj djelatnosti na račun individualne osamljenosti.

Ko čita primjerice *Sighele*-ove oštrice proti parlamentarizmu, dobije dojam, da je sve, apsolutno sve, što ljudi urade kolektivno, zlo, da je to uvijek i baš uvijek gore, negoli ono, na što bi se nakanio pojedini član cjeline. Kolikogod se pravom dalo važnosti činjenici, potvrđenoj iskustvom, da genijalan pojedinac postaje osrednja inteligencija u zajednici drugih ljudi, treba priznati, da to — recimo slobodno — pravilo trpi izuzetke, te da je rezultat skupna vijećanja i zaključivanja kadikad uistinu najpodesniji izlaz iz zamršena položaja.

Pogotovo se ne smije za aksijom uzeti stara poslovice »više očiju više vidi«, jer osobito u važnijim životnim pitanjima, što zasijecaju u bit društvenoga razvoja, pače u bit naše naravi, više očiju manje vidi, a jedno oko dublje prozire.

Neka načela skupne psihologije.

8. Zajednica vrši velik sugestivan utjecaj na pojedine svoje članove. Pojedinac je redovito odveć malen, da se uspješno

može da bori s javnim mišljenjem ili sa općim raspoloženjem kluba ili grupe, kojoj pripada, a pogotovo da ga izmijeni. Zajednica redovito učvršćuje mnijenja, koja kolebaju.

Tako se dogodi vrlo često, da uman čovjek neodvisne čudi i slobodna značaja zaključi u skupu nešto, na što sam nije nikad ni mislio ili o čemu je samo sa nekom neizvjesnošću snatio. Kad se, u osami, svoje sobice pita, „zašto je to tako presudio, ne zna katkad da daje boljeg odgovora od ovoga: zato, jer sam o stvari s drugima vijećao.

9. Ovo opće raspoloženje u javnosti ili u jednoj zajednici — što je gotovo paradoks prama istaknutoj činjenici — stvara čepet pojedinac, vođ klubā ili grupe, a drugi automatski klimnu glavom. Čovjek jače volje, istrajan, katkad despot, dobar govornik ili frazer neuklonjivo utječe na skup ili mnoštvo i vrlo velikom sugestivnom snagom nameće mu svoj hir kao nuždu časa ili kao uzvišeno načelo, o komu visi spas cjeline. Napoleon je klasičen primjer. Tako i Lenjin u Rusiji i Horthy u Mađarskoj.

10. Pridolazi i to, da skup pojačava pojedincu osjećaj, pače ga i izmijeni, pa tako neminovno utječe i na promjenu najradikalnijih nazora.

Tako se tumači okolnost, da neki u času sveopćega povoljna ili nepovoljna raspoloženja prama jednoj vladi ili ličnosti na-prosto promijene mišljenje i zađu u drugu skrajnost. Tako je velik dio evropske i američke javnosti, iza kako je postepeno jačao zanos za američkim predsjednikom Wilsonom i dosegaovršak parabole, zašao ne na drugu joj stranu, jer više o paraboli nije moglo biti ni govora, nego prosto vertikalno, bez ikakva slaženja, pao u razočaranje i apatiju, nakon zaključenih odredaba mirovne konference. Pri tomu ljudi nijesu mislili, koliko je zbilja krivnje na Wilsonu, jer narav ne može da izdrži jaka čuvstva postojano na istoj visini.

Kako bi se drukčije tumačio pojav, da mnogi u samoj inteligenci, pogotovo u pučkoj masi, prijanjaju sljepački za jednu ili drugu političku ili socijalnu stranku, pa joj najednom razočarani okreću leđa? Zar nije taj postepeni porast čuvstva i nagli mu pad pod utiskom javnog mišljenja, drugim riječima pod utiskom jednog sveopćeg čuvstva, s kojim razumna logika ima manje dodira od one afektivne, bio uzrok, da su neki iz redova naše inteligence slomom Austrije na prvi mah čudnom meta-

morfozom iskukuljeli se iz Austrijanaca u dobre Jugoslavene? Tako je trebalo voditi borbu s jednim odličnikom, od naše šire javnosti priznatim patriotom, čak i zadnjih dana pred slomom, da li bi bilo podesno za stvar slavenstva uopće, južnoga napose, da nestane sa zemljopisne karte Austrije, a Njemačka politički i vojnički oslabi. Austrija je pala. Čovjek, na prvi mah osupnut, preobrazi se brzo i radikalno, tako radikalno, da nije nijedan govornik na dan proslave ujedinjenja tako oštro napao propali sustav kao on, uz pljesak javnosti i skrivene prigovore onih, koje je, jer ga znahu izbliza, više vodio razum nego čuvstvo.

11. Psiholozi načelno ističu, da se sile združenih ljudi ne zbrajaju, nego ukidaju. To je *Lamartine* klasički izrazio: treba se odvojiti od gomile za mišljenje, treba se s njome pomiješati za djelovanje. To je do toga, što opća ljudska bitnost nadvlada individualnu ličnost, ili ono, što je opće ljudsko, prevlada pojedinčeva svojstva i težnje.

Koliko se puta desi, da vrlo sposobni ljudi, kad u skupu pretresaju neko važno pitanje kao članovi kakova povjerenstva, iznesu nacrt ili osnovu, koje bi se zastidio osrednji um? Ti ljudi, koji se katkad pred javnost, bez individualne krivnje, prikazuju kao komedjaši, iznijeli bi, sami o sebi, mnogo bolje i stvarnije zamisli, nego li ih iznesoše u skupu.

Tako pojedinci, opet sami o sebi, mogu da budu ljudi izvrsnih sposobnosti, senatores boni viri. A kad se udruže, ustroje skupštinu ne izvrsnih sposobnosti, nego skupštinu bez zdrava razuma, senatus mala bestia. Što zar nijesu pojedini članovi vijeća četvorice i petorice bili umni i sposobni ljudi? Ta nije niko drugi tu bio, a ono *Wilson* i *Lloyd George*! Pa? Kakvi su bili rezultati?

Stari su anahoreti zalazili u osamu azijskih i afričkih puštinja u duboku uvjerenju, da će tu lakše začu u otajne dubljine svoje nutrine i većom bistrinom duha proučiti velika pitanja života, nego pod najrazličitijim utjecajima bliže okoline. A sredovječni su mistici pravom isticali misao: kolikogod sam puta među ljude zašao, manji sam se čovjek vratio. Trebalo je samo, da ti umni poznavajući čovjekove nutrine izađu izvan okruženja ćudoredna usavršavanja, pa da to veliko načelo protegnu i na druge grane čovječje djelatnosti.

12. Ne smije se zato braniti despotstvo jednoga, a kuditi skupno vršenje vlasti. *Carlyle* je sanjao, da bi trebalo uči-

niti genije despotama. Ali u praksi toga nije bilo, osim vrlo rijetkih izuzetaka. Zato je redovito korak naprijed, kad se vlast uzme iz ruke jednoga nasilnika, a povjeri skupu čestitih i sposobnih ljudi.

Sa *dinamskoga* gledališta treba priznati većini pravo, a manjini krivo. To znači, da većina ljudi mogu bolje da sude o prastarim predajama i ustanovama, o ukorjenjenim navikama i nazorima, jesu li dobri ili loši, štetni ili korisni. Sve naime, što mi zovemo modernom uljudbom, nije zapravo tako moderno, kako se pogđjekad pretjeruje. To je sve plod naprezanja genija, rezultat vjekovnih napora. I ukoliko je plod vjekovna iskustva, utoliko je i čvrsto. Djelu velikih ljudi daje vrhovnu sankciju većina svojim polaganim i sporim pravorijekom.

Ali sa *statičkoga* gledališta nema većina uvijek pravo, a manjina krivo. To znači, da u nekom određenom času može većina da nepravdo presudi i odluči, jer je po srijedi kobni zakon skupne psihologije, da brojno udruženje smanjuje umnu vrijednost zaključka, koji ima da se stvori.

Zato ono, što danas čovječanstvo misli upogled svoга kulturnoga razvoja, relativno govoreći, ispravnije je od zasebna mnijenja pojedinca, ukoliko ono te svoje nazore gradi na podlozi prošlosti i iskustva. Ali ono, što se danas ima da u skupu zaključi, još ne znači, da će biti bolje od onoga, što bi pojedinac mogao da iznese.

Primjena na parlament.

13. Parlament mnogo utječe, da oslabi umna snaga pojedinih zastupnika. Koliko se puta desi, da mnogi zastupnik sam zase misli drukčije od svojih klupskih drugova ili naprosto ne misli ništa, pa u dvorani glasuje saglasno sa drugovima samo zato, jer su oni tako htjeli, da se ne povrijedi stranačka stega ili odnosi u vladinoj većini!

Demokrati su to glasno isticali, kad se radilo o nazivu naše države. Pojedinci su kolebali, ali kad je došao čas, dali su provjednu izjavu protiv svoга mnijenja i glasovali. Zar se među zastupnicima vladine većine baš nijedan ne bi bio našao, da glasuje za moderan nacrt privredne kuće? Nedvojbeno, jer ne ćemo reći, da se tu nije mogao naći savremen čovjek, da shvati

svu važnost socijalnog problema i potrebu radikalna lijeka. To napokon pokazuje i činjenica, da u ustavu, primljenu od većine, ima i stavka, svakako napredna, o privrednom savjetu. Jedini ozbiljan razlog, zašto se nije prihvatio nacrt privredne kuće, na koncu konca taj je, što taj nacrt nije izašao iz redova većine, a još više, što je klupska većina tako htjela, a pojedinci su joj se podvrgli.

14. U pojedinim strankama i parlamentskim grupama vrlo često izbiju nesuglasice u krupnim pitanjima. Do čega je to? Do toga, što se redovito zajednica drži na okupu sugestivnom silom svoга vode. Ljudi se kadikad dosjete, da ih despot ima u šaci, pa se bune i razdvajaju. Ne će da budu sljepačko oruđe u njegovoj ruci, kako su obično i bili, a da se za duго vrijeme nijesu toga ni sjetili, očarani magijskom silom jedne njegove fraze ili časomična probitka.

Neka se ne reče, da su katkad parlamenti jednom skupnom presudom dali dobrih rezultata na području politike ili ekonomije ili sociologije. To nije nikako u prilog isticanju prednosti većine. I ako je naime istina, da su se parlamenti katkad izdigli do znatne visine, da iznad svoje poprečne razine, to je opet do toga bilo, što ih je u važnu momentu znao da sugestivnije jedan čovjek, ovaj put nasreću genijalan čovjek, recimo Mirabeau, Cavour, Wilson. Doista su sretna vremena, kad životom velikih skupina ili naroda ovlada genijalan čovjek, kad n. pr. ispred Slovenije stoji jedan Krek, ispred Češko-slovačke jedan Masaryk, ispred Belgije jedan Mercier, ispred Amerike i svijeta jedan Wilson. Ali ne valja smetnuti s uma, da su to rijetke epohe, da se te u životu pojedinih naroda, a i cijelog čovječanstva, ponavljaju tek kasno, i da, čim umivne svijetlo genija, rasprostru zemljom tminu mediokriteti. A što bude onda, kad iz dalekih krajeva dođe genijalan čovjek neodvisne misli i neodvisne volje, pa mu se svijetla misao i snažna volja ofuri na dimu smradne okoline, što ga okružila, kao Wilsonu u Parizu?

15. Parlamenat, kao i svaka druga velika skupina, nije samo pod dojmom sugestije u umnom pogledu, nego i u čudorednom. Zajednica, osim ako nije sastavljena od najboljih, a to je velika rijetkost, nesamo slabi umnu snagu pojedinih članova, kad su u njezinoj sredini, nego i snagu volje i značaja i moralna osjećanja.

Da se desi paradoksan slučaj, da jedna vlada ne će da odgovara upitima poslanika ili da izjasni svoj postupak pred skupštinom, a većina ju ipak trpi ili još i zaštićuje, ne ćemo li kazati, da su vrlo mnogi od tih zastupnika došli u parlamenat moralniji i značajniji, nego li će izaći? Kad mlad zastupnik postigne mandat sugestivnom silom fraze ili pod dojmom hipnoze, u koju je bacio svoje izbornike jednim zamamnim obećanjem, čuti se prinukan, da im odvrati ljubav i da ih ne izgubi, jer će mu izmaći tlo ispod nogu. Zato preporuča stvari nemoguće, neizvedive, smiješne. Zato je spreman da radi zlo, nepošteno, sramotno, da oblati svoje ime pred poštenom javnošću laskajući nepoštenu ministru ili klipšući za nečasnim drugom. A komu su poznate one otajne usluge, kojima je jedan ili drugi član većine prekrrio mrenom oči oporbenjaku zastupniku, da vidi vladine mane, kad se viče, da ih ne vidi, kad se glasuje?

Vrlo je lako oboljeti sugestijom, teško ozdraviti. Da zastupnik proigra svoju savjest, te se zakonodavnom odboru navlaš skalupi zakonski nacrt ukorist bogatijih vrsta, može se nadati masnoj nagradi. Da i protiv uvjerenja glasa povjerenje ministru, moći će da izvuče probitaka za svoje srodnike i znance i, što je najvažnije, za svoje izbornike.

Prostodušni se poslanici malo pomalo ustežu pred ironijskim poklikom protivnika i povlače pred cinizmom apatična nepoštenjaka. Njegov će čudoredni osjećaj uskolebati, kad postavi sebi pitanje: a da nemaju oni pravo? Još više, kad na taj upit odgovori: tako svi rade! Moral je time pokopan. On će dalje zaći, da svim sredstvima podupre nepotizam, favoritizam, izigravanje tuđe naklonosti, prijevaru, gramzljivost za čašću i novcem, politički i socijalan zločin. Ono malo ljudi, koji u takvim prilikama sačuvaše neomrljan značaj, neće se u svakom konkretnom slučaju tomu usprotiviti, jer nijesu ogovarači. Kakogod ostali poštenu, dok nijesu — a to je rijetkost — u velikoj većini, neće promijeniti sustava, jer ne mogu da išta izmijene na praktičnoj istini, da je politika postepeno, polaganog i gotovo neuklonjivo izopačivanje.

16. Nesamo da pojedini poslanici mogu u skupu da rade protiv svoга uvjerenja i da naglo pod dojmom nesvjesne sugestije izmijene i misao, nego od vrlo umnih i darovitih ljudi postanu osrednji in niže nego osrednji. To pogotovo vrijedi za ljude, koji svoje sile ne posvetišu politici.

Zato se redovito Bulić nije bavio politikom, premda je to bila želja mnogih njegovih znanaca. Sasma pravo. U politici ne bi bio tako velik, makar da je bio uvijek značajan, sebi dosljedan i neodvisan rodoljub, kako je u nauci. U znanosti je dostigao svjetski glas, u politici ne bi ni osrednji. Da je koji parlamenat Bulića trajno dobio za člana, bila bi ga znanost izgubila kao genija.

Isto se tako sasma razborito ponio Meštrović, kad je odbio mandat, a nezgrapno privremeno narodno predstavništvo, kad mu ga je ponudilo. To je dakako bilo iz počasti. Ali je najveća čast geniju, da potraži i nađe svojoj jakoj ideji najprikladniji izražaj i da tim putem dalje kroči svijetlim stazama, što će zavazda ostati nepoznate politicima od zanata. Meštrović je svojim radovima došao do glasa najvećega kipara sadašnjosti, a njegova je osnova Vidovdanskoga Hrama nadmašila po sudu nekih kritika velebne zamisli Michelangellove. Da je po kojoj nesreći zašao genijalni umjetnik u zastopničke klupe, uz onu nestašicu svakog idealizma, što je tu izbila, što bi bilo od njegovih umjetničkih tvorevina? Ili bi se Meštrović i dalje bavio dlijetom ili bi se prihvatio politike. U prvom slučaju bio bi nesavjestan zastupnik, u drugom valjda ne bi bio kadar da odgovori ni na ispade kakva težaka zastupnika, a snaga bi se genija začahurila, da više nikad ne bljesne u prvotnom sjaju.

Manji broj mandata.

17. Pošto se sile združenih ljudi radije ukidaju nego zbrajaju, a svaka skupina, zvala se ona crkva u svojoj ljudskoj strani, država, stranka, zbor ili parlamenat, moralno je i umno niža od pojedinih parlamenata, od kojih sastoji, to bi trebalo očajno uskliknuti: ujedinjenje znači pogoršanje!

Nu nije to pravilo kao kakav aksijom, što ne trpi izuzetka. Jedinstvo može da znači i moralno i umno osnaženje, kad je jedinstvo najboljih i najumnijih. Onda će se iznimno sile udruženih ljudi zbrojiti, a neće se redovito dokidati. Povjesnica nam pokazuje takvih primjera. Kako su primjerice bili i ugledni i važni neki opći crkveni sabori, kao nicejski, halcedonski, firentski, tridentski, vatikanski! — U omanjim parlamentima, kao u onom holandijskom, ne vide se prizori, dosta česti i u kulturnijih naroda. Pa i kraj jačega broja

zastupnika kao u Njemačkoj i Saveznim Državama ne izbijaju u onoj mjeri pogriješke drugih skupština, jer su birači svjesniji svojih građanskih dužnosti i prava, pa nastoje da pošlju u parlament bolje i sposobnije.

Doduše nije moguće ukloniti se ni u najbolje ustrojenoj zadruzi sugestiji krasne besjede ili ličnih osebina govornikovih. Ali pošto su tu opet samo umno najvrjedniji i značajem najbolji pokretači javnoga — da se tako reče — mnijenja, ne će ta priklonost pojedinih grupa jačim ličnostima nikad donijeti narodu štete. Koliko se dakle može da vodi riječ o izlječenju zala sadašnjeg parlamentskog ustroja, i ukoliko je to uopće moguće da se izvede, lijek bi bio izbor samo najboljih i najposposobnijih ne samo u moralnom i intelektualnom obziru, nego također takovih, koji su u pojedinim strukama izobraženi.

18. Dakako da ti najbolji i najposposobniji moraju biti za političku kuću najvrjedniji političari u zemlji, a ne ni najbolji svećenici ni najumniji učenjaci ni najpraktičniji tehničari ni najizvršniji umjetnici. Neka se, redovito, svak bavi svojim poslom, da ne zapnu kotači društvenoga stroja. Tako se ne će nesposobni propinjati do lisnice financija ili prava ili nutarnjih djela ili vanjske politike.

Nu baš da se to lakše izvede u praksi, red je smanjiti broj zastupnika. Kraj velika broja, recimo 300 ili 400, kako je moguće tražiti samo sposobnost i poštenje, kad se ustozme u obzir, kakve li sve stranke i sa kakvim programima i načelima dolaze na političko poprište? Toj se pogibli može lakše ukloniti, ako se svede broj poslanika na 100 ili još i manje. Tad je sasvim naravno, da će svaka stranka već radi toga, da se u svom interesu što bolje prikaže javnosti, iznijeti samo najposposobnije i najbolje. A kad je velik broj mandata, shvatljivo je, da ih toliko izvršno sposobnih i izvršno dobrih nema nijedna, pa će, samo da se održi, samo da dobije mandat više, kandidovati i birati u skupštinu i lošije poslanike. Tako ćemo uvijek davati prigode poštenoj javnosti, da se na naše skupštine baca blatom.

Privredna kuća.

19. Već se spomenulo, kako mnoge sadašnje skupštine u Evropi boluju od neshvaćanja prevažnoga socijalnoga pitanja.

To je do toga, što građanske stranke, donedavna u nekim zemljama najjače, birahu ljude, koji će dobro zaštititi probitke banaka i velike trgovine i industrije. Danas, kad se glas radnikov i težakov sve to jače čuje u javnomu životu, mnogi sociolozi i političari predlažu, da se uz političku skupštinu ustroji i privredna.

Ona će se baviti samo pitanjima vanjske i nutarnje politike, nastave, vojske, kulta i sl. Ova samo pitanjima privrednoga reda, trgovine, industrije, poljoprivrede. Neka će se pitanja zajednički rješavati, kao državni proračun, valuta. Druga će poput trgovačkih ugovora sa stranim državama, te saobraćaja u nutrini zemlje i prama vani rješavati politička skupština uz prethodnu odluku privredne, jer su ta pitanja u neposrednoj vezi sa razvojem trgovine i industrije. Socijalna politika bi padala pod djelokrug privredne kuće.

Zamisao je zamašna, o tom ni je dvojbe. Danas se sve to više populariše u sociološkim djelima i časopisima, a i šira javnost gdje gdje pokazuje zanimanja za to. Tako je i u čehoslovačkom i u našem ustavu prihvaćena ustanova privrednoga savjeta, ali samo kao savjetujuće tijelo. Zamašne društvene reforme ne izvode se bez mnogo poteškoća i žrtava. Ko je ikad u doba prosvijećenog apsolutizma računao, da će doskora Evropom zavladati Montesquieuov parlamentski sustav? Pa tako i danas ljudi ne misle, kraj tolikih narodnih skupština, da bi moglo biti išta bolje. Ipak se socijalno pitanje nameće neumoljivom silom, pa ga treba brzo i svestrano rješavati; a to će biti jedva moguće bez ovake uredbe.

20. Poteškoća ne može biti glede načina izbora poslanika u privrednu skupštinu.

Moderni političari i sociolozi zastupaju na području nutarnje politike ideju autonomnih tjelesa dajbudi u pogledu uprave (administracije) naustuk stajalištu političkog individualizma, koji je uništio u nutarnjem političkom ustroju samosvojne organske jedinice.

Ekonomski individualizam naglašuje u građanskim redovima neobuzdanu privrednu slobodu pojedinca, pa i na štetu zajednice, a u socijalističkim podržavljenje svega privrednoga života namjerom, da se pojedinac riješi negava glavničarskog društvenog uređaja na osnovi potpune privredne jednakosti, a u stvari uništava i tu organske stanice zadrugarskog sustava, jedino

kadra, da se uspješno odupre glavničarskom despotstvu, a ujedno onemogućiti socijalistički privredni apsolutizam.

Baš ove zadruge imale bi da sačinjavaju slobodne privredne jedinice velikog slobodnog privrednog života i ustroja. Te bi se imale da ujedine, svaka u svomu redu i području, u zadružne sveze, a te bi predstavljale, svaka svoju, pojedine grane narodnoga gospodarstva.

Hoće li se ovim svezama ili još i zadrugama dati pravo izbora delegata na privrednu kuću? Ili će svaki slobodan građanin imati pravo da bira poslanika u privrednu kuću, kakoga ima i vrši za političku?

Kad bi se dalo to pravo samo zadržnim svezama, imali bismo sistem biranih birača, jer se i uprava sveze bira od pojedinih zadruga, a taj ne odgovara modernom društvenom uređenju, gdje pojedinac ima da dođe do riječi. Kad bi se zadrugama dalo to pravo, opet bi pojedinac dajbudi donekle ostao prikraćen, jer ne bi upravitelja birao. Prema tomu preostaje, da se sustav izbora svede na tajno, upravno, sveopće pravo glasa, potkrijepljeno proporcijom, jer inače podjela mandata ne bi mogla da predstavlja približnom točnošću razmjer stališa u zemlji. Svaki bi naime stalež iznosio na izbore jednu listinu, kako za političke svaka politička stranka iznosi svoju, a pripadnici bi stališa ili staleške organizacije glasovali za tu.

Kako će se sva ova podrobna pitanja urediti, začas nije mnogo do toga. Ali je i te kako mnogo do toga, da socijalno pitanje nađe u skupštini živ izražaj i dobru rješidbu.

Zaključak.

21. Dva su prama tomu lijeka ili ustuka, pa ma i bila relativne vrijednosti, protiv nesavremenosti i nastranosti sadašnjeg parlamentskog uređaja. Privredna skupština i malen broj mandata u jednoj i drugoj, jer što se sa stajališta skupne psihologije reklo o političkoj skupštini, vrijedi i za privrednu.

Ljudi su uvijek isti, uvijek podložni sugestivnoj snazi okoline, uvijek spremni, da pod dojmom te otajne i jake sile presude i počine koješta, na što se u osami svoje nutrine bune i dižu.

Tako skupna psihologija u svijetlu svojih istraživanja namiče građu, da se bistrije prozru mnoge pojave života, da im se nedostaci jasnije razberu, i ljekovi, pa makar i relativni, lakše i uspješnije nađu.

Prazgodovinski človek.

Dr. Lambert Ehrlich — Ljubljana.

Učenjake, ki so se bavili s primerjevalnim veroslovjem, je od prvega hipa najbolj zanimal problem izvora verstev.

Spočetka so mislili, da se da to vprašanje rešiti teoretično s pomočjo duhovitih teorij, n. pr. o psihičnem razvoju človeka itd. Toda take teorije so se naglo razpršile vsled spoznanja, da rezultati moderne etnologije nikakor ne odgovarjajo apriorističnim trditvam raznih veroslovcev.

Raziskovanje glede izvora verstev je bilo treba postaviti na bolj realna tla. Podlago za to sta nudili dve moderni vedi, namreč etnologija in prazgodovinska arheologija, ki sta nastali v drugi polovici 19. stoletja.

Etnologija je sicer po svojem prvotnem pomenu veda, ki raziskuje umstveni razvoj vseh narodov, a v primerjevalnem veroslovju znači navadno le raziskovanje duševnega udejstvovanja sedanjih primitivnih ali nekulturnih plemen.

Prazgodovinska arheologija pa skuša rekonstruirati življenje pračloveka iz prazgodovinskih spomenikov.

Ako nam sploh kdo more pojasniti prvotne verske pojme v zgodovini človeštva, so to gotovo ona plemena, ki so živel v prazgodovinski dobi in ki so za nas po času najbližja izvoru človeškega rodu sploh.

Poleg njih pa nam morejo tolmačiti mentaliteto prvotnega človeštva najbolj zvesto oni primitivni rodovi, ki še sedaj nadaljujejo življenje prazgodovinskega človeka.

Sicer je res, da niti etnologija niti prazgodovinska arheologija nista v stanju, odgovoriti na vprašanje, odkod prvi verski pojmi, kajti postanek človeka in njegovo prvo udejstvovanje bo ostalo za vedo nerešena uganika. Pa tudi sledovi, ki jih je zapustil pračlovek in ki jih zapuščajo sedaj izumirajoča ne-

kulturna ljudstva, so tako pomanjkljivi, da nam o njihovem notranjem življenju skoraj ničesar ne povedo.

Ako bi hoteli n. pr. spoznavati izumrli tasmanski rod iz ostankov, ki jih najdemo sedaj na Tasmaniji, bi si napravili popolnoma pomanjkljivo, če ne napačno sliko o Tasmancih.

To velja posebno o verskih idejah, kajti ravno primitivnim narodom so vse verske zadeve sveta, nedotakljiva tajnost = Tabu, katerih se ne sme razodevati.

Toda prazgodovina, v luči etnologije nekulturnih narodov, bo nam mogla vsaj nekoliko razgnati temo in meglo, v katero je zavit izvor človeštva in njegove vere.

Da bo ravno za versko vprašanje primerjevanje prazgodovinskega človeka s sedanjimi primitivnimi rodovi največjega pomena, sledi iz tega, da nam morda prav sedaj še živeči rodovi morejo edini tolmačiti verske ideje pračloveka.

Ako namreč ti rodovi kažejo znake iste materialne in socialne kulture, kakor smo jo zasledili v prazgodovini, zakaj bi ne smeli sklepati tudi na sličnost verske mentalitete, posebno ako najdemo v prazgodovini vsaj sledove te ali one verske ideje, nahajajoče se pri nekulturnih narodih.

Ta primerjevalna metoda bo nam torej kažipot v raziskovanju prazgodovinske vere.

Ker je pa vera element celotne kulture, ki ostane nerazumljiv, ako se iztrga iz kulturnega miljeja, zato je nujno potrebno, da se seznanimo najprej z okolico pračloveka, z njegovo materialno, socialno in duševno kulturo. Šele v luči teh dejstev bo nam mogoče razbrati one niti, ki nas bodo napeljale do verskih problemov, ki so vsikdar in vsepovsod zaviti v veliko tajnost.

1. Prazgodovinska geologija in paleontologija.

Prazgodovinska veda se deli na tri dele: geologijo, paleontologijo, arheologijo.

Naloga prazgodovinske geologije je, raztolmačiti izpremembe, ki so se vršile od praveka v oblikovanju zemeljskih plasti ali skladov in jih časovno razvrstiti. Sreča za geologijo je, da posamezni skladi zemeljske oble ne ležijo vodoravno drug nad drugim, kakor so nastali, kajti v tem slučaju bi nam ostala naša zemlja zaprta knjiga, ker bi ne dobili vpogleda v njene posamezne dele. Geološki skladi bi namreč tvorili v

tem, slučaju približno 70.000 metrov debelo maso; posamezni listi te kamenene knjige naše zemlje so marveč razmetani in razkosani, tako da nam je vpogled v njih razvrstitev omogočen.¹

Toda kako naj določimo časovno zaporednost posameznih skladov? Tu pride geologiji na pomoč druga veda: paleontologija, ki ima nalogo, da proučava okamenice organskih bitij, ki se nahajajo v geoloških skladih. V vsaki geološki dobi je namreč živele posebna flora in fauna, ki jo je potem dotična zemeljska plast zagrebla vase. Posebno pridejo tukaj v poštev takozvane okamenice-vodnice, to so okamenele rastline in živali, ki so tesno omejene na gotove sklade in ki vsled tega vodijo geologa v določevanju zaporednosti posameznih skladov.

To pa ni tako razumeti, kot bi okamenki že sami po sebi označili časovno zaporednost v smislu apriorističnega evolucionizma, ki trdi, da se je rastlinstvo in živalstvo polagoma in zdržema samo od sebe razvilo od skromnih početkov do sedanje popolnosti v napredujoči smeri. Taka evolucija bi nam seveda dala izvrsten kriterij za kronologijo, a to načelo ni dokazano. Dejstvo pa je, da se nahaja okamenela fauna in flora, ki je današnji bolj sorodna, na splošno v više ležečih kamenenih skladih. Nadalje kjerkoli je več skladov navrhovanih drug nad drugim, se nahajajo vedno geološki skladi starega veka (n. pr. silur, devon, karbon) s prvimi pojavi življenjskih organizmov (mehovci — coelenterata, črvi — vermes, mekušci — mollusca) nad praveškimi skladi gnajsa lovrenške in predkambrijske tvorbe, v katerih ni najti razločnih okamenic organskih bitij, skladi srednjega veka (triadna, jurska, kredna tvorba) z okamenicami prvih izrazitih hrbteničarjev, posebno velikih reptilov, nad skladi starega veka z brezhrbteniško fauno, skladi novega veka z okamenicami sesalcev nad skladi srednjega veka. V terciarni dobi novega veka pa sledi oligocenska tvorba z okamenicami prežvekovalcev eocenski tvorbi z okamenicami debelokožcev, miocenska tvorba z velikimi sesalci v obliki rib (cetaceae — somi, squalus — morski volk) eocenski, pliocenska z okamenicami velikih debelokožnih sesalcev s trobo (rivcem), kakor mamut, nosorožec, sledi mio-

¹ Cfr. Ferd. Seidl, Kamniške ali Savinjske Alpe, Ljubljana 1907, str. 63

censki. Pregledna tabela str. 90/91 to najbolj pojasni. Za boljše razumevanje terminologije omenim, da znači *tvorba* ali *formacija*² skupino kamenenih skladov, v katerih se nahajajo iste vrste faune in flore, geološki vek (pravek, stari, srednji, novi vek) skupino formacij, v katerih se nahajajo sorodne vrste faune in flore.

Videli bomo, da so posebno živalske okamenice iz kvartarne dobe važne za razvrstitev geoloških formacij.

V terciarni in kvartarni dobi so se pojavili nepričakovano fenomeni, ki so globoko vplivali na geološko tvorbo zemlje, na njeno fauno in floro: namreč ponovne zaledenitve razsežnih delov zemlje. Geologi so, proučevajoč pojave sedanjih ledenikov, neizpodbitno dokazali, da so se vrstile od poznejše terciarne dobe do srednje kvartarne najmanj tri ledene dobe. Tako n. pr. Boule, ki je proučaval posebno Pireneje,³ Penck in Brückner⁴.

Penck in Brückner sta imenovala omenjene tri ledene dobe po švicarskih krajih, kjer sta opazovala sedanje ledenike. mindelsko, rissensko in würmsko in ta imena so se že precej udomačila med geologi.

Geologi soglašajo v tem, da je bila predzadnja zaledenitev najobsežnejša.

V Ameriki so tedaj ledeniki pokrili vso Kanado in precejšen del Združenih držav do izliva reke Missouri v Mississippi.

V Evropi⁵ je prodrli takozvani švedski ledenik preko Severnega in Baltiškega morja do Londona, 200 km južno od Berlina in Varšave, v Rusiji do Dnjeptra in Dona in je segal do Urala.

Razen tega je zagrnil poseben ledenik Alpe, iz katerih so preko ledene površine moleli nezakriti le najvišji vrhovi, in se razprostiral preko Tirolske, Švice in Ženevskega jezera tja do Liona.

Tudi Pireneje so imele svoje ledenike.

² Wilhelm Mauchler, Leitfaden für den Geologieunterricht, Freiberg, Sachsen, 1914, p. 170 sq.

³ Le plateau de Lannemezan et les alluvions anciennes des hautes vallées de la Garonne et de la Neste, 1895 (ap. Mainage, Les Religions de la Préhistoire, p. 18).

⁴ Die Alpen im Eiszeitalter, Leipzig, 1901—1909.

⁵ Haug, Traité de Géologie, Paris, 1908—1911, pp. 1780, 89,

Pregled geoloških dob

Veki	Tvorbe (formacije)	Klima	Fauna
Pravek (arhaiski)	Lovrenška Pred-kambrijska		Anorganična doba
Stari vek (paleozojski)	Silurska Devonska Premogova Permska		Brezhrbteničarji
Srednji vek (mezozojski)	Triadna Jurska Kredna		Začetek hrbteničarjev (veliki reptili)
Terciar	Eocen		Debelokožci (začetek sesalcev)
	Oligocen		Prežvekovci
	Miocen		Ribji sesalci (somi, morski volkovi)
	Pliocen	I. ledena doba (mindelska)	Proboscidi
Kvartar	Kenozojski ali novi vek Pleistocen ali diluvij ali stari kvartar	Stari plei- stocen	Vroča fauna Fauna povodnjega konja. Stari in južni slon, nosorožec (de Merck, Machairo- dus latidens), marogasta hijena, corbicula flumi- naris
		Srednji plei- stocen	Mrzlo-vlačna fauna Fauna mamuta. Mamut, dlakavi nosorožec, duplin- ski medved in lev, duplinska hijena, orjaški jelen
		Zadnji plei- stocen	Suho-mrzla fauna Renska fauna. Severni jelen, an- tilopa, divji kozel, arktična lisica, arktični prabik, bizon, divji konj
	Holocen ali novi kvartar	Toplo pod- nebje, gozdovi	

z ozirom na pračloveka.

Človeško pleme	Ročna tehnika		Predmetna umetnost	Stenska umetnost
Nomadi in lovci	Neandertalsko plemo	chelles- ska	Pestnjaki, 6—28 cm dolgi, enostransko obdelani	
		acheul- ska	Pestnjaki, jaj- časte oblike, vsestransko obdelani, 6—15 cm dolgi	
		moustier- ska	Odkresi, trioglato obdelani	
		aurigna- ška	Rezila, razila, strgulje	Skulptura
	Cromagnonsko pleme	solutrej- ska	Rezila v obliki lovora	Vzbokli relief
		magda- lenska	Harpune, igle, zapone	Gravura
				Polihrom
	Neolitiska indu- stria poliranega kamena			
Poljedelci	Grimaldi	Megaliti, nagrobni spomeniki, arhitektura		

Razsežnost ledenikov v omenjenih treh dobah so geologi ugotovili potom morênskih krajin. Ledenik namreč zapuša na pokritem ozemlju sprednje in stranske morêne, ki dajo pokrajini poseben značaj. Imenujemo jo »morênska krajina«.

Živalske kamenice, ki so se našle v geoloških formacijah, nastalih vsled zaledenitve, popolnoma potrjujejo ugotovitve geologov glede ledenih dob.

Okamenice kvartarne dobe pripadajo namreč trem različnim skupinam faune:

1. Vroča fauna^{*} (južni slon, nosorožec, veliki povodnji konj itd.). Ta doba se imenuje doba povodnjega konja.

2. Vlažnomrzla fauna (mamut, duplinski medved, duplinski lev itd.). To je doba mamuta.

3. Suhomrzla fauna (severni jelen, antilopa, divji kozel, bizon, arktična lisica itd.). To je stepska ali renška doba.^o

Značilno je, da dobimo vročo fauno, kadarkoli se nahaja kaka živalska okamenica v stiku z geološkimi formacijami ledenih dob, vedno skupaj s formacijami, nastalimi vsled druge (rissenske) zaledenitve, vlažnomrzlo fauno s formacijami tretje (würmske) zaledenitve, suhomrzlo fauno s formacijami poledelega značaja.

Ako uveljavimo tudi za prazgodovino načelo, da so živali reagirale na vremenske pojave podobno kot danes, je moralo vladati v Evropi ob času vroče faune približno tako podnebje, kot sedaj v Afriki in Južni Aziji, kjer bivajo sedaj slon, nosorožec in povodnji konj.

Toda vroča fauna zgine in pojavljajo se v naslednjih skladih živali, katerih ustroj je prilagoden zelo mrzlemu podnebju, tako n. pr. mamut z dlakovo kožo, dlakavi sibirski nosorožec, lev in medved, ki sta iskala zavetišče proti mrazu v duplinah.

Kako naj si to tolmačimo? V medledeni dobi je vladalo v Evropi vroče podnebje. Ko se je bližal ledenik polagoma od severa, je hudi mraz pregnal ali uničil vročo fauno, obenem pa pritiral pred sabo v Evropo fauno iz daljnjega severa. Ob času tretje ledene dobe so se razprostirale močvirnate tundre po Evropi, kolikor ni bila pokrita z ledeniki.

Ko so se ledeniki zopet polagoma umaknili, je nastalo v

^{*} Primerjaj tabelo!

Evropi sicer suho, a še vedno mrzlo podnebje in po evropskih stepah so se podile črede bizonov, severnih jelenov, ki danes niti petrograjskega podnebja ne morejo prenesti, ker jim je pretoplo, in arktične lisice, ki živijo sedaj na Špicbergenskih otokih.

2. Prazgodovinska arheologija.

Opisali smo v kratkih besedah zemeljske razmere, v katerih se je človek pojavil. Nastop človeka je bil epohalnega pomena za zgodovino naše zemlje in naloga arheologije je, kakor smo že omenili, da rekonstruira iz prazgodovinskih ostankov človeške dejavnosti življenje pračloveka. Te ostanke ali spomenike delimo lahko na izdelke ročne tehnike ali industrije in na tvorbe umetnosti.

R o č n a t e h n i k a.

Prazgodovina je doba kamena. Človek je izdeloval vse svoje orodje iz kamna, ker ni poznal brona ali železa. Danes imamo po raznih arheoloških muzejih nabranih na tisoče in tisoče okrušenih in obdelanih kresilnikov, o katerih nikdo ne more več dvomiti, da so bili obdelani od roke kvartarnega pračloveka in so mu služili kot orodje v različne namene. Poleg izdelkov iz kamna se nahajajo tudi številne tvorbe iz kostenine, roženine, slonovine in jelenovine v kvartarnih skladih.

Vprašanje nastane, je-li mogoče spraviti vse te neštevilne tvorbe prazgodovinskega človeka v določen red in jih opredeliti po časovni zaporednosti. Ključ za to zagonetko nam nudi stratigrafija.⁷ Ta veda namreč določa pravila za kronologijo arheoloških najdenin.

Najprej se je arheologom posrečilo, urediti in razvrstiti vse ročne izdelke paleolitske tehnike po šestih modelih.⁸

Neutrudljivo proučevanje posameznih podrobnosti na ročnih izdelkih paleolitske tehnike in njihovo primerjevanje med seboj je privedlo do tega rezultata.

⁷ Th. Mainage, *Les Religions de la Préhistoire*, Paris, 1920, pp. 30.

⁸ Glede terminologije bodi mimogredé omenjeno, da se rabijo besede kvartarno, diluvialno, pleistocen, paleolitsko v istem pomenu; ti nazivi pomenijo isto dobo, samo pod različnimi vidiki: kvartar se nanaša na geologijo, pleistocen na okamenice, diluvij na vremenske pojave, paleolitikum na ostanke človeške kulture.

Arheologi so krstili te modele po kraju, kjer se je prvič našla nova samostojna oblika. Ti modeli so se našli vsi v Franciji, in sicer prvi l. 1840 v Chelles — torej model chelles-ski, drugi l. 1854 v St. Acheul, torej model acheulski, tretji l. 1860 v duplini Aurignac, torej model aurignaški, četrti leta 1863 v duplini Moustier, torej model moustierski, peti leta 1866 v Solutré, torej model solutrejski, šesti leta 1866 v La Madelaine, torej model magdalenski.

Ta francoska terminologija za dobe paleolitske tehnike je postala mednarodna.

Toda kako določiti časovno zapovrstnost teh različnih industrij?

Kronologija geoloških skladov in živalskih okamenic nam nudi sicer splošni okvir tudi za industrialne dobe, a njihove podrobne zaporednosti nam ne označuje, ker ne vemo, kako razvrstiti 6 industrialnih stopenj vzporedno s 3 stopnjami geologije in faune.

Zato postavlja stratigrafija⁹ bolj precizno pravilo: Povrstni red, v katerem se najdejo modeli raznih industrij v zemeljskih plasteh začeni od spodaj, je hkrati časovni red, v katerem so se v zgodovini tudi dejansko industrije vrstile.

To pravilo je zelo preprosto, a težava je v tem, da se skoro nikjer ne najdejo vse kvartarne plasti, ki bi bile ostale nepremične druga nad drugo. Toda brezštevilne preiskave so dognale, da se ponavlja brez izjeme sledeči red¹⁰: Kadarkoli sta dve plasti, vsebujoči industrialne tvorbe, druga nad drugo, sledi vedno acheulska industrija chelles-ski, moustierska acheulski, aurignaška moustierski, solutrejska aurignaški, magdalenska solutrejski, tako da velja za paleolitsko industrijo sledeča kronologija: chelles-ska, acheulska, moustierska, aurignaška, solutrejska, magdalenska industrija.

Zdaj ko enkrat poznamo zaporednost paleontoloških industrialnih dob, je dana možnost, da jih razvrstimo sporedno z geološkimi oziroma ledeniškimi formacijami in paleontološkimi stopnjami.

Prvi sledovi človeške dejavnosti se najdejo po drugi ledeni dobi. Šele v morênski krajini rissenske zaledenitve se je

⁹ Th. Mainage, op. c, p. 31.

¹⁰ Pravtam.

našel prvi od človeške roke okrušeni kresilnik, in sicer v Corliège, Jura, a ta je bil zakopan v glini, ki redno pokriva formacijo rissenske zaledenitve in je vsled tega iz druge poledene dobe.¹¹ Še nikdar in nikjer se ni našel doslej okrušen kresilnik (silex) na morénah prvega ledenika.

Ker je silex iz Corliège iz acheulske dobe, s katero je tesno združena chelles-ska, smemo sklepati, da se je človek pojavil po drugi ledeni dobi.

Moustierska doba je bržkone sodobna s tretjo ledeno dobo, ker leži duplina Wildkirchli (v Švici), v kateri se je razkrilo taborišče z moustiersko industrijo, sredi formacij tretje ledene dobe.¹²

Gledé aurignaške¹³ in magdalenske¹⁴ industrije je ugotovljeno, da sta nastali šele po tretji ledeni dobi, s tem je pa tudi dokazano, da je solutrejska industrija, ki se nahaja vedno med aurignaško in magdalensko, poledeniškega značaja.

Vzporedna razvrstitev industrij z ledenimi dobami bi bila torej sledeča: chelles-ska in acheulska med drugo in tretjo zaledenitvijo, moustierska sodobna s tretjo, aurignaška, solutrejska in magdalenska pa po tretji.

To potrdijo tudi živalske okamenice.

Chelles-ska industrija se nahaja vedno skupaj z vročo fauno, moustierska z vlažno-mrzlo, renska — l'âge du Renne (tako bomo imenovali na kratko zadnje tri industrijske dobe) s suho-mrzlo ali stepsko.¹⁵

Razvoj ročne tehnike.

Na kratko bi označili razvoj paleolitske industrije tako-le:

Chelles-ska in acheulska je doba »kamenenih pestnjakov«, moustierska doba odkresov, renska pa doba kostenine, roženine in slonovine.

¹¹ Marcelin Boule, Observation sur un silex taillé du Jura et sur la chronologie de M. Penck, Anthropologie T. XIX, p. 1—13, cfr. Mainage, op. c, 20.

¹² H. Obermaier, Les formations glaciaires des Alpes, Anthropologie, t. XX, pp. 512—513.

¹³ H. Obermaier, art. cit. p. 509.

¹⁴ Boule, Anthropologie, t. VI, p. 186—187, t. VIII, p. 346.

¹⁵ Za lažjo orientacijo primerjaj tabelo str. 90/91.

Pračlovek chelles-ske dobe je vzel v roke kos kresilnika, tako da ga je mogel sukati s svojo pestjo, ter ga je toliko okrhral in okružil, da je dobil na sprednjem koncu koničasto obliko, na peti pa je ostal v prvotni sirovi obliki; ob straneh ga je nekoliko površno okružil, da ga je lažje prijemal. Francozi so si izmislili za to prvotno orodje ime: coups de poing, Nemci Faustkeil ali Fäustling; mi ga lahko imenujemo: pestnjak. S tem preprostim orodjem je pračlovek odsekaval veje, ubijal divjačino, strugal kože itd. Ti prvotni pestnjaki tehtajo približno 500 g in merijo 6—25 cm, so podolgovati ali pa okrožni.¹⁶

Pestnjaki acheulske industrije so že bolj uglašeni; imajo jajčasto obliko, so obdelani na obeh koncih, ob straneh pa kažejo preme geometrične obrise; deloma pa postajajo že bolj fini in tanjši, služili so gotovo za strgulje, praskala, rezila in merijo navadno 9—15 cm v dolžini.

Takih 'acheulskih pestnjakov se je našlo v francoskih najdiščih do 800 komadov na leto.

Moustierski pračlovek gre spet korak naprej: ne obdeluje več celega kosa, ampak razkolje kresilni kamen v šibre; take posamezne šibre ali odkrese pretvarja ponajveč v trioglata rezila, strgulje itd.; pri tem že skuša obdelovati tudi živalske kosti.

Velik napredek v ročni tehniki kaže renska doba. Človek upotreblja kostenino, slonovino, roženino, jelenino, da si napravi najrazličnejša orodja.

V prvi, aurignasški dobi nahajamo podolgovata, koščena orodja, koničasta na enem koncu, na drugem okrogla in preklana; poleg njih pa koščene igle, nekako prvi tip lasnic. Razen tega pa imamo iz te dobe tanka, vsestransko obdelana, dolga, na obeh koncih poostrena rezila: ta so neka vrsta dletcev ali razil, s katerimi je pračlovek rezal ali dolbil risbe na kostenino ali na stene duplin.¹⁷

Solutrejska industrija še bolj izpopolnjuje te proizvode: posebno lepe so koščene in rožene igle v obliki lovorovega lista ali pušice. Višek ročne tehnike pa doseže magdalenska doba. Njen razmah v obdelovanju kostenine, roženine, slonovine je naravnost čudovit. Igle, broše, zapone, pušice, harpune,

¹⁶ Obermaier, Der Mensch der Vorzeit, 1912, p. 114 sq.

¹⁷ Mainage, op. c, 32.

trnki, male lopatice in druga orodja ali nakiti se najdejo tukaj v raznih oblikah.

Na drugi strani je postalo kameneno orodje preprosto; ni drugega kot navadno, neobdelano razilo, ki služi umetniku pri izdelovanju koščenih in roženih izdelkov. Samo na sebi pomeni korak nazaj, a kot orodje višje tehnike pa izreden napredek.

Opisana opredelba in razvrstitev paleolitske tehnike ne velja samo za Francijo, ampak več ali manj za vso Evropo, kolikor ni bila pokrita z ledeniki.¹⁸ To dokazujejo izkopenine pri Taubachu in Ehringsdorfu (blizu Weimara) v Nemčiji, pri Krapini na Hrvaškem, v duplini Wildkirchli in pri Schweizerbild v Švici itd.

Smemo torej reči, da je bila povsod po Evropi razširjena ista paleolitska civilizacija; ta enotnost ročne tehnike pri prazgodovinskem človeku je presenetljiva.

3. Prazgodovinska umetnost.

Tu govorimo o umetnosti, ki v skulpturi, reliefu, gravuri, slikarstvu reproducira vtise, dobljene v naravi ali kombinirane v domišljiji na podlagi naravnih vtisov.

Smemo li govoriti o prazgodovinski umetnosti?

Danes ni nobenega dvoma več, da so živeli v renski dobi ženski umetniki, ki so ustvarili originalne sloge, imeli tako-rekoč umetnostne šole in tradicije.

Umetnost se prvič pojavlja v aurignaški dobi in se potem razvija v dveh panogah, kot predmetna in stenska umetnost. Zanimivo je, da se spočetka pojavlja v oboji izrazit naturalističen stil, ki preide ob koncu renske dobe v konvencionalno stilizacijo geometrične risbe.

Predmetna umetnost se je začela v aurignaški dobi s primitivno skulpturo. V Brassempouy, Menton, Sireuil, Pair-non-Pair v Franciji so se našle majhne ženske sohice iz slonovine, pripadajoče aurignaški dobi, pa tudi nekaj graviranih risb in živalskih profilov se je našlo iz te dobe v duplini Trilobite (département Yonne).¹⁹

¹⁸ Pravtam, 34.

¹⁹ Pravtam, 35.

Sijajno se je razvila ta umetnost v solutrejski in magdalenski dobi. Umetniki so dolbli iz kostenine, slonovine in roženine razne vrste vzboklih reliefov, visokih in nizkih, in rezali vanje zelo lepe gravure. Treba je samo prelistati spretno sestavljeni Répertoire de L'Art Quaternaire²⁰, ki nam podaja zbirko teh slik. Konji, severni jeleni, divji kozli, turi, mamuti, ptice, medvedi v najrazličnejših pozicijah, vdolbeni ali vrezani v kostenino, slonovino itd. se vrstijo pred našimi očmi.

Višek pa je dosegla paleolitska umetnost na stenskih slikah v duplinah.

Dupline tvorijo najlepše poglavje v zgodovini paleolitske umetnosti in danes vemo, da je plastični stil prazgodovinskih umetnikov v risbah ali barvah tako dovršen, da mu je komaj naša umetnost kos. — Umetnostne zaklade in bisere, skrite tisočletja v nedostopnih skrivališčih temnih duplin so nam razkrila šele zadnja desetletja. Čuden slučaj! Neka deklica jih je prva zagledala.

L. 1880 je Španec Don Marcelino de Santuola, ki je stanoval v mestu Santander, obiskal iz radovednosti 3 km oddaljeno duplino Altamira, ki jo je bil neki lovec slučajno razkril. Kar zakliče njegova hčerka: Glej, glej! ter kaže na barvano sliko na stropu. Santuola je postal pozoren ter je našel v raznih delih dupline kakih 20 živalskih slik. Priobčil je svoja razkritja²¹ in pripisal slikam prazgodovinski značaj. A njegova izvajanja niso našla vere! Godilo se mu je kakor l. 1839 Boucher-u de Perthes, ki je našel ob reki Somme prve od človeške roke obdelane kamene ter jih pripisal paleolitski dobi, česar mu pa nikdo ni verjel. Slike so predobro ohranjene! Kako so mogle nastati v tako skritih in nedostopnih kotih podzemeljskih duplin! Taki in enaki so bili ugovori! Toda l. 1895—1896 je razkril Rivièrè gravure v duplini La Mouthe (Dordogne) in Daleau l. 1896 v Pair-non-Pair (Gironde)! Odtlej so se razkrivale dupline druga za drugo in danes štejemo nad 50 votlin s stenskinimi slikami; najsevernejša je blizu Bordeaux-a, najjužnejša blizu Algésiras v južni Španiji.

²⁰ Salomon Reinach, Paris, 1913.

²¹ Breves apuntes sobre algunos objetos prehistóricos de la provincia de Santander, 1880.

Pregled duplin.

Ime dupline	Dežela	Provincija	Kdo je razkril	Leto
Altamira	Španija		Santuola	1875
Chabot	Francija	Gard.	Chiron	1879
La Mouthe	»	Dordogne	Rivière	1895
Pair-non-Pair	»	Gironde	Daleau	1896
Marsoulas	»	Haute Garonne	Regnault	1897
Mas d'Azil	»	Ariège	Breuil	1902
Les Combarelles	»	Dordogne	Capitan, Breuil, Peyrony	»
Font de Gaume	»	»	»	»
Bernifal	»	»	»	1903
Teyjat	»	»	»	»
La Calévie	»	»	»	»
Grajas	Španija	Granada	Breuil, Cabré	»
Castillo	»	Cantabria	Alcade del Rio	»
Hornos de la Pena	»	»	»	»
La Haza	»	»	»	»
Salitre	»	»	Sierra	»
La Grèze	Francija	Dordogne	Capitan, Breuil, Ampoulange	1904
Santian	Španija	Cantabria	Alcade del Rio	1905
La Loja	»	»	»	»
Santa Isabel (la Clotilde)	»	»	Alcade del Rio, Breuil	1906
El Pando	»	»	Alcade del Rio	»
La Venta de la Perra	»	»	Alcade del Rio, Breuil	»
Gargas	Francija	Haute Garonne	Regnault	»
La Sotarriza	Španija	Cantabria	Sierra	»
Niaux	Francija	Ariège	Molard, Cartailhac	»
Cova Negra	Španija	Cantabria	Sierra	»
Cogul	»	Cataluña	Rocafort, Breuil	1907
La Meaza	»	Cantabria	»	»
Quintanal	»	»	Alcade del Rio	1908
Laussel	Francija	Dordogne	Lalanne	»
Le Tortel	»	Ariège	Dr. Jaunel, Cartailhac	»
Mazaculos	Španija	Cantabria	Alcade del Rio	»
Calapata	»	Aragón	Breuil	»
Las Aguas de Novales	»	Cantabria	Alcade del Rio	1909
Pindal	»	»	»	»
Los Toricos de Albarracin	»	Teruel	Breuil, Cabré	»
Cap Blanc	Francija	Dordogne	Lalanne	1910
Las Batuecas	Španija	Salamanca	Cabré, Breuil	»
La Pasięga	»	Cantabria	Obermaier	1911
Alpera	»	Albacete	Breuil, Serrano Gómez, Cabré	»
Garcibuey	»	Salamanca	Breuil, Cabré	»
La Pileta	»	Málaga	Willouby, Verner	»
Tortosilla	»	Valencia	Serrano	»
Tuc d'Audoubert	Francija	Ariège	Comte Bégouen	1912
Cantos de la Visera	Španija	Murcia	Miles Burkitt, Breuil	1914
Velez Blanco	»	Almería	Breuil, D. Frederico de Motos	»
Beyssac	Francija	Dordogne	Breuil	1915
Comarque	»	»	»	»
Nancy Cocotte	»	»	»	»
Penches	Španija	Briviesca	Miguel Gutierrez	1917

Število posameznih podob, slik in risb na duplinskih stenah je na stotine in stotine, precejšen del je že reproduciran in objavljen. Omenjeni Répertoire Salomona Reinacha nam nudi več stotin stenskih slik, a kakor avtor omenja²², jih ima samo Breuil, prvi strokovnjak na tem polju, še enkrat toliko pripravljenih za reprodukcijo.

Veliko zaslugo za reprodukcijo duplinskih slik si je pridobil monakovski knez Albert I. (Monaco v Franciji), ker je finansiral izdajo velike zbirke teh slik v razkošni opremi. Zbirka se imenuje: *La Collection du Prince de Monaco*.²³

Da sega stenska umetnost v duplinah nazaj v paleolitsko dobo trogloditov, o tem danes nihče več ne dvomi. Stenske slike in prej opisana predmetna umetnost tvorijo skupno enoto, isti umetniki, ki so dolbli in rezali kostenino in slonovino, so tudi slikali duplinske stene. Predmet je isti; tu in tam je vsa pozornost posvečena živalskim motivom paleolitske dobe. Na stenah se vrstijo živali, ki so se že davno izselile na sever ali v mrzli pas, kakor severni jeleni, divji kozli, arktični turi (*boeuf musqué*), ali pa take, ki so sploh izumrle, kakor mamut, duplinski medved in lev.

Pa tudi umetniški slog je isti.

Razvoj stenske umetnosti.

Prazgodovinski umetniki so nas postavili pred jako zamočan problem. Čeprav jim ni manjkalo prostora, se jim je dobro zdelo, da so preslikali večkrat isto steno, tako da predstavljajo nekatere stene čudno mešanico risb, gravur, barv, črt, podob, kjer gre vse vprek.

Toda neumornemu trudu ženialnega Francoza Breuila²⁴ se je posrečilo, da je razmotal in razrešil ta kompliciran problem;

²² Répertoire, Introduction, p. IX.

²³ V tej zbirki so izšla doslej sledeča dela: *La Caverne d'Altamira*, Breuil et Cartailhac, 1906. — *La Caverne de Font de Gaume*, Breuil, Capitan et Peyrony, 1910. — *Les Cavernes de la Région Cantabrique*, Alcade del Rio, Breuil et Sierra, 1912.

²⁴ *L'évolution de la peinture et de la gravure sur murailles dans les cavernes ornées de l'âge du Renne*, compte rendu du Congrès de Périgueux, 1905. — *L'évolution de l'art pariétal des cavernes de l'âge du Renne*, Congrès de Monaco, 1906.

razdelil je prazgodovinsko stensko umetnost v štiri razvojne stopnje:

1. Doba linearnega stila (*tracés linéaires*); služijo mu: punktacije, črte v ključih, meandri, človeške roke, profili živali itd.

2. Doba plastično-risbarskega sloga (*peintures modelées*); prej preme črte se odebelijo ali stanjšajo, da plastično izražajo razne dele živalskega telesa.

3. Doba enobarvnega plastičnega stila (*teintes plates*): vsa barvana ploskev izraža plastiko.

4. Doba polihromov (črno, rdeče, rjavo).

Te faze in njihovo zapovrstnost v navedenem redu je mogel Breuil spoznati, ker se nahajajo tu pa tam posamezne stene, ki so samo enkrat naslikane: te kažejo čisti slog posameznih dob. Na večkrat preslikanih stenah pa gre ali barvana črta preko vrisane ali narobe. Pa tudi pokriva na teh stenah ena slika drugo, kakor je to pri skladih raznih geoloških dob.²⁵

Breuil²⁶ je nadalje razvrstil stopnje stenske umetnosti vzporedno s paleolitskimi dobami, tako da bi bila doba linearnega stila sodobna z aurignaško industrijo; zadnja doba polihromov pa z magdalensko. Prvo je Breuil dokazal na stenskih slikah dupline Pair-non-Pair (Gironde), drugo pa v duplini Altamira. — Druga in tretja doba stenske umetnosti pripadata vsled tega deloma solutrejski, deloma začetni magdalenski industrialni dobi. Ob koncu bodi omenjeno, da je umetnost, stenska ali predmetna, omejena le na rensko dobo, in kakor se je v aurignaški dobi nepričakovano pojavila, tako tudi zgine brez sledu, ko napoči neolitska doba. Ta ne pozna finih umetnin paleolitske plastike in gravüre. Nov rod je nastopil, ki je imel popolnoma drugo umetniško orientacijo: neolitski človek je ustvaril velike kamenene stavbe, megalite, dolmene ter započel arhitekturo, ki je paleolitski človek še ni poznal.²⁷

4. Prazgodovinsko človeško pleme.

Prve sledove človeškega udejstvovanja smo izsledili v chelles-ski dobi, torej ob začetku paleolitike. Zasledovali smo industrialni in umetnostni razvoj človeka tekom kvartarne dobe,

²⁵ Th. Mainage, op. c, 38.

²⁶ Pravtam, 39.

²⁷ I. Déchelette, Manuel D'Archéologie Préhistorique, Paris 1908.

spoznali smo fauno, ki ga je obkroževala in videli smo, kako se je razvijal človeški rod pred tretjo ledeno dobo, med njo in po njej. Kakšni rasi je on pripadal? Na to vprašanje nam dajejo vsaj nekoliko odgovora okamenice človeških okostnjakov, lobanj, čeljusti, ki so se doslej našle v zemeljskih skladih kvartarne dobe. Podajam pregled teh človeških okamenic:

Chelles-ska doba	{	ostanki 2 okostnjakov	Anglija (Tilbury, Galley Hill)	1888
		1 lobanja	Anglija (Bury St. Edmunds)	1882
		»	» (Pittdown)	1912
		»	Italija (Olmo)	1863
Acheul-ska doba	{	razni deli lobanj	Francija (La Denise)	1844
		» » » od 12 oseb	Jugoslavija (Krapina)	1899
		čeljust	Nemčija (Mauer pri Heidelbergu)	1907
		»	» (Ehringsdorf p. Weimaru)	1914
		2 okostnjaka	Belgija (Spy)	1886
		1 okostnjak	Francija (Chapelle-aux-Saints)	1908
		1 »	» (Moustier)	»
		4 okostnjaki	» (La Ferrassie)	1909
		1 okostnjak	» (La Quina)	1911
Moustier-ska doba	{	ostanki okostnjaka	» (Clichy pri Parizu)	1869
		lobanja	» (Marcilly)	1883
		»	» (Bréchamp)	1892
		čeljust	» (Malarnaud)	1888
		»	» (Isturitz)	1895
		3 čeljusti	» (Petit Puymoyen)	1907
		razni ostanki	Češkoslovaška	1882
		5 okostnjakov	Francija (Cromagnon)	1868
Aurigna-ska doba	{	14 »	» (Grimaldi-Menton)	1872-1902
		1 okostnjak	Češkoslovaška (Brno)	1891
		1 »	Anglija (Ipswich)	1911
		lobanja	Francija (Combe-Capelle)	1909
Solutrej-ska doba	{	14 okostnjakov	Češkoslovaška (Předmost)	1882-1894
		1 okostnjak	Francija (Laugerie-Haute)	1907
		1 čeljust	» (Gourdan)	?
		1 okostnjak	Francija (Raymonden)	1882
		1 »	» (Laugerie-Basse)	1872
		1 »	» (les Hoteaux)	1894
		ostanki	Švica (Freudental-Kesslerloch)	
		»	Nemčija (Andernach)	
		»	Avstrija (Gudenus Höhle)	

Čeljusti iz Neandertala in Gibraltarja se ne morejo nikamor uvrstiti, ker se geološki skladi, kjer so jih našli, ne morejo ugotoviti.

Ako primerjamo človeške okamenice z živalskimi, zgine njihovo število popolnoma. Živalskih štejemo na tisoče, človeških pa tako malo! In kljub temu je bilo človeško pleme razširjeno po vsej Evropi, kolikor ni bila zaledenela. Kako si je treba to razlagati?

Predvsem pomislimo, da je živalsko razplojevanje veliko hitreje kot človeško. Živali so v enem letu popolnoma dorasle, dočim rabi človek 20 do 25 let! Število človeških rodov je torej 20krat manjše kot število živalskih. Nadalje je človeka obvarovala njegova bistrost in previdnost, da ni tako lahko podlegel nevarnostim; živali so se zatekale v votline, so padale v prepade, bile podsute; tudi je človek nagromadil v svojih taboriščih nešteto kosti ulovljene divjačine in tako so se nam ohranile. Človek pa je gotovo večinoma umiral naravne smrti vsled oslabelosti, starosti in njegovo truplo je ostalo na površini, izpostavljeno vsem vremenskim neugodam, posebno vodi, ki je ostanke polagoma razkrojila.²⁸

Antropologi sklepajo iz človeških okamenic, da so živele v paleolitski dobi zaporedoma tri različne rase: pleme Neanderthal ali Spy; pleme Cromagnon; pleme Grimaldi. Imena so povzeta po zadevnih najdiščih.

K prvemu plemenu (Neanderthal) spadajo vsi ostanki chelleske, acheulske in moustierske dobe. Približno 50 zastopnikov²⁹ tega tipa nam je zapustilo ta ali oni okameneli ostanek; najbolje ohranjen specimen je okostnjak človeka »Chapelle aux Saints«, izkopen leta 1908. Breuil pravi, da kaže neandertalsko pleme izrazite znake inferiornosti v primeri s katerimkoli človeškim plemenom in da je njegova fizična organizacija najbližja oni antropoidnih opic.³⁰

Toda ročna tehnika Neanderthalca, ki se je vzdržal do konca tretje ledene dobe, ga brezdvomno označuje za pravega človeka, ki je poznal razmerje sredstva do smotra, pojmoval vzročnost, sklepal itd. Tudi je ugotovil M. Boule, da znaša volumen lobanje človeka Chapelle aux Saints 1570—1750 cm³,

²⁸ H. Breuil, *Les plus Anciennes Races Humaines connues*, Fribourg, 1910, p. 79—80.

²⁹ Pravtam, 6.

³⁰ Pravtam, 40.

kar je, kakor pravi, prvovrsten znak človeške morfologije. Tip današnjega Avstralca in pred kratkim izumrlega Tasmanca je Neandertalcu zelo podoben.

Bistveni znaki Neandertalca so: majhna postava (1.54 do 1.60 m), čokato telo, mogočne čeljusti, kratek, potlačen nos, silni obrvni obloki, pobito, nazaj poveznjeno čelo.³¹ To pleme je živelo od lova, rabilo pestnjake in primitivne kamenene odkrese za orožje in orodje, ni še poznalo nikake umetnosti, ni obdelovalo kostenine ali roženine, stanovalo je po duplinah ali palilo ogenj pod kakim skalovjem.

Šele v mrzlosuhi poledeni dobi se pojavlja novo višje pleme, z bistveno višjo telesno organizacijo: p l e m e C r o m a g n o n : Visoka postava (do 1.94 m), ostro izrezan nos, normalni obrvni obloki, ravno visoko čelo. To pleme je pretvarjalo kamenene odkrese (pestnjaki zginejo) v rezila, praskala, strgulje; izdelovalo fina, drobna orodja, nakite, broše, zapone iz kostenine, roženine in slonovine; začelo se je baviti z umetnostjo ter napredovalo od skulpture do reliefa in gravure in končno poslikalo duplinske stene s črtami in barvami: to je človek renske dobe.³² Bržkone se je priselilo iz vzhoda in juga v zahodno Evropo, ko se je podnebje po stalnem umiku ledenikov omililo.

Za tretje pleme imamo doslej šele dva primera: okostnjaka mladega fanta in stare žene, ki so ju našli l. 1901 v duplini des Enfants pri Grimaldi v Monakovski kneževini. Ta okostnjaka s podolgovato lobanjo, ravnim čelom, širokim, prognatičnim obrazom sta negroidskega značaja po mnenju antropologov: glede dobe pa, v kateri naj bi bilo to pleme živelo, so mnenja različna. Boule³³ misli, da je bila sodobna z Neandertalcem, a Breuil³⁴ jo uvršča med dobo cromagnonskega in poznejšega neolitskega človeka.

Socialni položaj pračloveka.

Pračlovek je bil lovec in nomad ter ni poznal poljedelstva. Lovska plemena se imenujejo ona, ki se preživljajo izključno od lova in nabiranja divjih sadežev. Nimajo še udomačenih živali

³¹ Mainage, op. c, 11.

³² H. Breuil, op. c, p. 5—6.

³³ Anthropologie, t. XIX, p. 525.

³⁴ Homme, Dictionnaire Apologétique.

ter sledijo divjačini; zato niso nikjer stalno naseljeni, torej nomadi. Na nomadski značaj pračloveka kaže že enotnost industrialnega in umetnostnega razvoja po vsej Evropi.

Lovski značaj³⁵ izkazujejo predvsem številna taborišča, kjer se dobé ostanki njihove prehrane. Taborišča so kot prave klavnice, kjer so v enakem številu pomešane brez razlike kosti mladih in starih, moških in ženskih živali; očitno je pobijal pračlovek vse, kar mu je prišlo pod roko; dočim bi živinorejec mlade in ženske živali redil. Nadalje manjkajo v teh taboriščih navadno t h o r a x in hrbtenica živali, dočim je vse polno lobanj in dolgih kosti; lovec je očitno z lova prinesel v tabor samo zaužitne dele, dolge kosti z mesom in mozgom, lobanjo radi možganov, ostale dele pa je pustil tam, kjer je divjačino zasačil in razklal.

Tudi prazgodovinska umetnost to potrja: ona je le odsev vsakdanjega življenja.

Dočim se najdejo v prazgodovinski umetnosti malokdaj rastlinski motivi³⁶, se ponavljajo živalski motivi v tisočeri oblikah. Okrog živali se suče vse zanimanje pračloveka, on pozna vse njene kretnje, navade in lastnosti. Žival nima za njega nobene skrivnosti. V duplini Alpera³⁷ je naslikana cela menažerija severnih jelenov in divjih kozlov; ta dirja, drugi stoji složno v senci, tretji se vzpenja po skalovju itd. V duplini Teyjat³⁸ slika umetnik konja, kako se spusti v divji dir. V Marsoulas³⁹ se napajajo konji ob vodi. V Altamira⁴⁰ predstavlja slika bivola, ki rjove, bizona, ki napenja vse mišice za skok itd.

Jasno je torej, da je bil lov prvi in najvišji poklic pračloveka.

* * *

Pogled na notranje življenje pračloveka, na njegove verske ideje, njegove nazore o posmrtnosti itd. nam bo podala druga razprava.

³⁵ Mainage, op. c, 41.

³⁶ Déchelette, op. c, p. 228.

³⁷ Salomon Reinach, Répertoire, p. 4.

³⁸ Pravtam, p. 182.

³⁹ Pravtam, 145.

⁴⁰ Pravtam, 12.

Misli o velepodjetju.

Inž. Dušan Sernek.

V naslednjem hočem podati v resnici le nekaj misli kot plod svojega študija zadevne znane strokovne literature ter lastnega razmišljanja o predmetu. Izvajanja ne bodo popolna in so le občnega značaja; če se dotikajo sem pa tja tudi razmer v domovini, ne merijo nikjer ne na kako politično stranko ne na kako določeno osebo. Hočejo ostajati le pri stvari, da vzbudijo morebitno pozornost ter dadò kako pobudo o njej.

Bili so časi, ko je bilo vse gospodarstvo individualnega osebnostnega značaja. Vsaka družba si je sama vse ustvarila, kar se ji je zdelo potrebno za udobno življenje. Sama si je stavila bajto, sama je pridelala živež, sama si je naredila obleke in obutev. Pridnejši ali pa tudi srečnejši je nekoliko bolje živel od sosedu. Posebnih razlik v materialnih udobnostih pa ni bilo. Počasi je začel posameznik, ki je imel izredno spretnost za posebno panogo, se posvetiti izključno le-téj, ter si preskrbeti svoje druge potrebščine potom izmene blaga. Nastala je obrt, a gospodarstvo je ostalo v celoti osebno, ker se je izmenjava vršila večinoma le od osebe do osebe. Inozemska trgovina je bila tako malenkostna, da ni prišla v poštev, saj je služilo še v 18 stoletju na Nemškem posebno orodje namenu, da se je ob koncu slavnostne pojedine edina pomeranča luščila in med goste razdelila, ki so snedli vsak svoj kos nekako z zbranim duhom. Šele francoska revolucija je strla spono človeštva in sledeče vojske so prinesle širnim plastem priložnost medsebojnega spoznavanja. Od tedaj se začenja vedno intenzivnejša izmenjava misli, iznajdb, blaga, in v skupnem delu vzraste moderna tehnika, ki v nobeni deželi takozvane zahodne kulture ne kaže bistvene razlike. Kot anahronizem je pa ostal na temelju tega razvijajočega se svetovnega gospodarstva neomejen individualizem v gospodarstvu, in to je bistvo kapitalizma, ki ne jemlje prav nikakega ozira na skupnost. Gospodarstvo danes sigurno ni več zadeva, ki se tiče le posameznika, temveč splošnosti.

Posamezne skupine človeške družbe, organizirane v državah, skušajo v svojem delokrogu uravnavati gospodarstvo. Vsaj glede gospodarstva na zunaj si prisvaja vsaka država pravico dovoljevanja in zabranjevanja. To se nam zdi popolnoma na-

ravno, ker priznavamo državno avtoriteto. V pestri sliki gospodarskega življenja pa se ne more barva, ki jo doda država, nikdar harmonično skladati z raznovrstnimi potrebami svojih državljanov iz enostavnega vzroka, ker država ni nikdar enotna v gospodarskem oziru. Že iz tega vzroka, da ne navedem številne znane argumente glede neokretnosti uprave itd., ne bo mogla država nikdar ustvarjati zadovoljive gospodarske razmere s tem, da se sama postavi na mesto dosedanjih individualitet. Po poti takozvanega državnega socializma po moji sodbi človeška družba ne bo našla izhoda iz sedanjih nevzdržljivih razmer.

Vsak mora priznati, da bi moderno življenje brez individualizma, to je brez sebičnega nagona posameznika, ne bilo doseglo sedanje stopnje razvoja. Če se ta gonilna sila odstrani ali vsaj izdatno omeji, bo tudi občni napredek v večini slučajev skrčil svoje korake, v posameznih jih bo pa mogoče še pospešil. So namreč slučajji, v katerih kapitalizem napredek naravnost ovira, ako pokupijo n. pr. tovarne patente, ki značijo v njihovi stroki korak naprej, a jih desetletja ne izrabljajo, da si prihranijo nove investicije in si svoj nekam monopolni položaj ohranijo. V celoti ima kapitalizem pa vendar lastnost, da poteko njegove sile avtomatično na kraj največje potrebe, in tega noben drug ustroj gospodarskega življenja ne bo mogel nadomestiti. V tej smernici osebno gospodarstvo nadkriljuje splošno in sigurno bi človeštvo v slučaju popolne ali delne odprave osebnega gospodarstva marsikatero udobnost žrtvovalo. Žrtev bi bila sicer podana na altar celokupnosti in ne več v žep posameznika, a veliko vprašanje je, ali ne bi bila prevelika ter se ne bi občno materielno stanje prej poslabšalo kot poboljšalo.

Ni tajiti, da je morebitni ugovor upravičen, da dobiček posameznika pogosto ne pride v poštev napram koristim, ki se nudijo širnim plastem. Tudi se renta ne da odstraniti, dokler ta več zasluži kot drugi ter ta zapravlja in drugi varčuje. Oboje, dobiček posameznika in renta se varuje, dokler ostane princip osebne lastnine nedotaknjen. Za odpravo kapitalizma pa ni treba načela osebne lastnine zrušiti, zadostuje tudi omejitev in uravnava gospodarstva.

Preden to občno razpravo nadaljujem, je treba, da na kratko kritično razmotrivamo vodstvo velikega podjetja. Na

čelu mu stoji ravnatelj ali ravnateljstvo, čigar naloga je predvsem opazovanje gibanja trgovine v prizadeti stroki doma in v inozemstvu, nadalje organizacija lastnega podjetja in izbira moči, da se jih postavi na pravo mesto. Pozitivno notranje delo v svojem podjetju ravnatelj redkokdaj opravlja. Za to ima načelnike posameznih oddelkov. Redkokdaj pa je tak načelnik sposoben, da bi opravljal službo glavnega ravnatelja, ker mu primanjkuje obzorja, ki si ga le izjemoma pridobi, če se ves posveti svojemu delokrogu. Nasledstvo si vzgaja vrhovno vodstvo podjetja samo ali si ga pa pridobiva od konkurenčnih podjetij.

Da ostane podjetje na višku modernih zahtev, da se širi in napreduje, da se konjunktura izrablja in depresija prestane, to nalogo dobro izvršiti ni lahko, in često je vodstvo po ravni poti ne doseže. Delničarji ali posestniki hočejo dobička, za potrebne investicije upravni svet ne kaže vselej dovolj smisla. Naj navedem slučaj, ki je jako poučen. Ravnatelj enega največjih podjetij v bivši Avstriji je prišel do prepričanja, da je neobhodno potrebno, velik del tovarne opustiti in na novo graditi z moderno opremo. Ko zadevne načrte lastnikom predlaga ter jim razlaga vse svoje argumente, ti sicer niso znali ugovarjati, a potrebnega denarja za investicije vendar niso hoteli dati. Ravnatelj pa odgovarja, da tega treba ni, ker upa, da bo mogel vse stroške kriti iz tekočih dohodkov podjetja samega. Na to so šele lastniki načrtu pritrdili. Ravnatelj jih je namreč že več let prej pri vsakoletni bilanci obrnažil, da si je nabral potrebne rezerve za nove investicije.

Radi opisanih razmer smatram tudi združno podlago z izključno ali pretežno udeležbo lastnih uslužbencev trajno za nevzdržljivo. V konjunkturi se bodo zadržarji vselej prevzeli in v depresiji trpeli in v splošnem more podjetje uspevati le, dokler je na višku sodobnih zahtev. Trajno se pa v tej poziciji ne more vzdržati, ker se skuša v njem preveč raznovrstnih ljudi uveljaviti in sicer ponajveč na podlagi demagogije.

Zanikati pa moramo, da bi bilo hrepenenje po bogastvu edina gonilna sila pri razvoju občnega industrielnega napredka. Častihlepje je na isti moralni stopinji! Za nekaj etično vzvišenejšega je pa treba smatrati ljubezen do izvršenega dela in čut odgovornosti. Oboje nikakor ni redka prikazen. Skoraj ne bo vodja velikega podjetja, ki bi pri bilansiranju opustil misel

na bodoča mogoče slabša leta ter izkazal velik dobiček samo radi tega, da bi sam večje tantieme vlekel. Vsak ima čut odgovornosti tudi za bodočnost.

Toda četudi velikega podjetja ne vodi ena oseba, temveč skupina ljudi, bi bilo vendar popolnoma napačno iz tega sklepati, da ne pripada več odločilna vloga v gospodarskem življenju udejstvovanju osebnosti. V vseh važnih zadevah odloča ravnateljstvo, ponajveč kolektivno dve osebi. A izbira mož, ki pridejo v ravnateljstvo, se vrši vselej le z ozirom na njih osebne lastnosti ali zmožnosti. Velepodjetje lahko motrimo kot samostojen organizem, čigar vodstvo se samo organsko prenavlja po potrebah časa in razmer. Tudi je že postalo nemogoče, da bi posamezna oseba, pa naj bi bila čez vse bistroura in podjetna, tekom svojega življenja sama na novo ustvarila tak organizem kot konkurenco obstoječim. Velepodjetja, kakor Krupp, Armstrong, Schneider & Cie., Putilof, škoda bodo vedno stala na vodilnem mestu v industriji orožja, da kot primer samo eno panogo navedem.

Sledeča, nekoliko fantastična oblika organizacije velepodjetja bi bila mogoča. Akoravno je to bilo skoraj v vseh modernih državah prepovedano, je vendar že zdavnaj precej akcijskih družb, ki so same pokupile vse ali del lastnih delnic. Bilanca, absolutorij, skratka vse nadzorovalno delovanje družbe je prav za prav le satira. Že pred leti sem slučajno bral v inozemskem časopisu satiričen podlistek, ki slika kapitalizem v tej smernici kot brezimen moloh. Nadalje pa sem prepričan, da ni družbe, ki ne bi vsaj od časa do časa na borzi špekulirala z lastnimi delnicami. Če ravnateljstvo tega ne dela na račun svoje družbe, dela to na lasten račun. Od te točke do prej navedene je pa le prav majhen korak. Nebroj občnih zborov velepodjetij se vrši na ta način, da dobi ravnateljstvo od velikih delničarjev, ki so največkrat denarni zavodi, pooblastilo, da jih zastopa. Ravnateljstvo samo ob sebi ima tedaj večino, ne da bi bilo obenem lastnik podjetja in noben drug delničar, če že pride sploh do besede, vsaj pri glasovanju ne pride prav nič v poštev. Pri takem razvoju ni več mogoče govoriti o izključnem udejstvovanju individualizma v kapitalizmu, brezimen moloh pa vendar požira, se širi, raste, le žal brez sodelovanja javnosti.

Pri velepodjetju ni le delavstvo in ostalo službeno osebje interesirano, temveč dostikrat prav laško vse človeštvo, najmanj pa prebivalstvo kraja, okrožja ali države. Navedem kot primer pri nas le trboveljsko družbo. Če ta odpove, zastane veliko industrij, mestne elektrarne, vodovodi, ves promet. Slednjega ne bi čutilo le gospodarstva naše lastne države, temveč vse sosedne. S tem pa ne maram trditi, da bi bila javnost v to poklicana, da pri vodstvu podjetja sodeluje. Tega ne smatram za mogoče. Kako hoče kak zastopnik javnosti sodelovati pri preskrbi potrebščin za vzdrževanje obrata! Tu pridejo pri predmetnem primeru v poštev svote, ki dosegaajo v treh dneh skoraj en milijon. Če bi poznal še ves domači trg, pa tudi inozemski, če predvideva konjunktura in depresije, če ima še kaj organizatoričnega in podjetniškega talenta, — če je mož tak, ga bo skušalo podjetje pridobiti in ga bo kmalu kooptiralo pri vrhovnem vodstvu. Če pa navedenih lastnosti nima, bo pri vodstvu vedno le slamnat mož in podjetje bo oškodovano le za delavni čas ravnatelja, ki mu ga more posvetiti, da se ga odkriža in da ga obrnaži. Brez potrebnega obzorja bi pooblastilo javnosti za sodelovanje pri vodstvu podjetja pomenilo le bakljo v otročjih rokah.

* * *

Omenil sem, da bi občni napredek svoje korake skrčil, če bi se udejstvovanje osebnosti v gospodarskem življenju omejilo ter da dobiček posamezne osebe največkrat ne pride v poštev napram koristim, ki jih nudi splošnosti. Slednje smatram za tako važno trditev, da je treba o tem v pojasnilo še nekaj besed spregovoriti. Vzemimo kot primer tehniko in industrijo, ki se bavi z razsvetljavo. Ni še dolgo, ko so naši očetje občudovali petrolejko kot vir večerne svetlobe, da ne začenjam govoriti z leščerbo in tresko, ki sta človeštvu prej v ta namen služile. In vendar je petrolejka izrabila le okroglo 2% energije, ki se ji je v obliki petroleja dobavilo, v svrhu razsvetljave, 98% energije pa se je spreminjalo v toploto in se tako izgubilo, ker nihče ne bo trdil, da se hoče s petrolejko sobo kuriti. Danes izrablja običajna električna žarnica že okroglih 30% energije v svrhu razsvetljave. Za ta napredek se ima človeštvo zahvaliti svobodnemu tekmovanju plinske in električne industrije. Pomisliti je treba, da je značil vsak korak naprej, vsako izboljšanje — sedanji razvoj se je seveda le stop-

njema, ne hipoma dosegel — vsak večer po celem svetu milijone in milijone prihrankov na narodnem premoženju. Naravno in pravično je, da so imeli tudi iznajditelji nekaj od tega, predvsem pa podjetja, ki so se bavila s proizvodjanjem vseh potrebščin za izkoriščanje tega napredka. Ta podjetja so se kaj hitro množila in širila. Njih rast je treba povečini pripisovati lastnim notranjim sredstvom, to je kratko rečeno dobičku, ki so ga naredile. In vendar je bilo in je tudi to pravilno in koristno, kajti šele velepodjetja so mogla vse omenjene potrebsčine za napeljavo moderne razsvetljave tako poceniti, da je prišla ta dobrota tudi širokim plastem človeštva v prid.

Ta skicirani razvoj še zdavnaj ni končan, saj nam narava kaže v kresnici stoodstotno luč brez vsake toplote. Na to mora vodstvo podjetja misliti in se hitro prilagoditi vsakemu napredku. V ta namen mora vedno imeti na razpolago potrebna sredstva, če ne lahko hipoma zgubi vsa tovarna svojo vrednost. Navedel sem samo en slučaj, navesti bi jih pa mogel nešteto, parne stroje, parne kotle, turbine itd. Laik se bo spominjal, če se ga na to opozarja, da so n. pr. v njegovi mladosti lokomotive čisto drugače izgledale kot danes. Kaj pomenja ta napredek, izražen v številkah, z ozirom na prihranjeni premog ali denar, o tem pa ne more imeti pojma. Kaj je torej napačnega na tem, da kdo v pozitivnem duševnem delu veliko zasluži, če človeštvu s tem delom neizmerno koristi?

Tako nam je individualno gospodarstvo, spojeno z mehanizacijo, v vseh panogah ustvarilo neštetokrat boljše življenske pogoje, kot so jih uživali naši predniki. Da se človeštvo tega ne zaveda, je krivo to, da so razmeroma z napredkom, včasih pa celo preko njega rastle tudi zahteve ljudstva. Ni še dolgo, kar se izdeluje sladkor iz pese; prej so poznali le trsni sladkor, ki so si ga mogli tudi v malih količinah privoščiti le najbogatejši sloji. In danes — pomanjkanje sladkorja se občuti kakor pomanjkanje vsakdanjega kruha.

Povsod v Evropi najdeš sicer tudi velepodjetja, pri katerih je osebnost popolnoma izločena, ker so last javnosti. V mislih imam državna podjetja. Procvitajo, ker propasti ne morejo, ker imajo monopolni značaj — n. pr. Idrija. Zasebno gospodarstvo bi pa tudi iz teh podjetij veliko več ustvarilo, kot je zmogla država. Državno podjetniško gospodarstvo se ni nikjer obneslo. Še pri železnica ne. Dokler je vodil severno železnico Jeiteles,

bila je aktivna, komaj jo je bivša Avstrija prevzela, je postala pasivna. Kako pa bi tudi moglo to drugače biti, ko je Jeiteles n. pr. imel zaposlene štiri inženirje v vrhovnem tehničnem vodstvu, a jih je imela država dve leti pozneje v istem uradu celih osemindvajset! Vzlic vsemu pa še nisem nikdar opazil, da bi bila v državnem obratu nezadovoljnost pri uslužbencih manjša kot v zasebnem obratu. Ne, oblika državnega ali kolektivnega gospodarstva ne bo ne duhov pomirila ne rešila socialnega vprašanja.

* * *

Če sem dosedaj o gospodarstvu v splošnem ter posebno o njegovih za človeštvo koristnih straneh razmotrival, si je treba pa tudi slabe strani današnjega družabnega ustroja natančneje ogledati.

Če kritično razmotrivaš le nekaj številčk velikih kapitalističnih podjetij in veš, da dela n. pr. ameriški jekleni trust (United States Steel Corporation) povprečno na dan 1 milijon dolarjev čistega dobička, da dela petrolejski trust (Standard Oil Company) že leta in leta s čistim dobičkom, ki menjava med 40 in 80% kapitala, ali si le malo zasledoval kurze bivših avstrijskih velikih podjetij, n. pr. praške železne akcijske družbe, in jih primerjal z nominalnim, se moraš čuditi naivnosti ljudstva in včasih tudi poslancev, če mislijo, da oni sami sklepajo nove davke in dovolijo, da jih država pobira. Najizdatnejše posredne davke, in ti znašajo več kot neposredni in posredni državni, sklenejo brez sodelovanja ljudstva, brez javne kontrole industrijski, predvsem pa bančni ravnatelji. Tem lažje jim je delo, če jih še ščiti visoki carinski sistem. Za blago, ki se uvaža, plača ljudstvo davek v obliki carine, za isto blago pa, ki se doma proizvaja, ga tudi plača, a ne državi, temveč podjetju, banki. To ni nepravilno, dokler se ima podjetje širiti in utrditi od dobička, napačno pa je, če se to vrši brez kontrole javnosti, najslabše pa, če vlečejo brezdelni delničarji oderuške dobičke. V takih slučajih bi imelo pravosodstvo nastopiti slično kakor proti navadnim oderuhom. V upravo, ne v vodstvo vsakega večjega podjetja spada v svrhu kontrole od ljudstva prosto izvoljen in od države imenovan član, ki imej veto-pravico proti sklepom upravnega sveta, ako nasprotujejo koristim interesentov oziroma javnosti vobče. Smelo trdim, da se dajo tudi največji dobički, in ti pridejo včasih sami od sebe,

ker narekuje blagu ceno svetovni trg, vselej uporabiti za izboljšanje socialnih razmer nastavljenec ali v korist podjetja samega, ne glede na to, da je treba tudi vselej ob času dobičkanosne dobe misliti na njen konec. A nebrzdana, neomejena moč, gospodarsko obvladovanje ostale človeške družbe po kapitalizmu oziroma kapitalistu — to je bistvo, kar hočem s pričujočimi izvajanjem ožigosati in kar bi se imelo s primernimi zakonitimi ukrepi omejiti in uravnati. Meje te omejitve bo razvoj sam ob sebi podal. Mogoče se bodo tekom časa poostriale, mogoče omilile. Kot začetek pa mislim, da veto-pravica javnega zastopnika zadostuje. Nemogoči bi bili potem izrodki kapitalizma, kakor jih opisuje n. pr. Zola v svojem »Germinal«. Te slike ni pesniška fantazija rodila, temveč jih je podala uradna belgijska medicinska akademija. Res je, da so delali v belgijskih rudnikih vsled neznosne vročine moški in ženske nagi. Da se v teh razmerah njih življenje ni razločevalo od živalskega, je samo ob sebi umljivo. V Sodomi menda niso hujše živeli, kot živijo brusarji stekla na Češkem, iz enostavnega vzroka, ker dobro vedo, da ne preživijo tridesetega leta vsled vednega vdihavanja steklenega prahu. Njih razuzdanost jim seveda življenje še nadalje skrajša. Spominjam se tudi na veliko rudniško nesrečo v Courièrru na Francoskem pred približno 18 leti, ko je izgubilo več sto delavcev svoje življenje. Delnice tega podjetja, ki so imele nominalno vrednost 1000 frankov, so se tekom časa razdelile na stotinke in kurz te stotinke je bil ob dnevu nesreče na več tisoč, a varnostnih priprav podjetje ni imelo nobenih. V manjšem obsegu, a vendar še dovolj pretresujoča je stanovanjska beda v naših domačih industrijskih krajih. Rajši spim v kmečkem hlevu, kjer vem vsaj za njegovo ime, kot v enem teh anonimnih prostorov, ki služijo obenem za kuhinjo, pralnico, jedilnico, spalnico za kopo ljudi.

Sicer sem prepričan, da skuša sedanje vodstvo teh naših domačih podjetij odpomoči tem razmeram, kolikor je to od njega odvisno, in da uvideva, da so ravno obupne stanovanjske razmere v veliki meri krive nezadovoljnosti in moralnemu propadanju delavstva. Kaj če početi, kam se če delavec podati, ako se doma ne more prijetno počutiti? V gostilno, druge poti po navadi ni. Stari grehi iz minule dobe v zanemarjenju vse socialne skrbi za delavstvo se pa žal ne dajo hipoma popraviti.

Še eno stran današnjega materialnega ustroja naše družbe

je treba naglašati, to je moderno suženjstvo. Francoska revolucija se je vršila pod devizo: »Liberté, fraternité, égalité«. O zadnji dvojici ni vredno govoriti, minula je, kakor pomladanski vihar. O svobodi pa si posebno od leta 48 tega naprej domišljamo, da jo imamo, a nam jo je sila razmer že davno uničila. Kdo je svoboden, ki ni materialno neodvisen, ki ni kapitalist? Nihče! Despotizem, ki je pred tremi generacijami padel, je v modernem gospodarskem življenju zopet od mrtvih vstal. Vsi, ki smo gospodarsko odvisni, smo sužnji. Čigavi? Fantoma, ki nima ne mesa ne krvi, ki ga ne moremo prijeti in se ga ne moremo otresti in je tem slabši, ker ni prevzel nobene zakonite dolžnosti skrbeti za nas! Nekdaj je imel suženj v osebi svojega gospodarja činitelja, ki je zanj skrbel, danes ga imamo, izvzemši gornjih deset tisočev, vsi utelešenega v gospodarskih razmerah, ki se na posameznika prav nič ne ozirajo. Delavski otrok je navadno rojen v revščini; ko začenja sam zaslužiti, pričinja za njega ugodna doba življenja; ko se oženi in dobi več otrok, okusi v drugič pomanjkanje; ko začenjajo otroci s svojim zaslužkom pomagati, mu minejo skrbi, dokler ga otroci ne zapustijo in si ne sezidajo lastnega gnezda — konec, da umre v starosti v revščini in bedi, je skoraj vedno isti. Do gnotne neodvisnosti in do višje socialne stopinje potom izobrazbe se iz gospodarskih razlogov ne more povzpeti. Izjeme so tako redke, da v splošni presoji ne pridejo v poštev. A tudi v podrobnostih posameznih oseb svojega življenja ostane suženj razmer. Prost je, da gre iz tovarne v tovarno, a v druge razmere ne pride. Menja lahko obraze v svoji okolici, isto mu pa ostane delo, isti zaslužek, isti vsi življenski pogoji. Tudi pri izobražencu ni veliko bolje. Tudi ta je suženj, četudi se njegovo življenje ne izraža v posameznih normalnih dobah. O uradniku sploh ni treba niti besed izgubljati; malo svobodnejši postane šele v najvišjih razredih, ob koncu svojega razočaranj polnega življenja. A izberi si tudi svoboden poklic, suženj gospodarskih razmer ostaneš, če ostaneš odvisen le od poštenega dela svojih možgan in te kak izreden slučaj ne dvigne med kapitaliste. Vzemimo kot primer najprostejši poklic — zdravnika. Izpremeni lahko svoje bivališče, povsod pa, kamor se obrne, bo naletel na iste neprilike, nikjer mu vseh honorarjev ne bodo plačali. Večjo ali manjšo klientelo mu določa slučaj krajevnih razmer in vedno bo tudi sitne, namišljene bolnike dozdevno zdravil, če ne spada

sam med najvišje sloje, to se pravi, če ni več ali manj kapitalist. O tem poglavju bi se dalo še dolgo govoriti in pikrih besed bi se našlo za slike, ki jih najdeš, kamorkoli gledaš.

* * *

Z velepodjetjem je tesno zvezan delavec. Delavec! Dan za dnem, leto za letom je delavec pri svojem stroju, mu daje hrane v obliki surovine in mu odjemlje predelano snov v obliki produkta. Oglej si to tovarniško delo natančno, ne v celoti, kajti pestra slika mehanizma je po svoji raznovrstnosti vsekakor zanimiva, ne le enkrat in na kratko, kajti prvič ti nudi mehanično delo človeka in stroja morda nekaj novega, a opazuj delo enega stroja in njegovo strežbo le nekaj dni, ves dnevni delovni čas, uverjen sem, da si boš z neskončnim hrepenenjem želel slišati žvižg, ki oznanja konec dela, in da ne boš rešil uganke, kaj naj zasluži ime živega bitja stroj ali človek. V bistvu ne ta ne ta. Oba delata avtomatično, mehanično, brez vsakega čuta ali čustvovanja, da, večinoma tudi, ne da bi kaj mislila. Duše ne kaže ne en ne drug. Človeški razum pa bi opazovatelj prisodil še prej stroju kot človeku — vsaj znamenja vidiš na njem, da ga je ustvarilo višje umno bitje, konstrukter. Na človeku, ki mu streže, ne najdeš razen zunanje oblike nobenega znaka njegovega ustvaritelja. Človek pravzaprav ni drugega kot sestavni del stroja.

Bodi mi dovoljeno v zvezi s tem navesti kratko anekdoto. Bili so časi, ko je moral pri parnem stroju človek ventile odpirati in zapirati, paro o pravem času spustiti iz stroja in v stroj. Za to delo se je uporabljalo dečke. Neki desetleten deček z imenom Potter se je hotel rajši s svojimi vrstniki igrati, kakor pa opravljati to dolgočasno delo; zvezal je ventile s pomočjo niti z balancirjem, stroj si je stregel sam in Potter je mogel na igrišče — instinktivno je hotel biti in posrečilo se mu je biti zopet človek.

To istovetnost človeškega dela s strojnim delom, ki ga je tehnika razvila do navideznega viška, ki ga razvija pa še nadalje, označujemo z besedo mehanizacije naše dobe, izraz, ki ga je, v kolikor mi je znano, prvi Rathenau skoval in ki bistvo prav dobro zadeva.

A ne le ročno delo, tudi duševno delo je po veliki večini mehanizirano. Razdeli in specializira se v tovarnah duševno

delo do skrajnosti. Vsak dela dan na dan le eno in isto z malenkostnimi spremembami, doseže v tem neverjetno spretnost, a pristrizen mu je vsak polet in duševno se ubija.

Starine občudujemo, ker vidimo v vsakem posameznem delu pri njih utelešene izraze duše, ki jo je izdelovatelj polagal vanje, ko jih je pri delu v rokah imel. Vsega tega danes nikjer ni več videti! Tam je človek delal s čutom, se nad napredkom svojega dela veselil in ga vzljubil s celim srcem, če se mu je posrečilo vsaj po njegovem mnenju narediti kaj izrednega. Bil je pri svojem delu ves čas v resnici človek, delal ni le z rokami in nogami, tudi ne le z razumom, temveč z vsem čustvovanjem, ki ga je bil zmožen, s celo svojo dušo. In danes — tudi če bi delavec hotel, tega ne sme, kalkulacija tega ne dovoli, stroški tega ne preneso.

V tem tiči po mojem mnenju glavni vzrok, da je današnji družabni red tako grozovito razoran, to je, če se smem tako izraziti, tragična krivda kapitalizma, da ni znal v delavcu ohraniti človeka, da ni storil niti najmanjše v tej smeri, da je videl v svojem sodelavcu le del stroja, ki ga je moral pravtako plačati, kakor vsako drugo blago. Plačati ga, to je bilo po njegovem mnenju eno ter isto, kakor zadostiti vsem dolžnostim nasproti njemu.

Plača, s katero more delavec zadovoljiti svoje materielne potrebe, zdrava stanovanja in drugo je seveda nujen pogoj za razvoj duševnega življenja proletariata. Bili so primeri, da se je tu pa tam kako kapitalistično podjetje še zavedalo svojih dolžnosti glede materielnega življenja svojih nastavlencev; da, če jim je podjetje ustanovilo in upravljalo v lastni režiji še kako javno hišo, je bilo to po obcnem mnenju vzor skrbnega vodstva za dobrobit uslužbenčev. Toda zadostitev človeških nagonov, četudi naravnih, ki jih ima skupno z živalmi, ne zadostuje, da se ohranjuje človek v človeku; to se vsaj na evropskem kontinentu ni hotelo spoznati.

Rekel sem na kontinentu, kajti na Angleškem je slika vendar nekoliko drugačna. Boj za spremembo družabnega reda tam nima tiste ostrine kot drugod, vzlic temu, da nikjer ni relativno toliko proletariata, kot prav tam. Socialdemokratsko, izključno materielno življensko naziranje se tam ni moglo razvijati, dasi je Anglež povsod na svetu znan, kako materielno praktičen človek je. Niso tega povzročile njih socialne reforme,

kajti v novejšem času je do l. 1905 na Angleškem vladala stranka torijev, ki za take naloge ni imela preveč smisla; in šele David Lloyd George je postavil Angleško na polju socialne zakonodaje na čelo drugih držav. Vzrok najdeš v njih verskem in družabnem življenju. Njih absolutni nedeljski počitek n. pr. ni le telesni odpočitek, ne, to je Gospodov dan v pravem pomenu besede. Pravi Anglež se ga drži, ga ne krši, četudi ljubi udobnosti življenja mogoče bolj kot kak drug rojak, ne le iz spoštovanja do zakona, ki si ga je končno sam postavil, temveč radi bistva uredbe same, da izraža čast in slavo Bogu na višavah. Tudi najde v svojih številnih klubih Anglež vsakega stanu razvedrilo, duševno hrano in ima priložnost za nadaljnjo izobrazbo. Celò proletariat jih ima. Svoje delavske domove si je sezidal deloma iz lastne moči, deloma s pomočjo kapitalizma, ki na Angleškem te svoje dolžnosti ni popolnoma prezrl kot drugod.

Pri mehaniziranem, vso dušo ubijajočem delu preživi ročni in večinoma tudi duševni delavec tretjino časa, ki mu je odmerjen za življenje. Razumljivo in naravno je torej, da se je v teh okoliščinah samoposebi rodilo in razširjalo materialistično živlensko naziranje, da je človek mislil, da je to, kar pomenja zanj 8 ali 10 ur na dan nujno, tudi za ostali dnevni čas mero-dajno in da kraljuje na svetu le materija. Zvezda vodnica materialističnega živlenskega naziranja je, živeti s čim manjšim trdom in čim udobneje. To tudi odgovarja materialni strani človeške narave. Konec ne more biti drugi, kakor ta, ki ga vidimo ne samo na Ruskem, temveč pravzaprav povsod — človeška družba postane podobna zverinjaku, kjer vsak, ki ima ostrejšje zobe, močnejše kremplje, šibkejšega s svojimi gospodarskimi sredstvi nekaznovano in nemoteno požira. Čutečo in mislečo dušo morajo v današnjih družabnih razmerah obdajati resnično ubčutki Daniela-proroka...

Narodovo zdravje v Sloveniji l. 1920.

Dr. A. B.

Zdravstveni odsek za Slovenijo nam je priobčil (Uradni list 15. okt. 1921, št. 125, III. letnik) »Izkaz za leto 1920 o zdravstveno-statističnih razmerah na ozemlju pokrajinske uprave za Slovenijo (razen v Prekmurju in delu logaškega okraja)«.

Ker je prinesel »Čas«¹ že pred letom kratko študijo o prvem poročilu zdravstvenega odseka, hočemo to vprašanje nadaljevati, saj je dolžnost vsake kulturne revije, da obvešča svoj čitateljski krog o tako splošno zanimivem predmetu, kakor je narodovo zdravje.

Bilanca našega zdravstvenega stanja v letu 1920, torej v drugem letu po naši osamosvojitvi, ako jo kritično premostrimo, ni ugodna. »Usodne knjige«, kakor nazivajo suhoparno statistiko, ne vsebujejo razveseljivih in naši bodočnosti ugodnih vpiskov. Nekateri podatki vzbujajo naravnost resno skrb in strah glede narodovega obstoja. Upali smo namreč, da nam po nepovoljnih številkah za l. 1919, ki je bilo pač prvo povojno leto, prinese naslednje l. 1920 povoljnejše rezultate. Ta naša nada pa se ni uresničila, kar pričajo sledeče vrste.

Splošni podatki. Naravni prirastek.

Število prebivalstva je znašalo 892.626 (v primeri z lanskim številom — 102.814, ker je odpadla Koroška; Prekmurje z delom logaškega okraja pa še ni všteto)²; število rojencev (z mrtvorojenimi) 28.536 (+ 5900); število umrlih pa 22.251 (+ 3895). Od števila rojencev treba odšteti mrtvorojene, ki jih je bilo 937 (med rojenci $33\cdot3\text{‰}$ ali $1\cdot1\text{‰}$ prebivalstva!), število živih rojencev, ki pride dejansko v poštev, znaša torej le 27.559, mrtvih pa 23.188.

Rodovitnost znaša potemtakem $30\cdot9 (+ 8\cdot2)\text{‰}$, umrljivost $25\cdot9 (+ 7\cdot5)\text{‰}$. Razlika med številom živih rojencev in smrtnih primerov je 4411 (+ 131), naravni prirastek torej $4\cdot9 (+ 0\cdot6)\text{‰}$.

Rodovitnost je sicer nekoliko poskočila, ž njo hkrati, žal, tudi umrljivost, razlika med njima, ki označuje naravni narodov prirastek, je neznatno izpremenjena in pomenja manj ko polovico navadnega naravnega prirastka, kakršen je bil običajen v srednji Evropi ($11\text{—}15\text{‰}$) pred vojno. (Povojnih podatkov iz drugih držav še nimamo.) To dejstvo pa še ni najbolj žalostno, kar jih nudijo usodne knjige.

¹ Čas, letnik XV, zvezek 1, 2. Ljubljana 1921, str. 126—130.

² V oklepajih stoječe številke se nanašajo na prirastek (+) ali izpad (—) v primeri s podatki za l. 1919.

Število porok je sicer znatno naraslo in znaša 12.481 (+ 2657) ali 13·97 (+ 4·1) ‰. Toda veselje nam kale številke o otrocih. Že lani je bilo poglavje iz otroške statistike skrajno neugodno, letos pa je še hujše!

Izmed rojencev je 4618 (+ 1064) nezakonskih ali 161·4 (+ 4·9) ‰. Vsak šesti otrok je pri nas rojen izven zakona. Zanimiva je razlika po posameznih političnih okrajih v tem pogledu. Mesta s porodničnicami imajo Ljubljana 242‰, Maribor 268‰, Celje 288‰; kočevski okraj 48‰, cerkniški 51‰, črnomeljski 77‰, slovenjegraški 226‰, guštanjski 250‰ izvenzakonskih otrok.

Število mrtvorojenih otrok je ogromno, 937 (+ 359) ali 33·28 (+ 7·8) ‰!! Podrobna statistika po okrajih nam navaja kranjski politični okraj z 231 primeri na 1558 rojencev ali 149‰! Vzroka tej gorostanosti ne moremo slutiti niti zdaleka, vsekakor pa bi kazalo prodreti do dna taki zagonetni izrednosti.

Iz splošnega pregleda sklepamo: pičila rodovitnost je zrastle, skoraj v isti meri pa se je zvišala umrljivost, naravni prirastek je ostal približno isti, in sicer izdatno prenizek; število porok se je pomnožilo, v isti meri je naraslo število izvenzakonskih otrok, mrtvorojencev pa je mnogo več.

Umrlijivost po starosti.

V prvem mesecu življenja sta umrla 1702 (— 2) novorojenca ali 76·5 (+ 1·5) ‰ vseh smrtnih primerov sploh ali z ozirom na število živih novorojencev 60·8 (— 14·6) ‰. Izmed živih novorojencev nam je umrl vsak 16., izmed smrtnih primerov pa vsak 13. kot novorojenec tekom prvega meseca. V tem pogledu je nekaj bolje od prejšnjega leta.

V prvem letu svojega življenja je umrlo dojenčev 3441 (+ 795) ali 154·6 (+ 10·5) ‰ sploh, v primeri s številom živih novorojencev pa 122·8 (+ 6) ‰. Dojenčev torej nam je pomrlo absolutno in relativno dokaj več ko prej!

V dobi do pet let je ugrabila smrt kar 6775 (+ 2406) otrok ali 304·5 (+ 66·5) ‰ ali z ozirom na žive novorojence 242 (+ 49) ‰ ali z ozirom na prebivalstvo 7·6 (+ 3·2) ‰!! Vsak tretji mrlič pri nas je bil otrok do petih let, vsak četrti novorojenec nam umira do končanega petega leta. Te usodne številke so poskočile od lanskega leta, ko so bile že takrat

grozne, do višin, ki jih ni zlepa najti v najbolj zanemarjenih krajih. Strahotna bodočnost se nam odpira, ako se kmalu ne zavzamemo za svoj naraščaj, ki nam kupoma gine v najnežnejši dobi!

Umrljivost v kasnejših življenjskih dobah se suče okoli običajnih postavk.

Umrljivost po vzrokih.

Tudi ta del statistike nam nudi novih, dasi neveselih zanimivosti.

Vsled prirojene življenske slabosti je umrlo 1693 (+ 799) otrok ali 60·4 (+ 21) ‰ vseh živih novorojencev ali 1·89 (+ 1·01) ‰ prebivalstva. Znak pešanja!

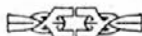
Tuberkuloza izkazuje 2652 (+ 160) primerov ali 2·97 (+ 0·47) ‰ prebivalstva ali 120 (— 16) ‰ vseh smrtnih primerov. Razvidno je, da je zahtevala ta ljudska bolezen več žrtev in da se torej širi med nami.

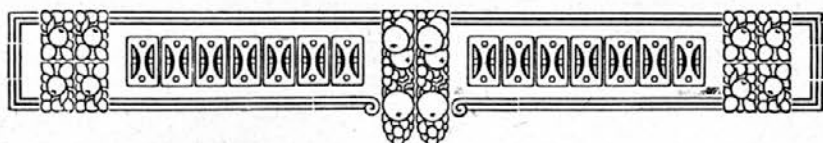
Pljučnica nam je pobrala 1735 (+ 459) ljudi ali 1·94 (+ 0·66) ‰ prebivalstva. Kozе so pomorile 562 (+ 162), griža celo 2041 (+ 1169), španska hripa tudi 761 (+ 112) ljudi, kar priča, da so se naše zdravstvene razmere glede nalezljivih bolezni znatno poslabšale.

Vsled slučajnih nezgod je prišlo ob življenje 452 (— 22) primerov, samomorov je bilo 113 (+ 2), umorov in ubojev pa znatno manj 64 (— 38).

* * *

Ta premotritev zdravstveno-statističnega izkaza za l. 1920 nas bodri, da se resno lotimo dela na polju javnega zdravstva, socialne politike in predvsem pa нравne odgoje našega naroda, ako hočemo zaustaviti usihanje našega narodovega drevesa in mu pomoči do novega krepkega pomladka.

Iz našega kulturnega življenja.

Dr. Anton Mahnič in filozofija sv. Tomaža Akvinskega.

Dr. Aleš Ušeničnik.

Dr. Veber pripravlja večjo monografijo o dr. Mahniču. Mahničevi nazori, pravi, da sicer »ostro nasprotujejo onim izsledkom, do katerih se je na polju filozofije dokopal sam, potem večletnega truda-polnega znanstvenega dela«, vendar je Mahnič »gotovo najmarkantnejša filozofska osebnost, kar jih je do sedaj produciral slovenski del jugoslovanskega naroda«, zato je vreden posebne monografije (Njiva I 370).

Ko je preučeval Mahničevo osebnost in miselnost, je pa trčil dr. Veber na čudno »uganko«. Dr. Mahnič se je sam imel za zastopnika Tomaževega aristotelizma; za takega ga imajo tudi njegovi najzvestejši pristaši; tudi je vprav Mahnič s svojim naukom najbolj uveljavil Leonovo encikliko »Aeterni Patris« o filozofiji sv. Tomaža Akvinskega — in vendar, pravi dr. Veber, Anton Mahnič ni bil ne aristotelik, ne tomist, temveč »čistokrven platonik«, torej zastopnik tistega platonizma, ki »stoji z aristotelizmom samim naravnost v diametralnem nasprotju« (376, 373).

Dr. Veber bo ta problem obširneje obravnaval v svoji monografiji, za »Njivo« je napisal le kratek »uvod«, ki pa v njem na kratko navaja že vse dokaze. Če dr. Veber s svojo »uganko« meni, da bi režalo med Mahničevo filozofijo in med filozofijo sv. Tomaža Akvinskega ter tako tudi med Mahničevo filozofijo in Leonovo okrožnico »Aeterni Patris« globoko notranje nasprotje, naj ga že sedaj na to opozorimo, da je njegova misel zmotna in da bi resnico o Mahniču le izkrivila. Menimo, da se je sploh dr. Vebru pokazala »uganka« samo zato, ker neke važne točke v zgodovini filozofije ni upošteval ali vsaj ne zadosti upošteval.

Gotovo je, da je Mahnič Platona visoko čislal. Platon mu je bil »nebeški Platon«, »stvaritelj filozofičnega idealizma«, »vzvišenega« nauka o idejah, videc, ki je skupnost idej imenoval »Logos«, »nekako od daleč sluteč veliko skrivnost« Božje Besede (R. K. I 111). Gotovo je tudi, da je bila v Mahniču neka dejavna energija, kipeča na ven, hoteč preobličiti in prestvariti svet, in da se po tem močno loči od sv. Tomaža Akvinskega, ki je bil samo mislec, iščoč resnice radi resnice. Tudi je resnično, da je napisal Mahnič »Dvanajst večerov« v dialogični obliki, a da je v taki obliki pisal vprav Platon (mladi

Aristoteles sicer tudi, a ti dialogi so se poizgubili). Vse to pa zadeva le bolj nprav in čud Mahničeve osebnosti, ne pa Mahničeve filozofije!

Glede Mahničeve filozofije omenja dr. Veber najprej Mahničovo zavzemanje za silogizem, češ, da je silogistična metoda aprioristična, a Aristoteles, da je proti »Platonovi ekskluzivno-aprioristični in silogistični dialektologiji« postavljal »induktivno metodo«, s katero je postal »obenem oče poznejših empiričnih ved« (374). Toda za nikogar ni tajno, da je vprav Aristoteles klasik silogizma in da mu je silogizem prve figure naravnost »syllogismós epistemikós«, »syllogismus faciens scire«, kakor je čital sv. Tomaž v prevodu, ki je po njem Aristotela tako globokoumno tolmačil. Silogizem je torej Aristotelu in sv. Tomažu pravo znanstveno sredstvo, ki sicer podstavlja neke neposredne spoznave, a nikakor ne v apriorističnem smislu. Tudi je po Aristotelu in sv. Tomažu zmotno, da bi silogistični sklepi ne mogli biti aposteriorni. Sv. Tomaž Akvinski je vse svoje dokaze za bivanje božje silogistično, toda aposteriorno osnoval (apriorni dokaz sv. Anzelma je izrecno odklonil) in za naše vprašanje gotovo značilno je, da je Mahnič vsaj štiri teh dokazov obdelal prav po sv. Tomažu!¹ Ko brani stvarjenje iz nič (dokazuje to zopet a posteriori) izrecno navaja sv. Tomaža.² Prav tako se sklicuje na sv. Tomaža, ko govoreč o svobodni volji brani Danteja.³

Potem navaja dr. Veber Mahničev »a u t - a u t«, češ, to načelo »izključuje vsako sredino med resnico in neresnico«, a Aristoteles je poznal postulat »zlate sredine« in tudi Tomaž Akvinec »je upošteval hkrati življenje, kakor faktično je« (370, 375). Tudi to nič ne dokazuje. Nikdar in nikjer ni sv. Tomaž učil, da bi bila možna med resnico in neresnico sredina: resnica je skladnost spoznave z objektivnostjo, zato je ali je ni. Aristoteles in sv. Tomaž sta poznala »zlato sredino« pri krepostnem delovanju, ki se mora ravnati po pravcu pameti in ne kreniti mimo pameti ne na desno, ne na levo, ne navzgor, ne navzdol.⁴ Tudi je sv. Tomaž opozarjal na to, da se kako splošno etično načelo v praktičnem življenju ne da vedno pametno uporabiti, in sicer zato ne, ker pride v navzkriž z drugim tudi etičnim načelom in more biti pametno le dejanje, ki je rezultanta obeh načel. Načelo je: ni dovoljeno ubijati. A je tudi načelo: dovoljeno je pa sebe braniti. Rezultanta je: v samoobrambi je dovoljeno nasilnika tudi ubiti. Čim bolj

¹ Prim. R. K. II 163 sl., 165 sl., 298 sl.; V 299 sl., 436 sl. V Mahničevi številki »Časa« sem dodal k tem razpravam v II. letniku »Pisma brezvercu« vprašaj, ker so brez podpisa, med tem sem pa opazil, da jih Mahnič sam sebi prisvaja. V R. K. V 301 pravi namreč govoreč zopet o istem predmetu: »pojasnimo to z vzgledom, ki smo ga rabili pred tremi leti v pismih brezvercu«.

² Le po svoji navadi brez natančnega citata; citat se nahaja po smislu v Summa theol. I, 45, 1, ad 3, in zopet nekoliko razširjen v Quaest. disp. De pot. 3, 1, ad 7.

³ R. K. III 275.

⁴ Prim. Summa theol. I—2, q. 64: De medio virtutum.

v podrobnosti se spustimo, je dejal sv. Tomaž, tem več možnosti je, da se splošno načelo ne da več uporabiti.⁵ Vse to je pa tudi dr. Mahnič dobro vedel, saj se to v moralni teologiji na široko razlaga, a njemu je šlo predvsem za umska in verska načela zoper tedanji politanski liberalizem: aut-aut; ali je Bog ali ga ni; ali veruješ v Kristusa ali ne; ali priznavaš učiteljstvo Cerkve ali ne. Na podstavi teh načel je zahteval potem doslednost tudi v življenju. Če je pri zahtevah praktične politike segel kdaj s svojim aut-aut predaleč, bi bila to pač neka enostranska doslednost, ker bi prezirala druga pravtako važna načela, a ne bil bi to še noben platonizem. Ako Mahnič tako naglašá načela, da se časih zdi, kakor da bi se strinjal s Sokratovim etičnim intelektualizmom — na kar je opozoril že »čas« —, je to zopet enostranost, ki pa nima nobene teoretične skupnosti s platonizmom. Dr. Mahnič je izrecno učil, da spoznanje še ni krepost in navajal tisti stari izrek: »video meliora pròboque, deteriora sequor« (R. K. VI 135). Sodil je po pravici, da skepticizem naše dobe ne spodkopava tal le veri in verskemu življenju, ampak »spodnaša tla tudi naravnemu spoznanju in tira duhove v nihilizem misli in življenja« (o. c. 138). Zato je tako naglašal, »kolike neizmerne važnosti je načelo in teorija za življenja«. Seveda pa »načelo in teorija« še ni vse. Mahnič je prav tako dobro poznal temno moč strasti (o. c. 135), četudi je sam predvsem, »v prvi vrsti« zahteval vzgojo za pravo mišljenje, za prava načela in se mu je »vse drugo« zdelo »manje važnosti« (o. c. 134).⁶ Platonizem — če bi bil res dr. Mahnič »čistokrven platonik« — bi moral torej tičati v nauku o idejah. In prav tu je brez dvoma tista točka, kjer se je dr. Vebru najprej pojavila »uganka«, vse drugo je očitvidno pozneje izumljeno.

Kaj je torej z Mahničevim idealizmom? ali je Mahnič res z njim v diametralnem nasprotju z Aristotelom in sv. Tomažem Akvinskim?

Z Aristotelom morda, z aristotelsko filozofijo sv. Tomaža Akvinskega nikakor ne! Če moremo to dokazati, pa »uganke« sploh ni več. Mahnič bi bil idealist in vendar bi bil sam po pravici trdil in bi mi po pravici trdili, da je zastopnik aristotelsko-tomistične filozofije. In ta dokaz je poznavalcu Tomaževe filozofije prav lehak in prav preprost.

V Platonovem idealizmu je tičala dvojna trditev: prva, da naš duh ne more razbirati idej iz menlivega čutnega sveta; druga, da pa biva višji svet idej in da naš duh zre tiste ideje (ali da se, vzbujane po čutnih stvareh, po spominjanju obnavljajo v njem tiste ideje, ki jih je v drugem prejšnjem življenju nekda j zrl).

⁵ Summa theol. 1—2, q. 94, a. 4, in 5.: Utrum lex naturae sit una apud omnes, et: Utrum lex naturae mutari possit.

⁶ To vprašanje spada v poglavje o »vzgoji volje«. Nekateri moderni naglašajo bolj pomen čuvstev (Payot), drugi (Janet) pomen idej, češ, da imajo ideje v sebi težnjo »udejstviti se«, še drugi pa po pravici pomen v rednot. (Prim. J. Lindworsky, Der Wille, 1921², 184 sl.)

Aristoteles je obe trditvi zavržel: prvo, ker ni resnično, da bi naš duh ne mogel dobivati idej iz čutnega sveta. Ideje izražajo vprav bistvo stvari, a bistvo je stvarjem imanentno; ideje izražajo specifično naravo in zakone bitij, a vse to je vprav v stvareh. Naš duh z abstraktivno silo (nūs poietikós) razbira to bistvo, to specifično naravo, te zakone iz stvari in tvori tako ideje. Drugo trditev je Aristoteles zavržel, ker se mu je zdela tista samostalnost idej kot nekakih realnih bitij (človeka kot človeka, konja kot konja itd.) v nekem »nadnebesnem kraju« samo pesniško hipostaziranje naših pojmov. Ali tudi ni priznaval takih idej kot misli v božjem umu, to ni tako dognano, vendar dosti splošno menijo, da ne. Vendar pa tu med filozofijo Platona in Aristotela ni več nujnega nasprotja. Lahko bi bilo imanentno bistvo stvari ostvarjeno po transcendentnih idejah stvariteljnega Uma.⁷

Sv. Avguštin je povzel Platonovo misel o idejnem svetu, a je obenem spoznal, da biva ta idejni svet vprav v božjem stvariteljnem Umu. Še nekaj let pred smrtjo je pisal Avguštin v »Retractiones«: »Platon se ni motil, ko je učil, da biva svet idej, če se ne oziramo na besedo, ki je Cerkev ne rabi, ampak na stvar. Imenoval je svet idej večne in neizpremenljive misli, ki je Bog po njih svet ustvaril. Če bi kdo te misli zanikaval, bi moral dosledno reči, da je Bog brezmiselno stvaril, kar je stvaril, da med stvarjenjem ali pred stvarjenjem ni vedel, kaj dela, če ni imel misli o tem, kar je delal. Če je pa imel take misli, kakor jih je res imel, tedaj je smel Platon govoriti o svetu idej.«⁸ Lepo je to izrazil sv. Avguštin v svojih »Izpovedih«: »Apud Te rerum omnium instabilium stant causae, et rerum omnium mutabilium manent origines, et omnium irrationabilium et temporalium sempiternae vivunt rationes.«⁹ Ni pa tudi Avguštin premagal tiste težave, ki jo je imel Platon s čutenjem. Če vse spoznavamo v božjih idejah, čemu čuti in čutne zaznave? Sv. Avguštinu res stvari po čutih nekako govore — »interrogatio mea intentio mea et responsio eorum species eorum«¹⁰, vendar ni mogel povedati kako, še manj je mogel povedati, kako se imajo čuti in um.

⁷ Tako pravilno sodi O. Willmann: Entelechien- und Ideenlehre schließen sich in Wahrheit nicht aus, sondern fordern sich gegenseitig... So ist das schon im Altertum auftretende Unternehmen, Aristoteles' Lehre mit der platonischen zu versöhnen und zu verbinden, keineswegs, Synkretismus, sondern von der richtigen Anschauung geleitet, daß hier eine Aufteilung wahrer Einsichten vorliege... In diesem Sinne behandeln die Neuplatoniker die beiden Philosophen... Nur wo das bloß gelehrte Interesse die Frage nach dem Wahrheitsgehalte der antiken Philosophie zurückdrängte, fand man Unvereinbares da, wo lediglich zwei Seiten derselben Sache unausgeglichen vorliegen.« (Geschichte des Idealismus I 562—564.)

⁸ Vendar glede besede same »mundus intelligibilis« (κόσμος νοητός) Avguštin dostavlja, da bi je sam ne bil rabil, če bi bil bolje poznal cerkveno književnost. (Retract. I 3.)

⁹ Confess. I 6.

¹⁰ Confess. X 6.

Tu je strnil sv. Tomaž Akvinski platonizem in aristotelizem v mogočno sintezo. Sv. Tomaž je zavrgel Platonovo misel o vznujanju uma po čutih in sprejel Aristotelov nauk o imanentnih idejah in o abstrakciji. Naš um dobiva ideje po abstrakciji iz čutnih stvari. Z druge strani pa je sv. Tomaž dopolnil Aristotela z izčiščeno Platonovo, v jedru resnično teorijo o transcendentnih idejah. Stvari so res ustvarjene po božjih idejah. Tako se naš duh po stvareh dviga k Bogu in od Boga zopet vrača k stvarjem. Iz stvari spoznava Boga in iz božjih idej zopet umeva stvari. V Bogu pa niso samo ideje kot vzori stvari, temveč tudi zamisli o vsem človeškem delovanju in o vsej človeški zgodovini kot zakoni. Kot krščanski teolog je pa sv. Tomaž dopolnil še tisto Platonovo besedo o »Logosu«. Ta Logos je večna božja Beseda v smislu evangelija sv. Janeza. Ta Logos je pravzor in nositelj vseh idej in stvariteljna ideja vseh stvari.

Le dvojje zgledov:

»Prvi filozofi,« je učil sv. Tomaž, »ki so razmišljali o naravi stvari, so mislili, da je na svetu vse zgolj telesno. Ker so pa videli, da je vse, kar je telesno, v vednem toku, so menili, da ni možna nobena izvestnost. Tega namreč, kar se neprestano menja, ni mogoče ujeti v izvestno spoznavo, kakor je dejal Heraklit, da ni mogoče dvakrat stopiti v isto reko.

Tu je nastopil Platon. Da bi rešil naše izvestne umske spoznave, je začel učiti, da biva nad tem tvarnim in minljivim svetom drug, netvaren in neminljiv svet, svet idej, in da so čutne poedinke našega sveta le nekake sence ali nekake deležnice tistih idej, torej ljudje na zemlji človeka samega na sebi, konji konja samega na sebi itd. Zdi se pa, da je Platon radi tega zgrešil resnico, ker je mislil, da mora biti način naših spoznav in objektov isti. Ker so naše spoznave po načinu splošne, netvarne in stalne, je sklepal, da morajo biti tudi objekti naših spoznav takšni« (1, 84, 2).

So pa bili za to zmoto še drugi vzroki.

»Prvi modroslovci (Demokrit in dr.) niso ločili čutov in uma. Zato so menili, da so vse naše spoznave le čutne zaznave (in torej le zaznave poedinke).

Platon nasprotno pa ni le ločil čutov in uma, ampak si je um mislil brez vsake zveze s telesom in njegovimi organi. Zato je mislil, da um ne dobiva svojih spoznav iz čutnih stvari, marveč od nadsvetovnih idej, čutne stvari da po čutih um le vzbuja na spoznanje.

Aristoteles je pa ubral srednjo pot. Učil je s Platonom, da se um loči od čutov, tudi da nima telesnega organa. Toda čuti so zmožnosti duše in telesa kot enega subjekta, zato čutne stvari lahko vzročno (kavzalno) vplivajo na ta subjekt. V tem se je Aristoteles zlagal z Demokritom. Ker so pa tudi naša umske spoznave (kakor priča zavest) povzete iz čutnih stvari, a čutne stvari tudi po čutih res ne morejo vzročno vplivati na um, ki je nekaj netvarnega, zato je Aristoteles postavil teorijo o dejavnem umu, namreč, da s posebno abstraktivno silo odmišlja ideje iz čutnih zaznav« (1, 84, 6).

Sv. Tomaž brani to teorijo. To je Tomažev aristotelizem.

A zopet uči isti Tomaž:

Platon je prav učil, da so ideje. Zmotno je pa mislil, da so izven Boga. Stvariteljne ideje morejo biti le v božjem umu. (De ver. 3, 1.)

Ideja pomeni vzor (exemplar), ki je po njem kaj narejeno, pa tudi počelo, ki je po njem kaj spoznatno. V obojnem smislu so v Bogu ideje vseh stvari. Zakaj Bog je stvarnik vsega, kar je. Ker ni stvaril ne nujno, ne slučajno (1, 46, 1), je moral imeti v svojem umu zamisli o vseh stvareh, kakor ima umetnik v svojem duhu zamisel umetnine, ki jo hoče ustvariti. Te zamisli božjega uma so ideje. (1, 15, 1.)

Zadnji razlog teh idej je božje bistvo. Kar namreč more biti, more le biti, kolikor je nekak končen posnetek neskočnega božjega bitja. Kakor je vsak ogenjček slika ognja, tako je vsako bitje slika Bitja. »Vsaka stvar ima torej svojo bitno naravo, kolikor je na svoj način posredek in slika božjega bistva.« (1, 15, 2.)

Ker je pa v Bogu druga oseba Beseda, Verbum, Logos, izhajajoč iz božjega Uma kot neskončna Ideja neskočnega božjega bistva, je jasno, da izraža vse božje bistvo in vse stvari, ki so kot ideje obsežene v božjem bistvu. (De ver. q. 4, a. 4.)

Niso pa v Bogu samo ideje vseh stvari, temveč tudi ideje o vsem gajanju na svetu, o vsem razvoju veseljstva, ideje o načinu, kako mora vsako bitje težiti za svojim ciljem. Prav ta zamisel božja o razmerju vseh bitij do cilja, o načinu, kako naj bi vsako bitje težilo za ciljem in ga dosegalo, se imenuje božja previdnost.¹¹ Ista zamisel, kolikor je z njo združen dej božje volje, se imenuje večni zakon in izraz tega zakona v stvarstvu se naravni zakoni.¹²

In to je Tomažev platonizem.¹³

Vse to je tako dognano, da je mogel Liberatore, eden izmed prvih obnoviteljev tomistične filozofije v naši dobi, pisati: »Teorija o večnih idejah je duša in živelj vsega Tomaževega znanstvenega sestava... Sv. Tomaž je največja modrijana starega veka tako združil, da se bliža Platonu, ne da bi se odmeknil od Aristotela in da

¹¹ Ipsa igitur ratio ordinis rerum in finem (in mente divina praeexistens) providentia in Deo nominatur. (Summa theol. 1, q. 22, a. 1.)

¹² Ipsa ratio gubernationis rerum in Deo, sicut in principe universitatis existens, legis habet rationem; et quia divina ratio nihil concipit ex tempore, sed habet aeternum conceptum, inde est, quod huiusmodi legem oportet dicere aeternam. (Summa theol. 1—2, q. 91, a. 1.)

¹³ Za podroben dokaz vsega tega bi bilo treba izpisati ves prvi in drugi del Summe in še druga dela sv. Tomaža Akvinskega. Prim. le: Summa theol. 1, q. 15 (De ideis); 1, q. 34 (De Verbo in divinis); 1, qq. 84—88 (De cognitione animae); 1—2, qq. 91—97 (De legibus); potem: Quaest. disp. De ver. 3 (De ideis); De ver. q. 4 (De Verbo). — Boj med avguštinizmom in aristotelizmom, ki se je bil tedaj na pariški univerzi, se ni dotikal Platonovega idealizma kot takega, ampak drugih vprašanj. Prim. Ueberweg II¹⁰, 432.

se ne more imenovati antiplatonik, četudi je sam sebe imel za aristotelika.¹⁴

Prav to tako izčrščeno teorijo sv. Tomaža Akvinskega o idejah in idealizmu je pa učil in branil tudi Anton Mahnič. Treba je le preučiti razpravo o idealizmu v prvem letniku »Rimskega Katolika«, da se o tem dodobra uverimo. Ne vemo sicer, ali je zajemal dr. Mahnič naravnost iz del sv. Tomaža (prav v tej razpravi citira proti svoji navadi latinski odlomek Q. 3. de Ver. q. 1., ne citira pa Summe, zato ni gotovo, če ni dobil tistega citata iz »druge roke«), gotovo je pa zajemal iz tomističnih virov.¹⁵

»Že za časov Sokratovih,« piše Mahnič, »so bili filozofi, takozvani sofisti, ki so to vprašanje zanikavali (namreč vprašanje, imajo-li univerzalijske kako objektivno veljavnost zunaj mislečega duha, je-li splošni pojem »človek« nekaj, kar se nahaja golo le v naših mislih ali pa ima kaj realnosti tudi zunaj naše misli). Priznavali so objektivno veljavnost le poedinim rečem, katere se čutno vzprejemajo...«

»Platon je trdil, da imajo univerzalijske, katere se v njegovem sistemu odlično imenujejo ideje, ne le objektivno realnost, ampak da so edino one pravo bistvo poedinim rečem: ideje so večne, neizpremenljive, poedinke pa so teh idej minljiva prikazen, ki nastane, se spreminja in gineva. Le oni, ki se od čutnih vtisov vidnega sveta povzpne do gledanja idej, se udeleži edino pravega spoznanja, iz njih gleda, vpoznava in sodi poedinke...«

»...Dve pravi filozofični skrajnosti. Poglejmo, kaj je v sredi! Tu najdemo nauk velikega Aristotela: univerzalijske imajo sicer objektivno veljavnost, toda tako, da ne bivajo same na sebi ali zunaj konkretnega bistva poedink, ampak nahajajo se le v teh — universaliala in rebus, kakor so Platonove ideje — universaliala ante res, nominalistov pa — post res, non in rebus.«

»In medio veritas! Tako klicaje so odobrili prvi umstveniki krščanski v srednjem veku, Albert, Tomaž Akvinski in drugi, Aristotelov nauk... In res, ta bistveno Aristotelov nauk krščanskih filozofov spaja, v sredi stoje, obe oni skrajnosti, obdrži, kar ima vsakatera dobrega ter ji obenem bratovsko družijo v tretjem. srednjem. Po njem so univerzalijske ante res — v duhu božjem, in rebus — kot realno, več rečem skupno, v vsaki posamno in poedino ostvarjeno bistvo, in post res — v abstrahujočem razumu.«

»Vse to je ne le krščansko, ampak čisto naravno, tako da drugače biti ne more. Le oglejmo si reč natančneje!«

¹⁴ Liberatore, Della Conoscenza intellettuale 1857—1859, v nemškem prevodu (E. Franz, Die Erkenntnis-Theorie des hl. Thomas von P. M. Liberatore, 1861) str. 254/5.

¹⁵ Morda bi našli neposredni vir za njegovo razpravo o idealizmu v Civiltà Cattolica, kjer je bil tudi Liberatore najprej objavil svoje delo »Della Conoscenza«. Žal, da starih letnikov te revije nimamo na vpogled.

Sedaj dokazuje Mahnič, kako morajo biti ideje v božjem stvariteljnem umu — navaja po sv. Tomažu že omenjeni argument sv. Avguščina —; omenja tudi, da je taka ideja »po izrazu skolastikov ‚principium factivum‘«. »Ako je pa Bog vse po svojih večnih idejah ustvaril, morajo one vsem rečem resnično tudi vtisnjene biti, tako da se iz vseh odsvitajo, kakor se v umotvoru javlja ideja umetnikova... Evo ti torej ideje — in rebus. Ako se ideje po stvarjenih rečeh razodevajo, se kot take dajo od bitja, ki je zato usposobljeno, iz reči tudi posneti, spoznati. In tako vpoznane ideje bi bilo — *p o s t r e s*... Peripatetiki in skolastiki prisvajajo človeškemu duhu sposobnost Stvarnikove ideje iz stvarstva vzprejemati (to delovanje imenujejo filozofi odločevanje¹⁶ ali abstrahovanje)...

Iz tega izvaja sedaj Mahnič objektivnost našega spoznanja. »Tako tedaj pripoznamo umstvomovanju človeškemu objektivno veljavnost. In to so storili po Aristotelu vsi veliki mislilci, predvsem skolastiki.«

»Ako so (pa) reči v vsemiru tako ustvarjene, kakor jih je Bog mislil, tedaj nas naše pojmovanje privede do spoznanja božjih misli ali idej in Boga samega, kakor iz umotvora, spoznavši vpodobljeno idejo, pridemo do spoznanja in občudovanja umetnika samega. Ne sicer, da bi pojmi, katere si tvorimo, bile božje misli, one so le naše, a misli, katerih si nismo po subjektivnem samohotju naobrazili, ampak določene so bistveno od objektov zunaj nas; ti-le vtisnejo mislim svojo podobo, in kakor je v njih izražena božja ideja, tako se ona ista ideja izraža tudi v naši misli...«

Iz idej, ki so v stvareh ostvarjene, um spoznava Boga. »In tako prehaja duh od stvari do Stvarnika, od Stvarnika nazaj do stvari. Ob vsakem hodu se bolj določuje, vjasnuje in dopolnjuje.«¹⁷

Ali ni vse to čist tomizem? Celo shema je tomistična!

Mahnič je torej vzprejel iz platonizma s sv. Tomažem in skolastiki nauk o transcendentnih idejah, zavrzel je pa, zopet s sv. Tomažem in skolastiki, način, kako si je Platon tomačil naše spoznanje po idejah, in si je osvojil, v tretje s sv. Tomažem in skolastiki, Aristotelov nauk o abstrakciji. Seveda vse to brez eklekticizma in sinkretizma, po jasnih razlogih sv. Tomaža Akvinskega!

Zmotno je torej, če pravi dr. Veber (374), da naš duh po Platonu in Mahniču na isti način »bere božje ideje«. Resnično je marveč, da jih po Platonu duh bere neposredno same v sebi, po Mahniču pa le posredno v čutnih stvareh. Zmotno je, če trdi dr. Veber, da se vrši pri Platonu in Mahniču to branje idej na isti način »z abstraktivno umsko silo«, resnično je marveč, da je teorijo o abstraktivni umski sili v znanstvu uvedel šele Aristoteles in da jo je Mahnič po skolastikih od Aristotela vzprejel.

Brez pomena je, če naglaša dr. Veber, da oba, Platon in Mahnič, ostro ločita čutno zaznavanje in umsko spoznavanje. Prav kakor

¹⁶ Takoj nato imenuje abstrakcijo tudi »odmišljanje«.

¹⁷ R. K. I 11—23.

Mahnič, je ločil oboje. Aristoteles in z njim vsa skolastika. A ne Mahnič, ne skolastiki in ne Aristoteles niso čutnega zaznavanja in umskega spoznavanja tako ločili kakor Platon: Platon je oboje raztrgal, Aristoteles s svojimi je z umsko abstraktivno silo oboje združil.

Naravnost prisiljeno je dalje, če dr. Veber v isti vrsti navaja Mahniča in novoplatonista Plotina. Da je Bog »absolutna enota«, to je vedel Mahnič brez Plotina, če ne od drugod, iz sv. pisma, kjer se Bog predstavlja kot »Jahve«, kot en, edini Bog. In da je Kristus Beseda, Logos, to je zopet vedel Mahnič že iz evangelija sv. Janeza: »In Beseda je bila pri Bogu in Bog je bila Beseda. Vse je po njej ustvarjeno, kar je ustvarjeno in brez nje ni nič ustvarjeno...« (Joa. 1, 1—3.) Celo pa dr. Veber ne bi bil smel zapisati stavka, da je Mahniču, kakor Plotinu svetovni razum, Kristus »med bogom in vsem ostalim vesoljstvom posredujoča stvariteljna ideja«. Mahniču je, kakor sv. Janežu, Logos Bog: *καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος*.

Da novoplatonizem ni bil brez vpliva na skolastično filozofijo, to je resnično, a vplival je tudi na sv. Tomaža Akvinskega. Sveti Tomaž je iskal samo resnice in ni vpraševal, ali je platonska ali novoplatonska ali aristotelska.

Na podlagi Tomaževe metafizike so skolastiki umovali o transcendentnih svojstvih bitja: o resnici, dobroti in lepoti. Tako tudi Mahnič. Da navaja govoreč o lepoti tudi Platonov izrek: *pulchrum est splendor veri*, to je po vsem tem umljivo, saj tomizma in platonizma ne loči nauk o idejah kot idejah, temveč le vprašanje o transcendentnem in imanentnem bivanju idej ter o načinu, kako jih naš um spoznava. V komentarju Pseudo-Dionizijevega dela »De pulcro et de bono« sv. Tomaž z Dionizijem razvija popolnoma iste načelne misli kakor Mahnič v razpravi o »Metafizični trojici«. Pravi namreč, da se stvari na tri načine prilikujejo Bogu: kot resnične, kot dobre in kot lepe. Z ozirom na um je bitje resnično; z ozirom na voljo je dobro; kot spoznano resnično je pa lepo: »*apprehensionij autem veri, secundum quod habet rationem boni, respondet processio pulcri*«. To ugodje nudi spoznavanje, če sije iz resničnega harmonija: *pulchrum vere ulterius addit super hoc (super bonum honestum) resplendentiam et claritatem quandam super quaedam proportio-* nata«. ¹⁸

Kar se naposled tiče Mahničeve zgodovinske filozofije, ni tudi tu nobenega nasprotja s sv. Tomažem. Sv. Tomaž sam je učil, da mora biti vsako človeško dejanje »motivirano«, a »motiv« je spoznano dobro, torej i d e j a neke vrednote. Čim globlje sega kaka ideja v življenje, tem globlje božbe provzroča. Ker je verska ideja najgloblja ideja človeške duše, zato se vrši prav ob verski ideji najgloblja borba človeštva. Tako ima tudi zgodovina svojo logiko. Seveda pa razni razlogi ne dopuščajo, da bi se ta logika uveljavljala z vso doslednostjo. Že »Čas« je opozoril na to, da Mahnič teh razlogov ni dosti upošteval. Ni pa tu nič bistveno platonskega. Morda je res

¹⁸ Prim. opusc. 38: *De pulcro et de bono*.

dal Mahniču pobudo za take spise sv. Avguštin, še bolj verjetno pa katoliški miselci kakor Balmes, Donoso Cortes, Veuillot, Goerres in revije *Civiltà Cattolica*, *Historisch-politische Blätter*, *Stimmen aus Maria-Laach*.¹⁰

Če vse povzamemo, mislimo, da smemo mirno reči, da ni razmerje Mahničovo do filozofije sv. Tomaža Akvinskega pač nobena »uganka«. Mahnič ni bil nikak »čistokrven platonik«, ampak je bil platonik, kolikor se tudi »aristotelik« in »tomist« sv. Tomaž more imenovati »platonik«. Nikar pa, da bi bilo med tem »platonizmom« in med filozofijo sv. Tomaža Akvinskega ter okrožnico »Aeterni Patris« kako notranje nasprotje!

¹⁰ Zlasti je odvisnost od Balmesa že izpričana. Po citatih, ki jih je Mahnič le mimogrede in površno zabeležil, je mogoče slediti cele strani, ki jih je Mahnič takorekoč do besede izpisal. Zanimivo bi bilo preiskati v tem oziru spise Donosa Cortesa. Vse kaže, da je bil ta mož duševno naravnost soroden Mahnič. Herderjev *Konversations-Lexikon* pravi o njem: »Bewundernswert ist der divinatorische Scharfblick, mit dem er zukünftige Ereignisse, wie die Erhebung Preußens und den Fall Frankreichs voraussah. Dagegen fehlte seiner wesentlich auf das Absolute gerichteten Denkart zu sehr der Sinn für die verwickelten Bedingungen der geschichtlichen Wirklichkeit« (II 1417). Njegovo glavno delo je izšlo v francoskem prevodu (*Essai sur le catholicisme, le libéralisme et le socialisme* 1851), a tudi v nemščini (1854); pravtako v nemščini tudi njegov sloveči govor o »božjih sodbah nad Evropo« (*Katholische Politik der Gegenwart*, 1850).

K problemu o rasi in veri v srbski prošlosti.

Dr. Jos. Srebrnič.

Vera in nacionalno življenje.

Nobenega dvoma ni, da imamo gotovo razmerje med vero in nacionalnim življenjem kakega naroda. Raziskovanje tega razmerja pa je često težka stvar. Narodi se med seboj razlikujejo že kot taki, po svoji čudi, pa svoji nadarjenosti, po svojem materialnem številu, dalje po geološki in orografski kakovosti grude, na kateri žive, po geografski legi svojega ozemlja itd. Skoraj nemogoče je ugotoviti, kako vpliva ista vera na razne narode, ko so med seboj tako različni. Pri isti veri bo ta narod gospodoval nad drugimi, bo zopet oni narod blestel po svoji kulturi, bo tretji druge nadkriljeval po svojem bogastvu, bo četrti imel le skromno življenje. Še neprimerno težje je, na podlagi nacionalnega, t. j. državnega in narodno-kulturnega življenja presojati vrednost te ali one vere ter izrekati sklepe, da je kak narod le radi tega ohranil svojo individualnost in jo n. pr. razvil preko temnih dob do nove veličine, ker si je bil osvojil to določeno vero. Stvar postane še bolj zapletena, ako ima raziskovatelj čisto svoje pojme o veri, drugačne od običajnih in veljavnih. V luči svojih pojmov lahko vse drugače vidi, kakor je v resnici. Vendar v tem slučaju ni težko spoznati, so li pojmi, ki jih on glede vere

ima, pravi ali ne. Življenje narodov je realno, polno vidnih dejstev bodisi iz sedanjosti, bodisi iz preteklosti. Kdor presoja narode po zmotnih pojmi, da pride do njim odgovarjajočih rezultatov, bo moral premnoga dejstva ali ignorirati ali potvarjati. Objektivno ni ne prvo ne drugo. Površnemu čitatelju bodo zaključki morda imponirali, toda resen človek bo kmalu spoznal, da v raziskovanju nekaj ni v redu, četudi predmeta sam ne obvlada.

Da sodeluje vsaka vera tudi v razvoju nacionalnega življenja, nam jamči narava vere sama. Vera ni samo skupina teoretskih resnic, ki pojasnjujejo razmerje med Bogom in človekom, ona prav radi tega podaja tudi skupino moralnih praktičnih pravil, po kateri je človek dolžan to razmerje v življenju dejstvovati. Čim popolnejša so ta pravila in čim popolnejše človek in ž njim celotni narod po njih živi, tem lepše bo tudi javno življenje izgledalo in tem več bo tudi nacionalno življenje od tega imelo (n. pr. v zakonodaji, v kulturni ali politični hegemoniji itd.). Razvoj nacionalnega življenja samega pa je bistveno odvisen od drugih činiteljev, ki so v zvezi z narodovo individualnostjo, ne od vere. Vera sodeluje le toliko, da ohranja narod čvrst in moralno zdrav, da mu čestokrat odmerja celo smeri za idealno javno dejstvovanje, ako je sicer po svoji individualnosti za to sposoben, več ne; geografske lege, ki je tako odločilna za nacionalno življenje, mu ona ne da, prav tako ne premoga in železnih in drugih rud ter industrije, velike mase individuov, talentiranosti, gotovega temperamenta itd. Res pa je, da tvori moralno zdravje v narodu naravnost temelj, na katerem se more njegovo nacionalno življenje uspešno razvijati, in da se raditega iz moralnega zdravja v narodu lahko sklepa na kakovost vere ter indirektno, koliko ima nacionalno življenje od vere.

To bi pa tudi bilo pri nacionalnem dejstvovanju edino torišče. Kjer moremo dobiti pozitivne podatke, da sklepamo iz njih, da je ta vera popolnejša od one. Raziskavanje je silno težko ter je odvisno od točne objektivne statistike moralno slabih in moralno dobrih dejanj, ki je starejša preteklost sploh nima in sedanjost le v zelo nepopolni meri. Končna sodba bi morala biti odvisna še od objektivne notranje preценitve raznih dejanj, kjer lahko en sam skrit podredek po svoji iskrenosti in svetosti tisoč moralnih slabičev odtehta, ki jih n. pr. statistika našteva, ali kjer dostikrat en sam zgled iz verskih motivov izvirajoče heroične požrtvovalnosti cel tok korupcije zaustavi ter zaobrne v nasprotno smer. Sem pa, v kraljestvo vesti, ne more noben raziskovatelj. Druga so torej pota, ki nam podajajo jasnost o popolnosti in nepopolnosti kake vere!

Problem v luči Vl. Čorovića.

Vladimir Čorović se je v svoji razpravi »Rasa in vera v srbski prošlosti«¹ lotil problema, katera vera se je za srbski narod v nje-

¹ Izšla kot VIII. zvezek »Zbirke političnih, gospodarskih in socialnih spisov« v založbi Tiskovne zadruge v Ljubljani. 1921. 8°. Str. 29.

govi preteklosti izkazala za najboljšo. Za njega, ki je Srb, je problem vsekako zanimiv. Dogodki svetovne vojske so ga nehoti napeljali na to. Srbski narod je pravoslaven; iz težkih početkov je prišel v nemanjški dobi do veličastnega nacionalnega nastopa, kateremu je sledila stoletna doba mukepolnega zaslužjenja ter v novejšem času čudovito vstajenje v svobodni Jugoslaviji. Hrvati in Slovenci so katoličani, a nimajo take preobratov polne zgodovine. Kako vlogo je imelo pravoslavje v nacionalni zgodovini Srbov? To je vprašanje, ki se je postavilo pred njega.

Vprašanje rešuje v treh poglavjih. V prvem raziskuje, zakaj je vera (pravoslavje) v Srbih zadobila »ne samo ves sijaj in moč, temveč vso srbsko državno (nacionalno) tradicijo«; v drugem dokazuje, da se je to zgodilo radi tega, ker so si Srbi iz svojega pravoslavja napravili naravnost posebno vero, oni imajo svojo lastno »srbsko vero«; v tretjem razlaga, zakaj je bila baš ta »srbska vera« najboljša verska oblika za Srbe v njihovi prošlosti. Srbska rasa je prinesene nove verske elemente strnila s svojimi iz starine ter napravila iz njih »srbsko vero«; to je narod branil na vso moč, ker je videl v njej tudi vso svojo nacionalno tradicijo (spomin na nekdanjo veliko državo, na velike župane, kralje in care, spomin na sv. Savo — ter prepričanje, da se bo velika država znova povrnila itd.) Radi te zveze z elementi iz starine in z nacionalno tradicijo je bila pravoslavna »srbska vera« v srbski prošlosti za Srbe najboljša, boljša kakor izlam, kajti srbski moslemi niso ohranili nobenega spomina na nacionalno tradicijo, postali so ji celo najhujši nasprotniki; boljša tudi kakor katolicizem, kajti katoliški Hrvati »so ostali brez velikih državnih ambicij« in njih »svečenstvo se ni nikdar vezalo s posebnimi tradicijami na hrvatsko državo, kakor so to Srbi storili«. »Še manj politično nacionalno je bilo delovanje katoliškega svečenstva pri Slovencih«.

Ako torej raziskujemo razmerje med vero in narodom v SHS. vidimo po Č o r o v i ć u predvsem to, da je srbski narod najboljše pogodil, ko se je v svoji prošlosti odločil za pravoslavje; potem pa tudi to, da izkazuje katolicizem nasproti pravoslavju vsaj z ozirom na posledice, ki jih ima za nacionalno življenje v SHS, gotovo a neizbežno inferiornost.

Zanimivi zaključki!

Kako je prišel avtor do njih? Edino upravičena metoda, ki je pri raziskovanju le nacionalnega delovanja sploh mogoča, da bi glede kvalitete te ali one vere prišla do kakih pozitivnih rezultatov, je, kakor sem zgoraj razložil, pot statistike in primerjave. Č o r o v i ć se v svoji razpravi na to metodo niti ni spomnil. Njegovi rezultati so radi tega že a priori pogrešeni.

Toda tudi če se ž njim postavimo na pot čisto historičnega raziskavanja, vidimo, da je njegova metoda zmotna. On ima namreč določna izhodiščna počela, v katerih luči vodi svoja izvajanja. Ne tolmači sicer izrecno teh počel ne uvodoma ne tekom svoje razprave, zato utegnejo njegove misli marsikaterega presenetiti, toda s stališča,

ki ga glede vere in še posebej glede krščanstva sploh zavzema, sklepamo, da je izrazit racionalist. Krščanstvo je njemu »polno starih verskih dediščin in povsem v duhu orientalskih religij, mitov in neprirodnih dedukcij«. Kar se pripoveduje o Kristusu, o raju in peklu, o Bogu in svetnikih, o vstajenju itd., vse to kaže po njegovih besedah »jasno elemente primitivnih antropomorfičnih tolmačenj in močni vpliv iztočnjaškega razumevanja raznih Ormuzdov in Arimanov in mnogih drugih religioznih fantazij«. Njemu je zato »vsa današnja formalna vera samo krščanska mitologija«. — Dasi je racionalist pripisuje vendar veri gotovo vlogo v nacionalnem dejstevstvu. »Povsem prirodno je,« piše, »da je v nacionalističnem XIX. veku in po ustvaritvi nacionalne Srbije pomen pravoslavlja prenehal.« »Nacija ... išče nove načine za moralno-socialni razvoj. Verska razdelitev je že zdavnaj opuščena.« »Vera je postala danes zadeva prepričanja in njen politični značaj spada v prejšnost. Vsaj za nas je izvršila svoj poziv in odslužila svojo dobo. A tembolj moramo biti pravični, kadar govorimo o njenem zgodovinskem pomenu.« Veri torej — seveda, kakor vero on razume — pripisuje neko funkcijo v nacionalnem življenju narodov. Toda le pogojno. Pridejo dobe, ko postane ta funkcija nepotrebna, kakor n. pr. po njem sedaj pri Srbih. Lahko kak narod sploh brez nje izhaja. Kadar pa mu utegne biti koristna, tedaj si »mitologijo« priredi, seveda po svoje, da dobi nacionalni značaj; tako je napravil tudi srbski narod, ko si je ustvaril iz starejših verskih pojmov (poganske dobe namreč) ter krščanstva, kakor ga avtor pojmuje, »nove slike in kombinacije«, svojo »srbsko vero«.

To je torej njegovo izhodišče: racionalizem glede vere, ki ne pozna niti Boga, in nazor, da ima vera-»mitologija« le pogojno funkcijsko vlogo v nacionalnem življenju narodov.

Pravoslavje in katoličanstvo.

Vsak vidi, da je to izhodišče samovoljno, apriorno, in prav zato zmotno. Ne bom tu zavračal njegovega racionalizma, tudi ne nazora o pogojni funkcijski vlogi vere v nacionalnem življenju narodov, ker bi to vodilo predaleč. Slediti mu hočemo samo na potih, kjer svoja apriorna načela upotreblja na zgodovino, kajti izvajanja vodi tako, da se v njih luči prejšnost srbskega naroda navidezno kar najlepše ujema z načeli, od katerih izhaja.

Naravno, da podaja pri tem tudi razločke med pravoslavjem in katoličanstvom. V smislu svojega apriornega racionalističnega stališča se, ne ozira na notranje difference pri obojih, poudarja le zunanje vidne funkcije, v katerih naj bi se bilo prvo in drugo v življenju narodov dejstvovalo.

»Na zapadu je v srednjem veku rimska cerkev,« tako piše, »vzela vso oblast, centralizirala je to oblast v svojih rokah in dala celi organizaciji isti shema in isti jezik, tako da izgledajo vse zapadne cerkve kakor stare rimske kolonije. Tu je cerkev imela svojo in čisto svojo

posebno politiko, osnovano na načelu svetovne oblasti in izvestnega duhovnega kozmopolitizma, ne samo popolnoma nezavisnega od poedinah nacionalnih in državnih formacij, marveč celo vladajočega tem formacijam.« »S pravoslavno cerkvijo ni bilo tako... Carigrajski patriarhi so rimski primer celo obrnili in se postavili v službo države..., da postavijo cerkev v službo bizantinski in državni in narodni ideji in da zahtevajo zato tudi obratne usluge. Zato je carigrajska cerkev postala državna nacionalna ustanova.«

Dalje: »Ko je carigrajska cerkev odobraval samostalnost raznih cerkev, ki so se hotele ločiti od nje..., je bila popustljiva v toliki meri, kakor tega Rim sploh ne pozna.« Kot primer na tem polju »vidimo njeno toleranco nasproti netoleranci Rima v vprašanju slovenskega cerkvenega obrednega jezika. V Carigradu to sploh ni bil problem... Rim pa je videl v teh težnjah cepljenje..., je porabo narodnega jezika dovoljeval zelo zelo redko, kadar drugače ni mogel in v čim najbolj omejenem obsegu.«

Že doslej navedeni stavki izkazujejo toliko zgodovinskih netočnosti, kolikor stavkov je. Rimska cerkev je njemu, skoraj bi rekel, nekdanja rimska politična država v drugi izdaji; ona ima na zapadu vs o oblast, svojo posebno politiko, osnovano na načelu svetovne oblasti, a s svojim izvestnim kozmopolitizmom vlada celo nacionalnim in državnim formacijam. Človek si tukaj nehoté predstavlja v Rimu gospodarja, pred katerim leži vse na kolenih.

Pa ni bilo tako. Avtor srednjega veka ali ne pozna, ali če ga pozna, ga presoja po nazorih, ki jih glede vere, rimske cerkve in papeža sedaj on subjektivno ima — kot racionalist. Seveda historični metodi to nasprotuje! Historična metoda zahteva, da presojamo zgodovinske dobe v luči tistih političnih, kulturnih in v našem slučaju verskih nazorov, ki so tedaj gospodovali, torej srednji vek in papeštvo in cerkev in nacionalno življenje v njem v luči tistega globokega katoliškoverskega prepričanja, ki je takrat vse sloje prešinjalo. Nikdar ni šlo rimski cerkvi za »politiko, osnovano na načelu svetovne oblasti«, da bi »vladali celo nacionalnim in državnim formacijam«. To so tako znane reči, da jih vsak, ki le količkaj zgodovino katoliške cerkve pozna, z lahkoto zavrne. Cearska krona je imela religiozno vsebino, zato jo je naravno Rim oddajal; kjer vidimo med svetnimi vladarji in Rimom kletveniško razmerje, so ga vedno prvi prostovoljno v varstvo svoje suverenitete ostvarjali; če je Rim proti pohujšanju, nasilju in zahrbtnosti v vladarskih vrstah s koaktivno avtoriteto nastopal, je bilo čisto v duhu časa in zmerom v zaščito božjih in ljudskih pravic; ako je Rim izvajal internacionalno vlogo posredovateljev, miriteljev in razsojevateljev, si jo je bil brez najmanjše uzurpacije le temeljem vsega dotedanjšega historičnega razvoja pridobil, ne da bi bil kateri proti temu kdaj protestiral, ko se je vsem popolnoma samoumevna zdela itd. Kje je tukaj ali kje drugod »politika svetovne oblasti«, s katero naj bi bili »vladali celo nacionalnim državam? Gotovo, racionalist bo kot tak v srednjem veku našel to, kar njemu odgo-

varja; materialist kot tak zopet prav tako; protestant kot tak zopet. To pa ni historična metoda!

Iz istega razloga so pogrešeni tudi rezultati, ki jih naš avtor glede carigrajske cerkve ugotavlja. Carigrajski patriarhi se niso postavili v službo države, kakor da bi bili »rimski primer« prostovoljno »obrnili« in Rimu nekak zgled podali, v kakem razmerju bodi cerkev do države. Bili so popolnoma drugi momenti, da je carigrajska cerkev postala državna ustanova. Pri tem se niti ne oziramo na principielno stran, po kateri mora Kristusova cerkev neodvisnost od države za svoj delokrog do skrajnosti braniti. Carigrajska cerkev je podlegla poganski tradiciji, ki ni bila v ti točki na iztoku nikdar izumrla. Z vso energijo so jo iztočni grški cesarji nasproti cerkvi poudarjali in izvajali od Konstancija, ki je že l. 355 proti nekaterim nevklonjivim škofom označil svoje stališče: »Za cerkveno postavo mora veljati to, kar hočem jaz«, in ga je v duhu Justiniana Leo III. Izavrijski spet l. 727 opisal z besedami: »Cesar in škof sem jaz.« Zgodaj torej je carigrajska cerkev prešla v popolno odvisnost od države, ne po lastni uvidevnosti, da je to najbrž bolje zanjo in za državo, kakor hoče to avtor, ampak po lastni slabosti — v svojo in države največjo škodo. Cezaropapizem in vsa korupcija, ki se je radi tega v Carigradu razpasla, jo dovolj označuje. Cerkev v Carigradu končno niti toliko poguma ni ohranila, da bi proti korupciji protestirala! In kaj se je godilo stoprav v stoletjih, ko je sultan patriarhe postavljal in odstavljaj! Razložek med zapadom in iztokom je kakor dan in noč.

Pa »njena toleranca nasproti netoleranci Rima v vprašanju slovanskega cerkvenega obrednega jezika« in njena popustljivost pri stvarjanju raznih cerkev, ki so se hotele ločiti od nje! Tolerantna, popustljiva torej — in vendar je bila carigrajska cerkev, ki je Dušana in Joanikija in ves srbski narod anatematizirala, ko so si bili patriaršijo ustanovili; je bila ista cerkev, ki je i Bolgarom i Srbom vzela zadnje ostanke cerkvene samostojnosti, ko je ukinila avtokefalnost v Ohridi in Peči (l. 1767 in 1766); in je še danes ista cerkev, ki že skoraj 50 let drži prokletstvo nad Bolgari, ker so si ustanovili neodvisen narodni eksarhat. Tolerance je torej zelo malo. Res pa je, da priznava ustanavljanje narodnih cerkev, toda v tem vidimo princip, ki ji ne more biti ne v čast ne v ponos, saj dokumentira v zadnjih posledicah negacijo lastne legitimnosti in privoljenje v pogreb lastne osebnosti. Kaj bi vendar še ostalo od carigrajskega patriarhata, ako bi vsi kraji okrog Carigrada prešli na razne države in bi celo Carigrad za svoje odseke dobil razne gospodarje, n. pr. Ruse, Bolgare, Grke, Angleže, Francoze itd. in bi vsi ti gospodarji hoteli izvesti tudi cerkveno ločitev za svoje oblasti? Recimo, da bi patriarh privolil. Ostal bi brez črede in brez cerkve, juridično mrtva osebnost... Rimska cerkev ima čisto druge pojme o svoji osebnosti, zato pa človeštvu izsiljuje priznanje, da je nekaj več kot navadna človeška tvorba. Sicer pa je bila vprav ona na tem polju najmanj ozkosrčna, ko je kaj rada naklanjala posameznim narodom samoupravne nacionalne metropolije, ki so prejemale pallium od nje. Slovane je

tukaj na poseben način odlikovala. Svetopolk pri Moravanih, Simeon in Kalojan pri Bolgarih, kralji Zete pri Srbih, Tomislav pri Hrvatih in Boleslav I. pri Poljaki so že od krščanskih početkov priče za to.

Potem še besede o carigraske toleranci v vprašanju obrednega jezika. Zdi se, da naš avtor kar nič ne pozna fanariotskega fanatizma carigradske patriaršije, ki je pri Bolgarih in Srbih še v prvi polovici prejšnjega stoletja cele kupe najdragocenejših rokopisov, staroslovenskih in bogoslužnih obrednih knjig sežigal na grmadah, metal v vodo in blato. Skozi stoletja so se bili ti rokopisi in knjige očuvali, preko vseh turških strahot, uničila jih je šele »toleranca«^{grško cerkvenega} Carigrada, in sicer tik pred zoro, ki je svobodo označevala. Bridko je moral narod to »toleranco«^{okušati} na Atoški gori, v Makedoniji, v Bolgarski in tudi v Srbiji. Trnovski grški metropolit Ilarion je še l. 1825 biblioteko nekdanjih bolgarskih patriarhov, ki so se l. 1371 iz Trnovega morali pred Turki umakniti, kratkomalo dal sežgati. Nad 430 let je bila zazidana in varna pred Turki. »Toleranca«^{carigradske} cerkve jo je z arhivom vred v nenadomestljivo škodo končala. Podobno se je godilo s staroslovenskim obrednim jezikom, ki je na celi črti pred grškim kar kopnel. Celo tako daleč so šli, da so Srbom zabranjali slaviti krsno ime in častiti domače narodne svetitelje. To je bila »toleranca«^{v obsegu} carigradske patriaršije. In »netoleranca Rima«[?] Ona je dala sv. Cirilu in Metodu znane privilegije; brez najmanjšega pomisleka je pustila Bolgarom staroslovenski obredni jezik, ko jim je ob času Simeona in Kalojana odobrila in priznala patriarhat; in prav nič ni vprašala po obrednem jeziku pri Srbih, ko je njihovim vladarjem pošiljala kraljevske krone. Tako Rim!

Sicer pa ne razumem, čemu poudarja avtor v ti zvezi staroslovenski obredni jezik, kakor da bi obredni jezik sploh imel kak vpliv na nacionalno življenje, na razvoj nacionalne države in kulture! Svetopolk mu je nasprotoval. Tomislav in Krešimir IV. nista prav nič ukrenila za njega ohranitev, ko je bila njegova eksistenca v nevarnosti. Za sedanjost književnost je obredni jezik brez pomena, ker je mrtev jezik; za poglobitev verske zavednosti in nramnega življenja prav tako, ker morajo tukaj čisto drugi činitelji sodelovati; isto velja za civilizacijsko delo med narodom, in prav isto za nacionalno dejstvovanje. Vsi narodi Evrope to izpričujejo, tudi neromanski: od Nemcev do Ircev, od Poljakov in Čehov do Hrvatov v Dubrovniški republiki, kjer se je navzlic latinskemu obrednemu jeziku nacionalna kultura bolj dejstvovala kot povsod drugod med Jugoslovani. Tudi ne more nihče dvomiti z odgovorom na vprašanje, kateri jezik je odpiral in odpira še vedno večje kulturne vrednote izobražencu, znanje staroslovenščine ali znanje latinščine, in kateri more dosledno tudi narodu donati večjih koristi. Z nacionalno-kulturnega stališča moramo biti Rimu le hvaležni, da je načeloma vedno za latinščino kot obredni jezik. Ne ščiti s tem samo verskih koristi, ki bi bile mnogokje dostikrat ogrožene — spomnimo se le na poljsko zgodovino —, on je pospeševal in pospešuje s tem tudi nacionalno-kulturne vrednote vsakega posameznega naroda.

Rezultati, ki jih avtor kot plod proiciranja svojih apriornih nazorov v zgodovino navaja, so torej v kričečem nasprotstvu z dejstvi. Isto vidimo drugod.

»Srbska vera«.

Da pride do ugotovitve posebne »srbske vere« v prošlosti srbskega naroda, pravi, da je »narod sprejel vero samo formalno« — t. j. samo na zunaj v obliki konfesije. Krščanska ozir. pravoslavna je bila le po imenu, dejansko »je dala naša nacionalna psiha mitologizirani veri elemente verovanja«. »Srbska vera« ni vera ortodoksije ali sploh katerakoli vera, nego to je ono, kar je spojeno z vero, namreč vse delovanje starine, vsa tradicija verovanja. Ta vera »ni vodila naroda v popolnoma nov, ne samo verski, ampak tudi ekonomski red«. »Stari Srbi niso razmišljali o veri«, zato tudi »mi Srbi nimamo izvirne teoretske teološke književnosti in ne čutimo te potrebe«. »Razumevanje našega naroda v pogledu vere je vobče bilo vrlo liberalno, malo dogmatično in več zloženo iz starih tradicij«.

Srbska zgodovina priča drugače. Historik srbskega naroda K. Jireček ugotavlja izrecno: »Tiefgreifend war der Einfluß des Christentums«, na drugem mestu zopet: »Intensiv war der soziale Einfluß des Christentums«, navaja tudi ugledno pričo iz prve polovice 13. stoletja, po kateri je bila Srbija »geziert durch Frömmigkeit, evangelischen Lebenswandel und die Würde guter Sitte von jeder Art« ter našteva opetovano dejstva, ki to dokazujejo. — Kdor se spomni na zgled, ki jih dajejo člani iz kraljevske rodbine same: Rastko, Nemanja, Štefan Dragutin, Helena itd., kdor gleda na razširjevanje meniškega življenja po srbskih zemljah, na zadužbine, ki so jih srbski velikaši zidali, ta ne bo nikakor videl v tem le golo posnemanje Carigrada ali po avtorju le izraze mrzle formalne verne zunanjosti v srbskem ljudstvu, in nikakor ne bo rekel, vsa tista dela samozataje in karitativne dobroteljske so plod »mitologije« brez realnega ozadja. Razlogi za izbiro angeljskega žitja in zidanje samostanov in cerkva so isti, kakor na zapadu: »Hristova ljubav«, »carstvo večno«, da se tam »poje liturgija ovog svijeta kao i onoga«, da Kristus ustanovitelj ozir. darovatelj ne obsodi na dan »strašnago i groznago ispitanija« itd., prihajajo torej iz globoke krščanske vernosti. Ta vernost je bila tako močna, da je tudi Srbe vodila v nov verski, ekonomski in pravni red. Priče za to navaja zopet Jireček, historik Srbov. Res pa je, da Srbi nimajo nobene teološke književnosti, toda ne radi tega, ker niso čutili potrebe za to — kdo more to dokazati? — ampak ker niso mogli dobiti iz daljnega in sterilnega Carigrada nobene pobude na tem polju. Malo se tudi trditev ujema s historičnimi dejstvi, da bi bilo razumevanje »našega naroda v pogledu vere vrlo liberalno«; zakaj pa se je bogomilstvo tako preganjalo in zakaj je Štefan Dušan v svojem zakoniku tako netolerantno nastopil proti »latinski herezi«?

Slika sama, ki jo pisec o pravoslavju podaja, je za pravoslavne zelo žalostna in poniževalna, a zopet netočno in pristransko izvedena.

Priznati moramo, da imamo mi katoličani vendarle neprimerno višji pojem o pravoslavju, kakor pa Vl. Čorović. Njegovo pravoslavje, ki tvori »srbsko vero«, in ki naj bi po njem imelo tako vlogo za nacionalno tradicijo, nima prav nobenih pozitivno krščanskih momentov v sebi. Vse je mitologija! Pojma cerkve sploh ne pozna. On ne razlikuje med učečim delom cerkve, ki nosi in varuje versko izročilo, in med laiškim elementom v njej. Da bi prvi, ki ga imajo tudi v pravoslavju, mitologijo gojili in ljudstvo varali z njo, to bodo pravoslavni sami ogorčeno zavrgli. Priznali pa bodo vsi, da se je v laškem ljudstvu razvilo mnogo vraž, praznoverja, grdi prirodek in nespodobnih običajev. Toda vse to ne tvori njegove vere, ko cerkev vse verske izrastke odločno obsoja. Tudi ni res, da bi vse tisto praznoverje in tiste navade izvirale iz predkrščanske dobe ali se razvilo v duhu, svojskem srbski psihi. Vse to se je razpaslo v težkih turških časih, ko je ljudstvo ostajalo brez svečenstva in je svečenstvo samo padlo v nevednost in ni moglo od učeče cerkve ljudstvu ničesar podajati. »Srbska vera« je avtorjeva iznajdba.

»Srbska vera« več vredna kot katoličanstvo?

Kdo bo hotel potemtakem še verovati, da je »srbska vera« bila za srbski narod v njegovi prošlosti vsekako boljša od katoličanstva, kakor hoče pisec v luči svojega racionalizma sugerirati? Da je katoličanstvo manj vredno posebno z ozirom na ohranjanje in negovanje nacionalnih tradicij, če drugod ne, vsaj gotovo v srbski prošlosti? Kajti to izrecno naglašajo: »Pravoslavje iztočnega tipa, liberalno v veliki meri, je najbolje odgovarjalo svobodnemu razumevanju vere in narodnih lastnosti« toliko bolj, ker je po sv. Savi »vera postala nosilec državne ideje, a država slava vere«. Zato je pri Srbih »baš pravoslavje očuvalo idejo nacije in trajno težnjo za svobodo«.

Težko je govoriti o možnosti, kako bi se stoletno življenje katoličanskega naroda v preteklosti razvijalo, če bi se v danih usodnih momentih to ali ono drugače zgodilo, kakor se je v resnici dejansko. Kaj bi bilo z zgodovino balkanskih Slovanov, ako bi bili Bolgari in Srbi sprejeli katoličanstvo in kot nacije od vsega početka tvorili enakopravne člane srednjeveške »respublica christiana« pod vrhovno moralno avtoriteto rimskih papežev? Bi-li bili politično in kulturno s svojim življenjem in s svojimi tradicijami na boljšem ali na slabšem? Iz podatkov, ki jih sicer ni mnogo, a ki kot žarke plamenice osvetljujejo položaje, lahko z veliko gotovostjo sklepamo: Oddeljeni bi bili od absolutističnega notranje gnilega cezaropapističnega Carigrada ter spojeni v isto vedno krasnejše se razvijajočo kulturo srednjeveške Evrope; Rim jim je že bil dal v carskih, oziroma kraljevskih kronah vse poročstvo najlepše državne samostojnosti in bi jim bil kot tedanjim avtoritativni nositelj mednarodne razsodiščne oblasti njeno nedotakljivost vseskozi proti vsakemu branil, kakor je to delal na zapadu; Islam bi ne bil nikdar prišel na balkanski polotok, in če bi bil prišel, bi se bila takoj započela pod egido rimskih papežev sijajno idealna

borba za »krst časni i slobodu zlatnu«, kakor jo vidimo v Italiji in na Pirenejskem polotoku, kjer so po rimski iniciativi sodelovali ne samo domačini, temveč tudi daljnje inorodne dežele v smislu tedanjega splošnega prepričanja: »Duae causae sunt, quas homines affectuosissime tuentur et quas praeponunt animabus suis: altera libertatis altera fidei et religionis« (Joh. Saresb.); Bolgari in Srbi bi bili postali — morda celo v okviru iste državne skupnosti, kakor se je to zgodilo s Kastilijanci in Aragonci — tisti činitelj, ki bi bil prenašal po premaganjem Islamu rimsko-krščansko civilizacijo na iztok v Azijo in Rusijo prav tako, kakor so jo prenašali po premaganjem Islamu Španci in Portugaci iz svoje domovine v prekoceanske pokrajine; in jugoslovanska bi bila po jeziku Mala Azija, kakor je španska in portugalska Srednja in Južna Amerika; na slovanskem Balkanu bi bila razcvetela veda in umetnost s središči v Carigradu, Solunu, Skadru, Skoplju, Ohridi, Trnovem in Odrinu prav tako kakor v Valenciji, Salamanki, Zaragozi, Valladolidu, Toledu, Madridu, Lissabonu itd. južno od Pirenej. To bi bila zelo verjetna pota Slovanov na Balkanu, če bi bili poleg Bolgarov tudi Srbi katoličanstvo sprejeli. Da bi bili tudi Hrvati ob boku tako močnih slovanskih katoliških držav vso drugo vlogo imeli na obalah Jadranskega morja in z njimi najbrž tudi Slovenci, je jasno. To dokazuje že sam hrvaški Dubrovnik! Navzlic turškemu zaledju, ki je nanj tiščalo od zadaj ter od desne in leve, in navzlic res neznatnemu ozemlju, ki je bilo pod vlado republike, je vendar skozi stoletja on edini dominiral na Balkanskem polotoku s svojo plemenito nacionalno kulturo in s svojo svobodo. Toda besede »plurimi haberi ab hac republica sedis apostolicae auctoritatem«, ki jih je l. 1679 dubrovniški nadškof P. de Torres s svojim poročilom o stanju škofije v Rim poslal, dokazujejo, kam je bil Dubrovnik vedno z vso iskrenostjo orientiran in od kod je dobival moralnih sil za svojo veličino.

Zato pa je res naivno, v točki nacionalnega dejstvom pripisovati pravoslavju, oziroma »srbski veri« superiornost nad katoličanstvom, ne samo radi principa sploh, po katerem je delokrog vere čisto drugačen kakor pa delokrog nacionalno-državnega življenja, temveč tudi radi tega, ker nimamo prav nobenih dokazov za tako superiornost, konkretno rečeno, ker nihče ne ve, kako nacionalno vlogo bi Srbi bili imeli, če bi se bili razvijali kot katoliška nacija v srednjeveški zvezi narodov pod avtoriteto Rima. Iz prej navedenih stavkov lahko vsakdo razvidi, da bi bila njih politična in seveda tudi civilizacijska vloga neprimerno sijajnejša.

Iz istega razloga prehaja v prazno fantaziranje vse, kar avtor govori o katoliškem svečenstvu pri Hrvatih in Slovencih.

Tudi Poljaki, tudi Irci so katoličani. So li radi tega nacionalne tradicije pri njih manj silne kakor pri Srbih? Skozi vso dobo svojega narodnega zaslužjenja so jih prvi imeli pred očmi in zanje delovali. Svetovna vojska jim je prinesla nacionalno uedinjenje prav tako kakor v Jugoslaviji Srbom. Noben resen človek pa ne bo trdil, da je poljsko katoličanstvo radi tega superiorno nad ruskim pravo-

slavjem, ker so Poljaki prišli do neodvisne države, Rusi pa se potopili v boljševiško anarhijo. Dalje kdo ne vidi v gigantskem boju, ki ga že stoletja vodi neznatno keltsko pleme Ircev proti svetovni anglosaški rasi, naravnost potencirano-silovite tradicije nacionalne svobode, ki so »njegovo naravno pravdo in njegova prastara dediščina«, kakor je sedanji faktični predsednik irske republike še nedavno v posebni brzojavki izpovedal papežu? In Irci so katoličani! Tudi katoliški Francozi bi odločno protestirali ob trditvi, da jim je katoličanstvo ovira pri življenju za nacionalne tradicije, in z lahkoto bi izvedli dokaz, da nobena religija ne kooperira v odpornosti proti krivici, v ljubezni do svobode in nacionalnih tradicij tako, kakor vprav iskreno katoličanstvo. Kar je tudi res!

Iz vsega torej sledi, da bi bile v Srbih tudi brez Čorovičeve »srbske vere«, da celo brez pravoslavja, zagospodovale nacionalne tradicije ter jih vodile do nacionalnih idealov. Oni so neodvisni od vere sploh, ki ima po svojem bistvu človeku določati le njegove odnose do Boga. Vera pri njih le kooperira. Nikdo pa ne bo dokazal, da se v tem oziru katoličanstvo po katerikoli drugi veri pusti nadkriljevati. Zato se meni zdi, da avtor močno pretirava pomen, ki naj bi ga sv. Sava imel v ostvarjanju srbskih nacionalnih tradicij. V dejanskem toku nacionalne pravoslavno-srbske prošlosti je sv. Sava v rešnici velika osebnost, gotovo največja, kar jih Srbi imajo, v tem se bomo z avtorjem strinjali vsi. Savinega usodnega sistematskega dela, s katerim je Srbe definitivno oddelil od Rima in katoliškega zapada ter jih prevedel v območje pravoslavnega izтока in njegove miselnosti, ter dosledno njegovega pomena za versko oddeljenje Srbov se tu ne bom dotikal. To se da prav lahko ločiti od onega, kakor zgledi dokazujejo. Tudi brez sv. Save bi se bili torej Srbi dejstvovali kot nacija ter imeli življenje nacionalnih tradicij. Poglejmo samo na sosedne Bolgare in Rumune. Rumuni nimajo v svoji starejši prošlosti ne Simeona ne Nemanje ne Save, nimajo niti narodne hierarhije niti narodnega obrednega jezika niti narodne literature. In vendar so našli nacionalne tradicije proti vsemu tujstvu in celo proti vsemu pravoslavju, ki ni imelo z njimi (tradicijami) prav nobenega stika, so v njih luči vzbudili v nezavednih ljudskih množicah nacionalnost ter stvorili lastno veliko državo. Tudi Bolgari nimajo mož, ki bi bili delovali kakor sv. Sava pri Srbih; pravoslavje — ono namreč iz Carigrada — je v njih zavesti hotelo zadušiti celo vsak spomin na slavno državno preteklost, boriti so se morali proti njemu in v boju z njim so oživljali svoje nacionalne tradicije in jih polagoma spreminjali v obnovljene oblike narodnega neodvisnega življenja.

Sklep.

Problem odnosov med raso in vero, med vero in nacionalnim dejstvom je treba čisto drugače načeti in reševati, kakor je avtor to poskusil. »Historična metoda,« pravi koncem svoje razprave, »je v razpravljanju teh vprašanj narodne prošlosti brezpogojno

potrebna in edino koristna.« Seveda! Toda ne historična metoda, ki se v luči apriornih nazorov podaja v zgodovino in se ozira le na ta ali ona dejstva, ampak tista, ki se nazorom prošlosti prilagaja, da v njih luči ne ta ali ona, ampak vsa dejstva objektivno upošteva in tolmači. Za vprašanje pa, katera vera je za nacionalno dejstvovanje boljša in katera ne, historična metoda sploh ne zadostuje. Pridružiti se ji morajo še izsledki primerjalnega študija, na katere avtor pa še mislil ni. Rezultati bodo potem tudi za srbsko prošlost čisto drugačni, kakor jih v njegovi razpravi dobimo.

Rimske cerkvene visoke šole.

Dr. J. T.

I. Pontificia Universitas Gregoriana Collegii Romani Soc. Jesu ali na kratko Pontificia Universitas Gregoriana — je zavod, kateremu je podelil ta naslov papež Pij IX. dne 4. dec. leta 1873. Pravno in dejansko je zavod že prej vršil nalogo vseučilišča pod imenom Collegium Romanum, katerega je ustanovil in sezidal papež Gregor XIII. z namenom, ki ga še danes na kratko izraža napis na pročelju impozantne stavbe v besedah: Religioni ac Bonis Artibus. Ne samo jezuitski naraščaj in rimska mladež, temveč tudi akademska mladina vsega katoliškega sveta naj bi imela v večnem mestu na tej visoki šoli priliko črpati znanost o dogmah in disciplinah katoliške vere, da bi jo potem po raznih deželah tem uspešneje mogla učiti z besedo ter potrjevati z zgledom in dejanjem. Isti papež je s konst. 7. maja 1578 zavodu naklonil pravico, podeljevati slušateljem akademske časti. Vseučilišče je imelo do leta 1876 le dve fakulteti, teološko in filozofsko; 16. avgusta 1876 pa mu je Pij IX. dodal še tretjo, juridično fakulteto z vsemi pravicami drugih fakultet.

Za vpis na vseučilišče zahteva vodstvo avtentične dokumente o zakonito dovršenih študijah srednješolske izobrazbe s priporočilom svojega redovnega predstojnika, ako je slušatelj redovnik, svojega rektorja, ako je slušatelj gojenec kakega kolegija, ali rimskega vikariata, ako stanuje izven kolegijev.

Slušatelji so redni in izredni. Redni slušatelji so oni, ki imajo zahtevano predizobrazbo, obiskujejo predpisana predavanja ter hočejo doseči akademsko čast po treh stopnjah; te so: bakalaureat, prolitat in doktorat. Bakalaureat je mogoče doseči na vseh treh fakultetah po končanem prvem letu; prolitat na filozofski in juridični fakulteti po končanem drugem, na teološki fakulteti po končanem tretjem študijskem letu; doktorat na filozofski in juridični fakulteti po končanem tretjem, na teološki po končanem četrtem letu. Izredni slušatelji so oni, ki ne aspirirajo na akademsko čast.

Teološka fakulteta obsega dvojen kurs boloslovnih študij, veliki ali vseučiliški in mali ali semeniški kurz.*Kdor želi stopiti v vseuč-

liški kurz, t. j. doseči na fakulteti akademsko čast, mora dokazati, da je vsaj dve leti *ex professo* že študiral skolastično modroslovje in dobro prestal izpite iz te vede, sicer ga lahko fakulteta zahteva k izpitu, preden ga sprejme kot rednega slušatelja. Mali kurz odgovarja bogoslovnemu študiju po škofijskih semeniščih.

Na juridični fakulteti se predava kanonsko pravo v polnem obsegu tri leta. V prvem letu se predava javno cerkveno pravo ter uvod v privatno cerkveno pravo, t. j. zgodovina in splošni pregled današnjega zakonika. Natančno se obravnava prva knjiga *Cod. Iur. Can.* Drugo in tretje leto se tolmači ves zakonik. Pred začetkom fakultetnega študija se od slušateljev zahteva, da so dovršili vsaj seminaristični filozofski in teološki kurz.

Filozofski študij traja tri leta; vendar ga je na priporočilo višjih mogoče dokončati tudi v dveh letih, ako se je slušatelj že drugače bavil s filozofijo.

Poseben, intenziven, praktičen študij goji takozvani »*cursus magistrerii*«, ki si je postavil za nalogo izvežbati odlične slušatelje, ki so že dovršili teološko fakulteto, za službo profesorskega ali pisateljskega poklica. Kurz traja dve leti. Redni slušatelji so oni, ki so dosegli doktorat iz teologije, izredni, ki so dovršili filozofski in teološki kurz vsaj tako, kakor ga zahteva kanonično pravo. V kurzu se poleg metodologije in zgodovine skolastične teologije obravnava biblična, pozitivna in skolastična teologija.

Predmeti, kateri se poučujejo na gregorijanskem vseučilišču, so po letih in številu ur razvrščeni na sledeči način:

1. — Na teološki fakulteti v velikem kurzu: osnovno bogoslovje v 1. letu po 8 ur na teden; dogmatika v 2., 3. in 4. letu po 10 ur na teden; moralno bogoslovje v 1. in 2. letu po 5 ur na teden; uvod v sv. pismo v 1. letu po 2 uri, sv. pismo v 3. in 4. letu po 5 ur, nauk o kan. pravu v 2. letu po 5 ur, cerkvena zgodovina v 1. letu po 4 ure, kršč. arheologija v 1. letu po 1 uro, hebrejski jezik v 1. letu po 2 uri, bibl.-grški jezik v 3. letu po 1 uro na teden. — Od tega se razlikuje mali kurz v tem, da se poučuje dogmatika v 2., 3. in 4. letu po 6 ur, moralno bogoslovje pa v 2., 3. in 4. letu po 4 ure na teden.

2. — Na juridični fakulteti se predava v prvem letu nauk o kanoničnem pravu petkrat na teden; tekstna šola pa šteje v 2. in 3. letu po 12 ur na teden.

3. — Na filozofski fakulteti se predava: logika in splošna metafizika v 1. letu po 10 ur, kozmologija v 2. letu po 4 ure, racionalna psihologija v 2. letu po 5 ur, teodiceja v 3. letu po 5 ur, etika v 3. letu po 5 ur na teden. — Poleg tega se predava v prvem letu matematika po 5 ur, v drugem letu eksperimentalna psihologija (1)¹, splošna in posebna fiziologija (1), fizika (5), kemija in mineralogija (1);

¹ Čitaj po 1, 2, 3... ure na teden.

v tretjem letu: astronomija in geologija (2), zgodovina filozofije (2) in kršč. umetnost (1).

4. — Cursus magisterii šteje za prvo in drugo leto 9 tedenskih ur, od katerih odpade enako število na skolastično, pozitivno in biblično bogoslovje.

5. — Neobvezni tečaji so: asketično in mistično modroslovje (2), akademija sv. Tomaža (1), akademija cerkv. zgodovine (1) in sociološka akademija (1), homiletika (1), hebrejski jezik višji tečaj (1), orientalni jeziki (1), višja matematika (2).

6. — Inštitut za filozofsko in versko kulturo laikov (število slušateljev 200) predava o filozofiji, o apologetiki, bibliji, cerkveni zgodovini in pravu.

Vseučilišče šteje 39 profesorjev (jezuiti): na teološki fakulteti 22, na juridični 5, na filozofski 10, 2 na inštitutu za laike poleg 4 iz drugih fakultet. Profesorji izdajajo »Gregorianum«.

Preteklo leto je vseučilišče obiskovalo 858 slušateljev iz najrazličnejših pokrajin, in sicer iz 280 škofij (italijanskih prav malo; iz 3 jugoslovanskih škofij 6 slušateljev), dalje iz 34 cerkvenih redov in 16 narodnih zavodov. L. 1920 je bilo promoviranih za doktorje teologije 39, prava 8, filozofije 25.

* * *

II. Collegium Pontificium Internationale Angelicum ali na kratko Collegium Angelicum (Univerza reda dominikancev) je nastal pod Pijem X. z isto svrho kakor ga imajo druge akademije.

Obsega tri fakultete: filozofsko, teološko in juridično s pravico podeljevala doktorata. Namenjen je ne samo gojencem dominikanskega reda iz raznih provinc, ampak je dostopen tudi svetnim in drugim redovnim klerikom.

Izpiti za bakalaureat in licenco (prolita) so samo ustni, za doktorat ustni in pismeni (disertacija); pri prvem so navzoči 3, pri drugem 4 in pri tretjem 5 profesorjev.

Sledi pregled predavanj, ki se vrše na dominikanski univerzi, razvrščeni po fakultetah in letih:

1. — Na filozofski fakulteti se predavajo: v prvem letu: logika, kritika in ontologija (5), cerkv. zgod. (4), uvod v sv. pismo (2), hebrejski jezik (2), grščina (2), višja matematika (2); v drugem letu: kozmologija, psihologija, teodiceja (5), biologija in fiziologija (2), zgodovina filozofije (2), cerkv. zgodovina (4), uvod v sv. pismo (2), praktične vaje v grščini (1) in v hebrejščini (1), fizika (2); v tretjem letu: etika, naravno pravo in sociologija (4), zgodovina filozofije (2), osnovno bogoslovje (8), uvod v sv. pismo (2), patrologija (2), astronomija (2).

2. — Na teološki fakulteti se poučujejo v prvem letu teologije: osnovno bogoslovje (8), uvod v sv. pismo (2), cerkv. zgod. (3), patrologija (2), grščina (1), hebrejščina (1). V tečaju formalne skolastične teologije se potem predava v prvem letu: Summa Theol. S. Thomae (dogmatika) 5 ur, moralno bogoslovje po istem tekstu (5), splošni pouk

cerkv. prava (2), uvod v sv. pismo (2), razlaga novega zakona (2), pastoralka (2); v drugem letu: razlaga dogmatičnega dela Summe S. Th. (5), moralnega dela (5), o redovnem pravu (2), razlaga starega (2) in novega zakona (2), pastoralka (2), kazuistika (2); v tretjem letu: dogmatika (5), moralka (5), pravo (2), razlaga starega (2) in novega zakona (2), pastoralka (2) in kazuistika (2); v četrtem isto, le na mestu kazuistike se predava uvod v zgodovino dogem in kako posebno vprašanje iz nauka sv. očetov.

Po dovršenih teoloških študijah se je tukaj mogoče posvetiti specialnemu študiju za dosego doktorata »aggregationis«. Ta komplementarni tečaj ima isti namen kakor tečaj magisterija na gregorijanskem vseučilišču in obsega 5 sekcij: historično in filozofsko sekcijo, sekcijo za spekulativno in historično bogoslovje, sekcijo za sv. pismo in sekcijo za kanonično pravo.

Univerza šteje 22 profesorjev (vsi dominikanci iz raznih provinc in raznih narodnosti; zgodovino predava n. pr. P. Bačić).

V šolskem letu 1920—21 je obiskovalo predavanja 188 slušateljev: od teh je bilo 65 dominikanskih skolastikov (6 Jugoslovancev-Dalmatincev) iz celega reda, drugi iz najrazličnejših škofij, redov in narodov. Leta 1920 jih je promoviralo na teološki fakulteti 11, na juridični 5, na filozofski 1.

* * *

III. Pontificium Collegium Urbanum de Propaganda Fide. — Zavod ima teološko in filozofsko fakulteto. Šteje 24 profesorjev (svetni duhovniki). Predmeti se poučujejo v naslednjem redu:

1. — V teologiji v prvem letu: osnovno bogosl. (5), cerkv. pravo (5), cerkvena zgod. (5), arheologija (2), hebrejščina (2) in liturgija (2), v drugem letu: dogmatika (5), moralka (5), misijonske vede (2), sveto pismo (5), cerkv. zgod. (5); v tretjem letu: isto, le na mesto cerkvene zgodovine 5 ur dogmatike več; v četrtem letu isto kakor v tretjem, razen misijonskih ved.

2. — Na filozofski fakulteti v prvem letu: logika, kritika in ontologija (skupaj 10), matematika, naravoslovje (2), latinščina (3) in grščina 2 uri; v drugem letu: kozmologija (3), psihologija (5), naravoslovje (2), matematika (2), fizika (2), kršč. umetnost (1), uvod v cerkveno zgodovino (2); v tretjem letu: etika (5), teodiceja (3), sociologija (2), fizika (2), matematika (2).

Slušateljev je bilo lansko leto 146, med njimi 14 Balkancev (iz Albanije in Rumunije); mnogo jih je iz najrazličnejših misijonskih pokrajin: iz Azije, Amerike, Avstralije itd.

* * *

IV. Pontificium Institutum Biblicum — ali akademijo za svetopisemski študij je ustanovil papež Pij X. s svojo konst. »Vinea electa« 7. maja 1909. »Instabat enim — pravi v tej konstituciji — in primis Ecclesiae necessitas ex eo maxime parta, quod de dis-

ceptationibus biblicis confusae essent usque quaque ac perturbatae mentes. Urgebat etiam conceptum animo Nostro desiderium, itemque nativum muneris Nostri officium provehendi pro viribus studium Sacrarum Scripturarum, comparandique, catholicis praecipue iuvenibus catholica studiorum subsidia, ne cum ingenti sanae doctrinae discrimine ad heterodoxos se conferrent redirentque modernistarum spiritu imbuti.« — To je bil nagib za ustanovitev bibličnega inštituta.

Namen bibličnega inštituta je, kakor pravi Pij X., ta, »da bi imel v mestu Rimu središče za višje svetopisemske nauke, katero naj bi v duhu kat. cerkve kolikor mogoče pospeševalo biblično znanost in študije, ki so ž njo v zvezi«.

Ta namen obsega: prvič izobraževanje in šolanje mladih ljudi (ex utroque clero atque ex variis nationibus) za profesorje ali pisatelje biblične znanosti; drugič nabavo vseh pripomočkov, ki so potrebni profesorjem in slušateljem za njihov študij; tretjič obrambo, razširjenje in pospeševanje biblične znanosti v duhu kat. cerkve.

Temu namenu pa zopet služijo ta-le sredstva: prvič predavanja in praktične vaje na bibličnem polju, katere naj slušatelja usposobijo za znanstveno obravnavo bibličnih vprašanj ter javna predavanja, ki se vrše po potrebi za širše občinstvo; drugič knjižnica z vsemi starimi in novimi deli, ki so važna za biblično raziskovanje, in biblični muzej; tretjič spise in knjige, ki jih izdaja inštitut bodisi za prospeh biblične znanosti ali njeno obrambo in razširjenje.

Študij traja tri leta. Bakalaureat je mogoče doseči šele po drugem in prolatat po tretjem letu, dočim podeljuje doktorat papeška biblična komisija.

Predava se v prvem letu hebrejski in bibličnogrški jezik ter splošni in posebni uvod v stari in novi zakon; drugo leto obsega razlago zgodovinskih knjig starega zakona, evangelijev in apostolskih dejanj, biblično zgodovino in geografijo ter en orientalni jezik poleg hebrejskega in aramejskega; v tretjem letu imamo razlago poučnih in preroških knjig starega zakona ter poslanic novega zakona, biblično zgodovino in arheologijo ter višji tečaj orientalskih jezikov. Na prosto dana so predavanja o orientalskih jezikih, o semitski in grški paleografiji, znanstveni metodologiji itd.

Slušatelji so ali gojenci — ki so že absolvirali skolastično modroslovje in dosegli doktorat v teologiji, ali navadni slušatelji — absolventi skolastične filozofije in teologije, ali hospitanti (vsi drugi).

Inštitut je izdal že več knjig in izdaja tri časopise: *Biblica*, *Orientalia*, *Verbum Domini*.

* * *

V. Collegium Internationale S. Anselmi de Urbe — ima značaj visoke šole s teološko, filozofično in juridično fakulteto od l. 1914, ko mu je papež Pij X. priznal pravico podeljevanja akademske časti za slušatelje svetne in redovne duhovščine. Profesorji in tudi slušatelji so z malimi izjemami le pripadniki najrazličnejših provinc benediktinskega reda.

1. — Na filozofski fakulteti traja veliki kurz tri leta. Predava se: spekulativna filozofija 6 ur na teden, zgodovina filozofije (2), naravoslovje (3), eksperimentalna naravna filozofija dve leti s 4 tedenskimi urami; specialna etika in sociologija eno leto s 4 predavanji na teden.

2. — Na teološki fakulteti se v velikem kurzu poučuje 10 predmetov: osnovno bogoslovje 1 leto po 5 tedenskih ur; dogmatika 1 leto po 5 tedenskih ur, v 3. letu po 10 ur; moralno in pastoralno bogoslovje 2 leti s 5 urami na teden, sv. pismo 4 leta 3 tedenske ure, suplementarni svetopisemski kurz 1 leto z 1 tedensko uro; jeziki: biblično-grški 1 leto 2 ted. uri, hebrejski 2 leti 3 ted. predavanja; zgodovina 2 leti 3 ure na teden; patrologija 1 leto 3 ted. ure; liturgija 1 leto 3 ted. ure; cerkveno pravo 2 leti 4 ted. ure; metodološki tečaj 1 leto s 3 urami na teden. — Za mali teološki kurz veljajo izvzemši dogmatiko, ki se poučuje v manjšem obsegu, vsa naštetá predavanja. Poleg tega se poučujejo prosti predmeti kakor orientalni jeziki, kršč. arheologija, specialni uvod v spise kakega cerkvenega očeta, v liturgična vprašanja, v asketično teologijo benediktinskega reda; dalje uvod v historično metodo, v govornišstvo; specialna vprašanja iz dogmatike, moralke in cerkvene zgodovine.

3. — Na juridični fakulteti se predava: tekst cerkvenega prava 1 leto 5 ur na teden, 2 leti po 10 ted. ur; ius regularium 2 leti 3 ted. ure; filozofija prava 1 semester 3 ted. ure; uvod v cerkveno pravo in zgodovino virov 1 semester 3 ted. ure; zgodovina cerkvenega prava 2 leti 3 ted. ure; pouk o rimskem pravu 2 leti 3 ted. ure; javno cerkveno pravo z ozirom na mednarodno pravo 1 leto 5 ur na teden.

. . .

VI. *Athenaeum Pontificium Seminarii Romani* — je visoka šola od leta 1774; Pij IX. je l. 1853 ustanovil juridično fakulteto, ki se sedaj po volji Benedikta XV. nahaja v poslopju S. Apollinare, dočim imata drugi dve, t. j. teološka in filozofska fakulteta svoj sedež v novem poslopju v Lateranu. Študijski načrt je podoban načrtu drugih akademij.

1. — Na teološki fakulteti: osnovno bogoslovje 1 leto 5 ted. ur; dogmatika v 2. letu 5 ur na teden, v tretjem in četrtem letu po 4 ted. ure; moralno bogoslovje v 2., 3. in 4. letu po 4 ure na teden; liturgija v 1. letu 1 ted. uro; katehetika v 3. in 4. letu 1 ted. uro; orientalni jeziki: hebrejski v 1. in 2. letu 3 ure na teden, biblični grški jezik v 1. in 2. letu 1 ted. uro; gregorijansko petje 1., 2. in 3. leto 1 uro na teden.

2. — Na filozofski fakulteti predavata čisto filozofijo le dva profesorja (eden je jezuit) v vsakem letu po 6 ur na teden.

3. — Na juridični fakulteti je ureditev sledeča: v prvem letu se predava javno cerkveno pravo (5 ur), kazensko pravo (5), lib. I. Cod. Iur. Can. (5), civilno pravo (5), sociologija (3); v 2. in 3. letu: Cod. lib. II. (5), lib. V. (5) tekst civilnega prava (3) in mednarodno pravo, v 3. letu še primerjalno pravo (3).

Profesorski zbor šteje 37 članov (svetni duhovniki, a so med njimi tudi minoriti, kapucini, dominikanci).

Leta 1920/21 je zavod štel 198 slušateljev raznih narodnosti iz raznih škofij, redov in provinc.

Profesorji izdajajo poseben list »Lateranum«.

* * *

VII. Pontificia scuola superiore di musica sacra — je akademija za krščansko glasbo s pravico podeljevanja akademskih časti na glasbenem polju. Ustanovljena je leta 1911, ima mednarodni značaj in je neposredno odvisna od svete stolice.²

² Kot VIII. visoko šolo je treba še omeniti »Pontificium Institutum Orientale«, ki je o njem prinesel poročilo »Bogoslovni vestnik« I. 1921.

Domoznanstvo.

Jugoslavija. Zemljepisni pregled. I. del. Napisal Anton Melik. Izdala tiskovna zadruga, Ljubljana 1921, 12°. Str. 283.

Delo je izšlo kot 5. in 6. zvezek zbirke poljudno znanstvenih spisov z naslovom: Pota in cilji. V isti založbi je Melik izdal svojo zgodovino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Manjka torej še II. del zemljepisja (pokrajinski popis) in pa ustavoznanstvo in imeli bomo od istega pisatelja popolno sliko svoje domovine.

V zemljepisnem pregledu obdela M. na 283 straneh najprej v splošnem Balkan in posebej Jugoslavijo (str. 1.—15.). Nato precej obširno (str. 16.—88.) popisuje relief jugoslovanskega ozemlja, njegove hidrografske razmere (str. 88.—101.). Nadalje se peča s podnebjem (str. 102.—123.), kjer najdemo tudi dve zanimivi klimatični tabeli. Od podnebja preide k rastlinstvu in živalstvu (str. 124.—130.), kar obdela bolj nakratko, ker se še pozneje peča s tem predmetom. Sledi obsežno (131.—189.) poglavje o prebivalstvu, kjer najdemo zopet 4 statistične preglednice in poleg teh obilico statističnih podatkov. Zadnji del (str. 190.—282) je posvečen narodno gospodarskim razmeram, katere pisatelj zopet pojasnuje s 13 statističnimi tabelami in mnogimi drugimi vpletenimi statističnimi podatki.

M. je zelo raztreseno in neenakovredno zemljepisno gradivo o naši domovini zbral in skušal iz tega napraviti enotno, različne dele države enako upoštevajočo sliko. Dokler pa ne bodo naši znanstveni zavodi, predvsem beografsko geografsko društvo, poskrbeli za enotno raziskavanje zemljepisnih prilik, bodo seveda vsi taki poskusi le večalimanj posrečeni poskusi ostali. Posebno se te težave kažejo pri M. delu v statističnih podatkih in številkah sploh. Kar pogledjmo razne statistike, ali razne zemljevide in videli bomo, da najdemo v vsaki statistiki drugačne statistične podatke in na vsakem zemljevidu za vsako višino druge številke.

Pisatelj ne opisuje samo, ampak tudi razlaga posebno razne morfološke pojave. Pri tem uporablja najnovejše pridobitve na polju morfološke. Glede Krasa in njegovih pojavov sledi zlasti najboljšemu poznavalcu kraškega problema prof. Cvijiću. S tem je te nove pridobitve, ki so raztresene po raznih znanstvenih revijah, spravil med širše občinstvo, ki je doslej marsikatero zastarelo trditev nahajalo po naših knjigah. Opozarjam le na razlago kraševitosti, kraških dolin in polj. Ker ima ta opis služiti širšim krogom, bi bilo treba še tupačam kak znanstven izraz pojasniti. Tako pogrešamo pojasnila pri izotermah (str. 129.). Tudi o izobarah, katerih pri podnebu ne omenja, bi kazalo kaj povedati v poljudno znanstvenem opisu, ker se da z izobarami lepše razložiti vetrove.

V naslednjem hočem podati nekatere pomisleke, kakor so se mi pojavili pri čitanju Melikove Jugoslavije.

Na str. 10. trdi, da je meja proti Italiji vojaško ugodna. Jaz bi pristavil — za Italijo, kajti če imajo Italijani Postojno, če stoje na cesti pri Hotedršici, če gledajo s pobočja v dolini Sor in imajo v rokah postajo v Ratečah ter opazovalnico v Zadru, potem za nas te meje vojaško niso ugodne. Na str. 22. piše, da se diluvij odlikuje po ledeni dobi. Ali je mar ledena doba omejena na diluvij? Na str. 44. bi kazalo omeniti, da je Velika Kapa = Velika Kopa. Na str. 45. naj bi bilo mesto Ljubljanska kotlina — Gorenjska kotlina. Trditev (str. 56.), da bi bilo pogozdovanje Krasa ob morju neuspešno, je pač po dejstvu ovržena. Pri goropisu pisatelj zelo zanemara prelaze, pač pa omenja veliko množino višin ter navaja za nje zelo podrobne podatke v številkah, ki so zlasti na jugu zelo problematične vrednosti. Ali bi ne kazalo omeniti v Karavankah tudi Korenskega prelaza, zapadno od Ohridskega jezera važnega Radohodža prelaza, v Neredski planini Bigla prelaza in v Stari planini prelaza Sv. Nikolaja itd.? Vse te točke so v prometnem oziru zelo važne. Na str. 71. ima izraz flišni pas in flišno gorove. Menda bi lahko zamenjali izraz fliš s slovenskim izrazom. Na str. 74. piše, da leži Jablanica zapadno od Ohridskega jezera, kar ni čisto točno. Na str. 83. bi bilo bolje omeniti, da imajo šumadijski tip Slovenske Gorice, ne pa pisati, da se ta tip nahaja v severovzhodni Sloveniji. Drava pač ne izvira v Avstriji (str. 93.). Po uradni objavi se odslej imenuje Frančev prekop (str. 96.) Petrov in Franc-Jožefov Aleksandrovič prekop. Za Bitoljsko ravnino (str. 101.) bi pač kazalo omeniti tudi ime Pelagonija. Na str. 110., kjer govori pisatelj o toplotnem obratu, bi kazalo omeniti, da tudi masa gorovja vpliva na toploto. Ko govori na str. 133 o prirodnem prirastku (16.5 % v Srbiji), bi moral pač povedati, da to velja za eno desetletje. Da bi se bila vojna granica šele po letu 1699. razširila čez Liko, ni točno. Če pravi pisatelj na str. 183, da je narodnostna statistika Makedonije različna pri Bolgarih in Srbih, bi bilo treba še omeniti, da tudi drugi pisatelji (n. pr. Italijani, Grki) čisto različno določajo narodnost Makedoncev. Čudno se mi zdi, da pravi pisatelj na str. 185., da Slovenci do osvojenja še nismo imeli popolnoma slovenskih srednjih šol. Saj vendar

pozna škofove zavode v Št. Vidu pri Ljubljani. Na str. 214. bi kazalo pri lovu omeniti, da je razmeroma najlepše urejen v Sloveniji in obenem pokazati na krasno lovišče divjih koz v Kamniških planinah. Tam bi kazalo omeniti, da dobivajo Dalmatinci ob svoji obali gobe. Pri vzrokih propada rudarstva in industrije (železne) v Sloveniji (str. 218.) bi bilo predvsem potrebno poudariti centralizacijo rudarstva in železne industrije v Alpine Montan. Na str. 245. bi bilo omeniti tudi lepo se razvijajoči šport v Bohinju in na Bledu. Če pisatelj pravi (str. 248), da jeklarna na Ravnah pri Guštanju po preobratu izdeluje posebno pluge, tega pač danes tam ni videti. Danes izdelujejo še kovaško železo in dele za lokomotive. Na str. 253. ne omenja sitarstva (Stražišče pri Kranju), tako tudi ne tovarn za testenine (str. 254). Pri veliki tvornici karbida v Rušah je treba sedaj pristaviti, da se peča vedno bolj z izdelovanjem umetnih (dušikovih) gnojil. Na str. 262 piše, da imata Srem in Vojvodina slabe priključke na jug k Srbiji. Saj je itak samo oni pri Zemun—Beogradu! Nadalje na str. 262 ne omenja železniške zveze iz Kniha v Bosno in s tem v čitatelju lahko vzbudi napačno mnenje, katero mora popraviti šele kasneje (str. 265.). Enako je z železniško zvezo iz Bitolja proti severu (str. 263. in 265.).

Ker je knjiga poljudno znanstvena, bi kazalo nekatere podatke ponazoriti z diagrami. Posebno takih diagramov pogrešam pri podnebu. Tudi sicer bi lahko kake skice pojasnjevale tekst. Seveda je to predvsem zadeva založbe in tiskarne. Knjiga se lepo čita. Tuptam motijo nekatere nedoslednosti, zlasti v rabi velikih začetnic (Srednja Evropa — srednja Evropa).

Ker smo medtem tudi že dobili nov (Marinkovičev), lep zemljevid Jugoslavije, bo Melikovo delo prav dobro služilo vsakomu, ki se hoče natančneje poučiti o zemljepisnih razmerah naše domovine.

Dr. K. C.

Jezikoslovje.

A complete pronouncing Dictionary of the English and Slovene languages for general use by F. J. Kern. — **Popoln angleško-slovenski besednjak** z angleško izgovarjavo. Spisal F. J. Kern. Tisk Ameriške Domovine, Cleveland, Ohio. (Copyright 1919 by F. J. Kern.)

Pod navedenim naslovom je koncem leta 1919 izšel v Clevelandu, enem najvažnejših središč našega slovenskega izseljeništv v Ameriki, gori omenjeni besednjak, ki je najobširnejše in najboljše delo te vrste ter bodo vsled tega naši amerikanski rojaki brez dvoma z veseljem segli po njem. Besednjak šteje 273 strani in je zelo skrbno sestavljen ter istotako skrbno tiskan, kar je že samo vredno pohvale, če pomislimo, v kako malomarnem slogu pogosto izhajajo razni slovensko-amerikanski časopisi.

Ker je namenjen predvsem za naše izseljence v Ameriki ter za mlade slovenske Amerikance, rojene onstran širnega oceana, je pač

naravno, da je pisatelj označil pri angleških besedah »amerikansko« izgovarjavo, ki se nekoliko razlikuje od evropejske angleščine. Vsled tega je pa delo tudi nekoliko manj uporabno za začetnike, oziroma samouke v stari domovini, za katere je važnejša pravilna angleška izgovarjava. Sicer pa pisatelj popolnoma pravilno poudarja v predgovoru, da ne polaga na izgovarjavo prevelike važnosti, ker se je je mogoče naučiti seveda le s pomočjo žive besede in ker je v slovenščini izgovarjavo angleških besedi v pre mnogih slučajih takorekoč nemogoče označiti.

Nekaj važnejših razlik med »pravilno« evropejsko angleščino ter amerikansko izgovarjavo lahko tu navedemo. Pri prvi se ponavlja le kratki a izgovarja kot nemški ä, pri slednji pa tudi dolgi a (n. pr. half — polovica, angl. izgovor: haf, amerik. izgovor: h ä f). Pri evropski kot amerikanski angleščini dolgi e prehaja v i (decent — spodoben, izgovor v Ameriki in na Angleškem, torej v obeh slučajih: dissent, z naglasom na prvem zlogu); pri amerik. izgovarjavi pa poleg tega tudi kratki e prehaja v i (belief — vera, angl. izgovor: belif, amerik. izgovor: bilif, z naglasom na zadnjem zlogu v obeh slučajih). Kratki o ima pri evropejski angleščini normalni izgovor, kot v slovenščini (clock — ura, angleški izgovor: klok, amerik. izgovor: nekako klak, pravzaprav glas med o in a).

Če kdo n. pr. pride v Ameriko ter rabi angleško izgovarjavo, ga bo vsakdo razumel, nasprotno bi se mu pa po pokrajinah angleškega svetovnega imperija znali smejati, če bi jo preveč lomil po amerikanskem načinu. Zato je treba opozoriti naročnike tega dela, naj ne rabijo v njem naznačene amerikanske izgovarjave, dokler ne pridejo v Ameriko, in še tam bodo morebiti kot začetniki bolje izhajali s pravilno, t. j. evropsko-angleško izgovarjavo. Vsekakor bi bilo želeli, da bi se označila v besednjaku slednja izgovarjava, če bi se slovar ponatisnil v stari domovini.

Drugače pa moremo gornje delo le najtopleje priporočati. Škoda, da je cena — mislim, da se vezan izvod v Ameriki prodaja po 5 dolarjev — celo za amerikanske razmere skoraj malo previsoka. Seveda se je tudi v Ameriki papir in tisk silno podražil in posebno pri takem delu, ki more upati le na precej omejeno število odjemalcev, so produkcijski stroški neprimerno visoki. Naš mladi rojak dr. Kern vsekakor zasluži za sestavo tega besednjaka posebno zahvalo in priznanje.

Fran Miklavčič.

Nabožno slovstvo.

O. H. D. Lacordaire, O. Pr., **Sveti Dominik** (1170—1221) Prijevod s francuskega. 8°. (Str. 284.) Dubrovnik 1921. Nakladna knjižara »Jadran«, Din. 12.— (K 48.—).

Dne 6. avgusta lanskega leta je preteklo 700 let, odkar je zatisnil oči redovnik-svetnik, sv. Dominik, v 51. letu svojega trudapolnega življenja. Po svojem duhu in po svoji ustanovi pa je živel skozi

700 let in živi ter deluje še dandanes. V spomin na ta zgodovinski dan so priredili dalmatinski njegovi redovni sinovi hrvatski prevod njegovega životopisa, spisanega po slavnem francoskem pridigarju P. Lacordaire-ju l. 1840. Povod, da se je prevajalec odločil za prireditve tega starega životopisa, kljub temu, da mu niso bile neznane moderne kritičnejše biografije svetnika, leži deloma v osebi pisateljevi, ki je iz ognjevitnega brezvernega odvetnika postal duhovnik-redovnik ter bil obenem eden najboljših propovednikov svoje dobe; deloma pa tudi čas, v katerem je bil izvirnik spisan; kakor je tedaj slavni pisatelj s tem životopisom hotel navdušiti mlade Francoze za veliki in lepi ideal sv. Dominika, tako upa i prevajalec vzbuditi v kakem mladeniškem srcu željo in hrepenenje po samostanu, kjer je zlasti dandanes velika potreba po dobrih redovnikih in duhovnikih. Knjiga je pisana v lepem lahkem slogu, kakor to zna Lacordaire. V osemnajstih poglavjih nam stavi pisatelj dobo in delo sv. Dominika na mikaven način pred oči. Že v načinu pripovedovanja se pozna, da je pisatelj v resnici uporabil predvsem vire iz 13. stoletja. Spretno so med posameznimi dogodki pridejana tudi osebna razmišljanja avtorjeva, kar stori knjigo le še bolj zanimivo. Umljive so že iz časa, ko je bila knjiga spisana, razne kritične in zgodovinske pomanjkljivosti, katerim je pa skušal prevajalec priti v okom s številnimi opombami pod črto in zlasti z obširno koncem knjige pridejano bibliografijo o življenju in duhu sv. Dominika, za katero moramo biti prevajalcu v resnici hvaležni.

Ugovarjati bi se dalo izvajanjem prevajavca glede njegovih nazorov o rožnem vencu (p. 102—), kjer zagovarja tradicionalni nauk, kljub temu, da so moderna raziskavanja dokazala, da so dokazi, na katerih sloni, zelo šibki, oziroma popolnoma neutemeljeni. Po legendi je sv. Dominik prejel rožni venec od Matere božje, vendar, kakor dokazuje Holzapfel (St. Dominikus und der Rosenkranz 1903) v 13. in 14. stoletja še ni bilo o zvezi sv. Dominika z rožnim vencem nič znanega. Izjave papežev, na katere se naš prevajalec sklicuje, se začenjajo s papežem Pijem V. iz dominikanskega reda in so opremljeni s pristavkom: ut pie creditur in podobno, kar njih verjetnosti nikakor ne podpira.

Vendar bo knjiga v vsakem, ki jo bo čital, zapustila najlepši vtis. Ravno vzori, kakor je bil sv. Dominik, so nam v današnjih vseh skozi razrvanih razmerah predvsem potrebni in le želeti je, da bi ta lepi životopis našel pot v najširše kroge.

P. A. Tominec, O. F. M.

Kulturne drobtine.

Uvod v filozofijo. Najvažnejši dogodek na našem književnem trgu zadnjega časa je brezdvomno publikacija dr. Al. Ušeničnikove knjige »Uvod v filozofijo«. Knjiga obsega

504 strani ter tvori prvi zvezek uvoda v filozofijo, kjer se obravnavajo spoznavno-kritična vprašanja in problemi; drugi zvezek bo razpravljal o prevažnih poglavjih metafizike. Knjiga

stane 40 dinarjev. Delo je namenjeno predvsem naši inteligenci. V prikupljivem, lepem in jasnem jeziku podaja dr. Ušeničnik v svojem delu odgovor na važna vprašanja o izvestnosti našega spoznanja in temelju te izvestnosti, jasno predločuje kritiko spoznav in teorijo ter meje našega spoznanja. Dolžnost naše inteligence je, da se v prostih urah resno pogloblja v študij vseh teh problemov in si na tak način zagotovi umstveno nepremakljivo podlago proti vsem neposrednim in posrednim izrodikom pogubnega subjektivizma. Ušeničnikova knjiga se mora nahajati v vsaki knjižnici naših izobražencev. Najlepše božično darilce, katero more inteligent sebi nabaviti, bodi letos vprav ta knjiga! — Strokovno oceno Ušeničnikovega dela bo »Čas« po možnosti čimprej prinesel.

Beda nemških univerz. Kot ena izmed najhujših posledic svetovne vojse se pri Nemcih javlja onemoglost, univerze držati v predvojni višini. Čudno tihe so postale tiste samozvestne stolice, kjer se je tako intenzivno gojila nemška filozofija, nemška znanost in nemški duh in se je mladina tako sistematično napajala s samoljubnimi nazori o poklicu nemštva na svetu in nemškega gospodstva nad nenemškimi narodi. — Produktivnost profesorjev se sicer ni zmanjšala, toda na dan ne more stopiti. Že lani so profesorji sami v Berlinu ugotavljali, da je rokopisov za debele knjige nebroj, ki jih radi draginje ne morejo obelodaniti. Kolika škoda za znanost, so pristavljali... Še večje zlo so videli v tem, da univerze ne dobivajo draginji primerno visokih dotacij, da bi moglo znanstveno delo v institutih, seminarjih, klinikah in knjižnicah prospevati. Znanstveno delo je kar onemogočeno in mnogokje je docela prenehalo. Ni sredstev. Še nedavno je prinesla »Allgem. Rundschau« (št. 29, okt. 1921) članek, kjer pisec pretresljivo slika dejanski položaj avstrijskih vseučilišč v tem oziru. Meseca julija t. l. so postavno uredili plače javnim nastavljenecem; univerzitetnim profesorjem so sicer kolikor toliko omogočili

golo eksistenco, določivši jim kot začetno plačo 300.000 avstrijskih kron na leto (v našem novcu bi bilo to 3750 letnih dinarjev); popolnoma so pa pri tem pozabili na znanstvena sredstva, brez katerih profesorji ne morejo delati, prav tako na univerzitetne privatne docente, iz katerih se rekrutira znanstveni naraščaj. Le en primer iz množice enakih: hist. institut na filozofski fakulteti dunajske univerze dobiva letno dotacijo 2000 avstr. kron = 25 dinarjev.

Najhujše zlo pa je to, da je znanstveni naraščaj materialno ubit. Znanstveni naraščaj prihaja iz vrst privatnih docentov, ki si danes ne morejo pomagati. Znanstveno delo absolutno nič ne nese. Neprimerno več zasluži vsak cestni pometač, kakor znanstvenik s svojim idealnim delom. Iz inozemstva ne sprejema nihče več povabila na izpraznjene stolice avstrijskih univerz; zato ostajajo nezasedene. Domači docenti pa, ki naj bi na take stolice prišli, se ne morejo dovoljno nanje pripravljati, ker so docenti, t. j. znanstveni delavci le toliko, kolikor jim dopušča oni poklic, ki daje kruha njim in njihovim družinam. Posledica vse te bede je, da pada vedno bolj tisti povprečni znanstveni nivo, v katerem so se stolice na Dunaju ter po avstr. vseučiliščih sploh pred vojsko nahajale. — Naravnost drastično beden je dostikrat položaj mnogih docentov, ki so v svojem idealizmu ostali zvesti znanstvenemu poklicu. Georg Hüsing, občeznani specialist za kulturno zgodovino Male in Prednje Azije, dobiva n. pr. v svojem 51. letu 18.000 avstrijskih kron = 80 švicarskih frankov na leto! Mora hoditi na predavanja okoli, če hoče živeti. Pa niti to ne zadostuje, on mora prodajati tudi svoje pohištvo in knjige. Dr. Sick, docent za teoretično fiziko, je poročen ter oče dveh otrok, dobiva pa le 6000 avstrijskih kron na leto. Njegova žena je postala strojepiska, da more živeti in moža vzdrževati. Dolga vrsta podobnih zgledov sledi. —

Pa — tudi zunaj Avstrije opažamo podobne pojave drugod. — Želimo le, da bi ti časi skoraj skoraj minili.

»Čas« je zamišljen kot dvomesečnik na štirih tiskanih polah. Letnik pričenja z oktoberskim terminom. — Prihodnja 3. številka izide februarja 1922.

Naročnina za ta letnik znaša **25 dinarjev**. Ustanovniki (200 K) plačajo **23 dinarjev**. Za dijake je naročnina 15 dinarjev, ako jih je najmanj deset pod skupnim naslovom naročenih. — Naročnino je treba poravnati naprej bodisi s položnico bodisi s pošto nakaznico pri

Upravi »časa«, Ljubljana, Prodajalna K. T. D. [prej Ničman], Kopitarjeva ulica 2.

Urednik: Dr. Jos. Srebrnič, Ljubljana, St. Petra cesta št. 80.

List izdaja in zalaga »Leonova družba« v Ljubljani.

Zvezek 2. (I. XVI.) stane v podrobni razprodaji **6 dinarjev**.

Darovi za Mahničovo ustanovo:

Od 15. oktobra do 30. novembra.

Franciškski samostan v Brežicah 5 D; Martin Radoš, kaplan v Soetrem, 25 D; o. B. Šalamun v Podlehniku, 2 D; Ivan Šaselj, župnik v Adlešičih, 25 D; Neimenovan 27 D; Janez Črnilec, kaplan v Komendi, 25 D; Mat. Ljubša, k. kurat v p., Maribor, 5 D; dr. Mat. Lavrenčič, Cerknica, 27 D; franciškski samostan na Brezjah 25 D; Fr. Hurt, župnik na Muti, 25 D; Jos. Cegnar, župnik v Stranjah, 7 D; Tomaž Tavčar, kaplan v Predosljah, 7 D; francišksko župnišče na Viču 15 D; Jakob Fatur, župnik v Radovljici, 5 D; A. Urh, kaplan v Doli pri Lj., 3 D; Jož. Zmavo, kaplan v Trbovljah, 25 D; O. Bonav. Savec, Osijek, 27 D; dr. Andr. Živković, profesor v Djakovem, 25 D; Nik. Polić, kanonik, Selce v Hrv. Prim., 25 D; Janez Milkuž, župnik v Sorici, 5 D; Iv. Gogala, kaplan v Poljanah, 15 D; Mih. Kärmen Hvala, učiteljica v Št. Rupertu, 10 D; Lajncič Anton, župnik pri Sv. Martinu pri Vurbergu, 10 D; Marzidovšek Rado, voj. kurat v p., Št. Jurij ob j. ž., 10 D; Don Krsto Stošić, katehet v Šibeniku, 10 D; Iv. Zavbi, župnik v Ambrusu, 25 D; Leopold Erzin, benef. v Šmartnem pri Litiji, 2 D; Matej Ježek, župnik v Begunjah pri Cerknici, 5 D; Iv. Bassa, župnik v Bogojini (Prekm.), 10 D; Iv. Lovšin, župnik v Planini pri Raketu, 15 D; Iv. Žerjav, vikar v Novem mestu, 5 D.

Vsem darovateljem izrekamo iskreno zahvalo. Bog povrni!

Uprava Leonove družbe.

Cene publikacij »Leonove družbe«.

Uprava »Leonove družbe« naznanja, da so se vsled sklepa odbora »Leonove družbe« spremenile dosedanje kronske cene v naslednje dinarske:

Dr. Jos. Gruden, Cerkevne razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije. **5 Din.**

Dr. Jos. Gruden, Slovenski župani v preteklosti. **3 Din.**

K. Baar, Zadnja pravda. **8 Din.**

René Bazin, Groda umira. **10 Din.**

P. L. Coloma: Malenkosti. **15 Din.**

Paul Bourget, Zmisel smrti. **10 Din.**

P. St. Škrabec, Jezikovni spisi, I. zvezek. **25 Din.**

P. St. Škrabec, Jezikovni spisi, II. zvezka 1. snopič. **7-50 Din.**

Dr. F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, I. knjiga: **40 Din.**; II. knjiga: **25 Din.**; III. knjiga: **20 Din.**; IV. knjiga: **40 Din.**

Vsa ta dela se dobe pri upravi »Leonove družbe«, Ljubljana, Kopitarjeva ulica 2 (Prodajalna K. T. D., prej Ničman).